

Vieraannuttaminen oikeuskäytännössä

—

vieraannuttamisen määritelmä, tunnistaminen ja ehkäisy

Lapin yliopisto

Oikeustieteiden tiedekunta

Lapsioikeus

Pro Gradu -tutkielma

Anneli Kontio

Kevät 2024

Lapin yliopisto, Oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Vieraannuttaminen oikeuskäytännössä - vieraannuttamisen määritelmä, tunnistaminen ja ehkäisy

Tekijä: Anneli Kontio

Koulutusohjelma/oppiaine: Lapsioikeus

Työn laji: Pro gradu -tutkielma

Sivumäärä, liitteiden lukumäärä: XI+60

Vuosi: 2024

Tiivistelmä:

Tutkielman tarkoituksena on lainopin keinoin oikeuskäytäntöä analysoimalla jäsentää sitä, miten tuomioistuimet käytännössä tunnistavat hallituksen esityksessä 88/2018 vp. määritellyn vieraannuttamisen ratkaisuisaan. Vieraannuttamiselle ei ole selkeää määritelmää, jonka vuoksi sen yksiselitteinen tunnistaminen on vaikeaa. Lisäksi käsite itsessään on ongelmallinen, sillä se yhdistetään helposti vieraannuttamisoireyhtymään, joka on laajasti kiistelty ilmiö. Tutkielman tarkoituksena on tunnistaa oikeuskäytännöstä sellaisia vanhempien käyttäytymismalleja, joiden katsotaan kuuluvan hallituksen esityksessä määritellyn vieraannuttamisen piiriin.

Tutkielmassa vieraannuttamista pyritään hahmottamaan yleisten lapsioikeudellisten periaatteiden valossa, joihin viittaamalla pyritään hälventämään itse käsitteeseen liittyvää stigmaa. Vieraannuttamista tarkastellaan periaatteiden kautta, jotta voidaan hahmottaa sen haitallisuus lapsen oikeuksien näkökulmasta.

Oikeuskäytännöstä ilmenee, että vieraannuttamisen määritelmän täyttävä käyttäytyminen tunnistetaan, mutta samalla käsitettä pyritään välttämään. Sen sijaan perusteluissa käytetään ilmaisuja, jotka vastaavat lain sanamuotoa, kuten: *”ei ole myötävaikuttanut sopimuksen/päätöksen mukaisten tapaamisten toteutumiseen”* ja *”kumpi vanhemmista kykenee paremmin asettamaan lapsen tarpeet vanhempien välisten ristiriitojen edelle”*.

Tuomioistuimet korostavat lapsen mielipiteen aitoutta ja korostavat sen merkitystä lapsen edun määrittelemisessä. Samalla ne hyödyntävät aktiivisesti lakimuutoksen tuomia mahdollisuuksia lapsen ja vanhempien välisen suhteen tukemisessa.

Avainsanat: lapsioikeus, lapsen etu, lapsen huolto ja tapaamisoikeus, vieraannuttaminen, laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta

X Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän/tekijöiden omia henkilötietoja.

SISÄLLYS

1	Johdanto.....	1
1.1	Tutkimuksen taustaa.....	1
1.1.1	Vieraannuttaminen – mitä sillä tarkoitetaan?	1
1.1.2	Hallituksen esitys 88/2018 vp tavoitteet tutkielman pohjana.....	3
1.2	Aiheen valinta, rajaaminen ja tutkimuskysymykset.....	4
1.3	Tutkimusmetodi.....	6
1.4	Aineisto.....	8
2	Vieraannuttaminen lapsioikeudellisena tutkimuskohteena	10
2.1	Lapsioikeus oikeudenalana.....	10
2.2	Lapsioikeuden yleiset periaatteet ja vieraannuttaminen.....	11
2.2.1	Lapsen edun ensisijaisuus.....	11
2.2.2	Perheyhteyden periaate.....	12
2.2.3	Suojeluperiaate	13
2.2.4	Osallisuusperiaate.....	13
2.3	Tutkielman suhde aiempiin tutkimuksiin	14
2.4	Lapsenhuoltolain käsitteistä tutkielmassa	16
3	Huolto- ja tapaamisoikeusasiat oikeusprosessina.....	17
3.1	Prosessioikeudellisia lähtökohtia.....	17
3.2	Huoltoriitojen indispositiivisuus.....	18
3.3	Olosuhdeselvitys.....	20
3.3.1	Olosuhdeselvityksen käyttöala	20
3.3.2	Lapsen mielipiteen selvittäminen ja huomioiminen.....	21
3.4	Avustajan merkityksestä oikeudenkäynnissä	24
4	Vieraannuttamisen tunnusmerkit.....	26
4.1	Asianosaisten vaatimusten arviointi	26
4.1.1	Aluksi	26
4.1.2	Yhteishuolto pääsääntönä ja siitä poikkeaminen.....	27
4.1.3	Lapsen asuminen	31
4.1.4	Tapaamisoikeuden rajoittaminen.....	35
4.2	Vieraannuttamisen ajallinen ulottuvuus	38
4.2.1	Huoltoriidan kesto	38

4.2.1	Lapsen iän vaikutus	39
5	Vieraannuttaminen tuomioistuinten perusteluissa.....	41
5.1	Vanhempien suhtautuminen toisiinsa: lapsen edun ensisijaisuus ja lapsen osallisuus 41	
5.1.1	Vanhempien yhteistoiminta ja kyky asettaa lapsi etusijalle	41
5.1.2	Lapsen mielipiteen painoarvo.....	43
5.2	Huoltomuoto perheyhteyden periaatteen turvaajana	46
5.2.1	Yhteishuolto läheisten ihmissuhteiden edellytyksenä	46
5.2.2	Yksinhuolto lapsen edun mukaisena huoltomuotona	47
5.3	Lapsen asuinpaikasta	49
5.4	Tapaamisoikeudesta.....	52
5.4.1	Osallisuusperiaatteen vaikutus tapaamisoikeuteen.....	52
5.4.2	Uhkasakko oikeuksien turvana.....	53
6	Johtopäätökset	56
6.1	Lapsen edun arvioinnista	56
6.2	Vieraannuttamisen perustelut	58

Lähteet

Kirjallisuus

Aaltonen, 2009

Aaltonen, Anna-Kaisa: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimessa. Edita Publishing Oy. Helsinki 2009.

Aaltonen, 2020

Aaltonen, Anna-Kaisa: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa: Lapsen huolto, tapamisoikeus ja elatus. 2., uudistettu painos. Edita Publishing Oy. Helsinki 2020.

Aarnio, 1997

Aarnio, Aulis: Oikeussäännösten systematisointi ja tulkinta. s. 35-56 teoksessa Häyhä, Juha (toim.): Minun metodini. WSOY. Porvoo 1997.

Auvinen, 2006

Auvinen, Maija: Huoltoriidat tuomioistuimissa: sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. A-sarja N:o 272. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki, 2006.

Hakalehto – Mielityinen, 2021

Hakalehto, Suvianna – Mielityinen, Sampo: Osaaminen ja onnistuminen lapsioikeudellisissa toimeksiannoissa. s. 167-184 teoksessa Weckström, Katja – Niemi, Matti Ilmari – Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna – Huuhtanen, Joonas (toim.): Modernit perhesuhteet ja oikeus. Alma Talent 2021.

Hakalehto – Toivonen, 2021

Hakalehto, Suvianna – Toivonen, Virve (toim.): Lapsen oikeudet perheessä. Helsingin Kamari Oy 2021.

Hakalehto, 2018

Hakalehto, Suvianna: Lapsioikeuden perusteet. Alma Talent. Helsinki 2018.

Hakalehto-Wainio, 2013

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. s. 17-52 teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus. Helsingin Kamari Oy 2013.

Hannuniemi, 2015

Hannuniemi, Anja: Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja vieraannuttaminen lapsen huoltoriidoissa. Lääkintäoikeudellinen ja oikeussosiologinen tutkimus. Väitöskirja. Helsingin yliopisto 2015.

Isotalus, 2021

Isotalus, Heli: Lasten kanssa työskentely konfliktitilanteissa – lähtökohtana lapsen oikeudet ja hyvinvointi. s. 138-151 teoksessa Vaitomaa, Johanna – Muukkonen, Tiina – Rautio, Susanna (toim.): Vaativan erotyön käsikirja. Ensi- ja turvakotien liiton käsikirja 6. Punamusta. Ensi- ja turvakotien liitto ry 2021.

Jyränki -Husa, 2012

Jyränki, Antero – Husa, Jaakko: Valtiosääntöoikeus. 2. painos. Helsingin Kamari Oy/Helsingin seudun kauppakamari ja tekijät. 2012.

Karttunen, 2010

Karttunen, Risto: Isän ja äidin välissä – Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapamisriidoissa. Acta Universitatis Tamperensis 1546. Tampereen Yliopistopaino Oy, Juvenes Print. Tampere 2010.

Kroneld – Vällilä, 2021

Kroneld, Lotta – Vällilä, Marja: Avustajan rooli huoltoriidassa. s.80-87 teoksessa Vaitomaa, Johanna – Muukkonen, Tiina – Rautio, Susanna (toim.): Vaativan erotyön käsikirja. Ensi- ja turvakotien liiton käsikirja 6. Punamusta. Ensi- ja turvakotien liitto ry 2021.

Kuuliala – Linna – Saranpää, 2022

Kuuliala, Matti – Linna, Tuula – Saranpää, Timo: Siviiliprosessi 1. Riita-asian oikeudenkäynnin periaatteet ja toimijat. Alma Talent Oy 2022. Päivittyvä verkkojulkaisu.

Laajasalo, 2021

Laajasalo, Taina: Lapsi myrskyn keskellä – vaikeiden huoltoriitojen dynamiikka, väkivalta, väkivaltaepäilyt ja vieraannuttaminen. s. 28-37 teoksessa Vaitomaa, Johanna – Muukkonen, Tiina – Rautio, Susanna (toim.): Vaativan erotyön käsikirja. Ensi- ja turvakotien liiton käsikirja 6. Punamusta. Ensi- ja turvakotien liitto ry 2021.

Lappalainen – Hupli, 2021

Lappalainen, Juha – Hupli, Tuomas: Oikeusvoima Siviiliprosessissa, s. 760–778, teoksessa Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli. Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus. 6. uudistettu painos. Alma Talent Oy 2021. Päivittyvä verkkojulkaisu.

Pajulammi, 2014

Pajulammi, Henna: Lapsi, oikeus ja osallisuus. Talentum ja Alma Talent Oy, 2014.

Tolonen – Linnamäki, 2020

Tolonen, Hannele – Linnamäki, Kirsikka: Uudistunut lapsenhuoltolaki. Alma Talent 2020.

Tolonen, 2015

Tolonen, Hannele: Lapsi, perhe ja tuomioistuin: lapsen prosessuaalinen asema huolto- ja huostaanotto-oikeudenkäynneissä. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. Helsinki 2015.

Tuori, 1997

Tuori, Kaarlo: Ideologiakritiikistä kriittiseen positivismiin. s. 311-329 teoksessa Häyhä, Juha (toim.): Minun metodini. WSOY. Porvoo 1997.

Virolainen -Vuorenpää, 2021

Virolainen, Jyrki – Vuorenpää, Mikko: Prosessin päälaajat, s. 59–69, teoksessa Vuorenpää, Mikko – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli. Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki: Prosessioikeus. 6. uudistettu painos. Alma Talent Oy 2021. Päivittyvä verkkojulkaisu.

Virallislähteet

HE 224/1982 vp.

HE 224/1982 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 88/2018 vp

HE 88/2018 vp Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lainmuuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi

LaVM 12/2018 vp

LaVM 12/2018 vp. – HE 88/2018 vp. Lakivaliokunnan mietintö.

Lakialoite 27/2012 vp – Juho Eerola / ps. ym.: Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 2 §: muuttamisesta.

Lakialoite 28/2012 vp – Pauli Kiuru / kok ym.: Laki rikoslain 25 luvun muuttamisesta.

KAA 3/2016

KAA 3/2016. Kansalaisaloite eduskunnalle äitiyslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

KK 364/2008 vp

Kirjallinen kysymys 364/2008 vp – Matti Kauppila / vas ym.: Miesten huoltajuusoikeuksien parantaminen.

KK 222/2011 vp

Kirjallinen kysymys 222/2011 vp – Mikko Savola / kesk: Isien tasa-arvoinen kohtelu lasten huoltajuuskiistoissa.

KK319/2014 vp.

Kirjallinen kysymys 319/2014 vp – Pauli Kiuru / kok ym.: Lakivaliokunnan kirje 15.11.2013 oikeusministeriölle ja sosiaali- ja terveysministeriölle liittyen lapsen tapaamisoikeutta koskevaan lainsäädäntöön ja käytäntöön sekä kehittämistarpeisiin.

KK 476/2014 vp

Kirjallinen kysymys 476/2014 vp – Juho Eerola / ps ym.: Lapsen ja etävanhemman oikeuksien turvaaminen.

CRC/C/GC/14

Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti no. 14 (2013): CRC/C/GC/14: General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1).

Lapsiasiavaltuutetun lausunto lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta ja rikoslain 25 luvun muuttamisesta. Maria Kaisa Aula – Hanna Ikonen. 18.4.2013.

European parlamentin päätöslauselma

Euroopan parlamentin päätöslauselma 6. lokakuuta 2021 parisuhdeväkivallan ja huolto-oikeuksien vaikutuksista naisiin ja lapsiin (2019/2166(INI)).

OM 47/2017

Oikeusministeriö: Lapsenhuoltolain uudistaminen, työryhmän mietintö. Mietintöjä ja lausuntoja. Oikeusministeriön julkaisu 47/2017.

OM 31/41/2015

Oikeusministeriö: Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistaminen. Lainvalmisteluosasto, yksityisoikeuden yksikkö. Muistio 25.1.2016. OM 31/41/2015.

Internetlähteet ja artikkelit*APA Dictionary of Psychology*

American Psychology Association: APA Dictionary of Psychology: Parental alienation syndrome, PAS. Saatavilla osoitteessa: <https://dictionary.apa.org/parental-alienation-syndrome>

Gardner, 2002

Gardner, Richard: The Parental Alienation Syndrome: Past, Present, and Future. 2002. Saatavilla osoitteessa: <http://richardagardner.com/ar22>

Gottberg 3/2008

Gottberg, Eva: Lapsen subjektiudesta ja osallisuudesta huoltokysymyksissä. Defensor Legis 3/2008. s. 319-333.

Gottberg, 6/2006

Gottberg, Eva: Huoltoriita ja lapsen asumiseen liittyvät kiireelliset ratkaisut. Defensor Legis N:o 6/2006.

Hakalehto 3/2016

Hakalehto, Suvianna: Lapsen edun arviointi korkeimman oikeuden perheoikeudellisissa ratkaisissa. Defensor Legis 3/2016 s. 427-445.

Hakalehto-Wainio 4/2011

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lasten oikeuden lapsen oikeuksien sopimuksessa. Defensor Legis 4/2011 s. 510-525.

Hannuniemi 6/2008

Hannuniemi, Anja: Lapsen tahdonmuodostus ja vieraannuttamisoireyhtymä huolto- ja tapaa-misoikeuskäytännössä. Defensor Legis N:o 6/2008 s. 992-1016.

Hannuniemi 2007

Hannuniemi, Anja: Vanhemmasta vieraannuttaminen – uhka lasten hyvinvoinnille. Oikeus-tiede – Jurisprudentia XL:2007 s. 1-126.

Kurki-Suonio, 5/2000

Kurki-Suonio, Kirsti: Kotimaiset ja kansainväliset riidat lapsen huollosta. Defensor Legis N:o 5/2000. s. 748-761.

THL 16/2023

Martta October & Jaana Tervo (toim.) – Terveiden ja hyvinvoinnin laitos: Opas lapsenhuolto-lain mukaisen hyvinvointialueen selvityksen laatimiseksi. Asiantuntijaryhmän suositus. THL 16/2023. PunaMusta Oy, Helsinki 2023.

Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet, 26.1.2023

Suomen Asianajajaliitto: Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet (15.1.2009, Asianajajaliiton valtuuskunta 26.1.2023)

Suomen Asianajajaliitto: Lausunto Dnro 60/2017

Suomen Asianajajaliitto: Lausunto Dnro 60/2017. Asia: OM 31/41/2015 Lapsenhuoltolain uu-distaminen.

Tuori, 7-8/2004

Tuori, Kaarlo: Oikeudenalajaotus – strategista valtapeliä ja normatiivista argumentaatiota. La-kimies 7-8/2004, s. 1196-1224.

Vaitomaa ym. 2023

Vaitomaa, Johanna – Rautio, Susanna – Hietanen, Päivi: Opas Tunnista, puutu ja auta – kei-noja vieraannuttamisen tunnistamiseen ja perheiden auttamiseen. Ensi- ja turvakotien liitto 2023.

WHO: Parental alienation

World Health Organization: Classifications and terminologies: Frequently asked questions: Pa-rental alienation. Saatavilla osoitteessa: <https://www.who.int/standards/classifications/fre-quently-asked-questions/parental-alienation>

Oikeustapaukset

Korkein oikeus

KKO 2007:71

KKO 2008:69

KKO 2023:5

Hovioikeudet

Itä-Suomen hovioikeus, 25.5.2021, Dnro. S 21/247

Turun hovioikeus, 28.2.2020, Dnro. S 20/358 (Pirkanmaan kärjäoikeus, 12.2.2020, nro 6687

Turun hovioikeus, 12.11.2021, Dnro. S20/150 (Pirkanmaan kärjäoikeuden päätös 10.1.2020 nro. 101057.

Vaasan hovioikeus, 14.6.2021, Dnro. S 20/853 (Keski-Suomen kärjäoikeuden päätös 21.9.2020 nro 3617)

Kärjäoikeudet

Helsingin KO, 22.1.2020, ratkaisunro 20/3233

Itä-Uudenmaan KO, 21.7.2021, ratkaisunro 21/50411

Kanta-Hämeen KO, 25.3.2020, ratkaisunro 20/831.

Länsi-Uudenmaan KO, 1.7.2022, ratkaisunro 1004 4675

Länsi-Uudenmaan KO, 12.5.2021, ratkaisunro 133400/2021

Pohjois-Savon KO, 31.12.2021, ratkaisunro 21/2297

Lyhenteet

APA	American Psychology Association
CRC/C/GC	Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti
etävanhempi	vanhempi, jonka luona lapsi ei asu
HolhTL, holhoustoimilaki	laki holhoustoimesta (442/1999)
HTL, lapsenhuoltolaki	laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)
Istanbulin sopimus	Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (Sops 53/2015)
LOS, lapsen oikeuksien sopimus	Yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 60-1991)
lähivanhempi	vanhempi, jonka luona lapsi asuu
OK	oikeudenkäymiskaari (4/1734)
PAS	vieraannuttamisoireyhtymä, parental alienation syndrome
TpL, täytäntöönpanolaki	laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (619/1996)
VanhL	vanhemmuuslaki (775/2022)
WHO	Maailman terveysjärjestö, World Health Organization

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen taustaa

1.1.1 Vieraannuttaminen – mitä sillä tarkoitetaan?

Vieraannuttamiselle ei ole yhtä yleisesti hyväksyttävää määritelmää.¹ Yleensä sillä tarkoitetaan sellaista vanhemman käyttäytymistä, joka vaikeuttaa lapsen ja toisen vanhemman tai muun henkilön välistä vuorovaikutussuhdetta ja johtaa joissakin tapauksissa sen katkeamiseen kokonaan.² Hallituksen esityksessä vieraannuttaminen on mainittu yhtenä henkisen väkivallan muotona.³ Oikeudellisessa kontekstissa vieraannuttamisen haitallisuus kytkeytyy jäljempänä mainittuihin lapsioikeuden periaatteisiin.

Vieraannuttamista lapsioikeudellisissa asioissa tulee käsitellä oikeudellisessa toimintaympäristössä. Vanhempien käyttäytymistä tulee arvioida lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) tavoitteiden näkökulmasta. Huolimatta siitä, että huoltoriidat ovat moniammatillisia prosesseja ja esimerkiksi toisen vanhemman mielenterveysdiagnoosilla voi olla merkitystä lapsen huollon ja tapaamisoikeuden yksityiskohdista päätettäessä, ei vieraannuttamista tule arvioida kliinisestä näkökulmasta eikä tuomioistuinten tule pyrkiä diagnosoimaan vanhempia.⁴ Lisäksi on syytä huomata, että vieraannuttamista voi tapahtua silloinkin, kun lapsen ja vanhemman suhde ei ole ollut täysin ongelmaton.⁵ Vieraannuttamista ei tulekaan käsitellä lapsen tai vanhemman oirekombinaationa tai syndroomana, vaan ennemmin tulee kiinnittää huomiota vanhempien vieraannuttaviin toimintatapoihin ja käyttäytymismalleihin.⁶ Vieraannuttamistyyppisen käyttäytymisen vakavuuden arviointi määräytyy aina tapauskohtaisesti, jonka vuoksi on hyvä tehdä ero vanhemman tietoisien manipuloinnin ja tapaamisoikeuden estämisen

¹ Aaltonen, 2020, s. 75.

² HE 88/2018 vp. s. 22.

³ HE 88/2018 s. 35.

⁴ Ks. myös Aaltonen, 2020, s. 79 ja Laajasalo, 2021, s. 33. Vrt. Hannuniemi, 2007, s. 82: *Uusien tieteellisten teorioiden hyväksynnälle ei ole asetettu erityisiä kriteereitä, vaan vapaa todistusharkinta OK 17 luvun 2 §:n mukaan koskee niitäkin. Ymmärrettävästi tuomarit ovat varovaisia soveltamaan uusia käsitteitä, joten PAS:n kaltaisten uutuuksien omaksuminen on korkeahkon kynnyksen takana. Periaatteellista, laista johtuvaa estettä sille ei kuitenkaan ole. Suomalaiset tuomarit voisivat siten halutessaan toimia amerikkalaisten kollegoidensa tavoin ja soveltaa PAS-kriteereitä, vaikka ilmiötä ei ole kirjattu tautiluokitukseen, silloin kun he kokevat selityksen todistusvoimaiseksi.*

⁵ Vaitomaa, teoksessa Vaitomaa ym., 2023, s. 13.

⁶ Ks. THL 16/2023, s. 41 ja Laajasalo, 2021, s. 33

sekä tiedostamattoman käytöksen välillä, jolla kuitenkin on negatiivinen vaikutus lapsen ja toisen vanhemman väliseen suhteeseen.⁷

Oikeudellisessa tulkinnassa vieraannuttaminen tulee erottaa ns. vieraannuttamisoireyhtymästä (PAS, parental alienation syndrome).⁸ Euroopan parlamentti on parisuhdeväkivaltaa ja huolto-oikeuksien vaikutuksia naisiin ja lapsiin koskevassa päätöslauselmassaan huomionut, ettei Maailman terveysjärjestö (WHO) tai American Psychological Association (APA) ole hyväksyneet vieraannuttamisoireyhtymää tai vastaavien käsitteiden tai termien käyttöä, sillä niitä voidaan käyttää strategiana väkivallan uhreja vastaan.⁹ American Psychological Association määrittelee PAS:n lapsen manipulaatioksi vanhemman toimesta, jonka seurauksena lapsi kääntyy kohdevanhempaa vastaan ja kieltäytyy yhteydenpidosta tähän.¹⁰ Oikeudellisessa kontekstissa tulee kuitenkin huomioda, että WHO ja APA käsittelevät termiä lähtökohtaisesti kliinisestä näkökulmasta, nimenomaan *vieraannuttamisoireyhtymänä*. Molemmat kuitenkin tunnistavat vieraannuttamiskäsitteen yleisempänä huoltajuusriitoihin liittyvänä, spesifinä oikeudellisena käsitteenä.¹¹ Parlamentti *tuomitsee sen, että huoltajuustapauksissa käytetään, esitetään ja hyväksytään ei-tieteellisiä teorioita ja käsitteitä, joilla rankaistaan äitejä, jotka yrittävät ilmoittaa lasten kaltoinkohtelusta tai sukupuolistuneesta väkivallasta, -- kehottaa jäsenvaltioita olemaan tunnustamatta vieraannuttamisoireyhtymää oikeuskäytännöissään ja lainsäädännössään ja pyrkimään rajoittamaan sen käyttöä tai jopa kieltämään sen käytön oikeudenkäynneissä, erityisesti tulkinnassa väkivallan toteamiseksi*.¹² Parlamentin päätöslauselman valossa on korostetun tärkeää tunnistaa ne piirteet, joilla pyritään vaikuttamaan lapsen ja toisen vanhemman väliseen suhteeseen negatiivisesti. Tilanteet, joissa vanhempi tai lapsi on kokenut henkistä tai fyysistä väkivaltaa, tulee erottaa tilanteista, joissa väkivallasta esitetään perusteettomia väitteitä lapsi-vanhempi -suhteen katkaisemiseksi.¹³ Vieraannuttamiskäytöstä ei kuitenkaan tule arvioida vanhemman persoonallisuuden piirteenä, sillä kyseessä ei ole syndrooma tai oireyhtymä.¹⁴

⁷ Ks. Immonen, teoksessa Vaitomaa ym., 2023, s. 29.

⁸ Parental alienation syndrome on yhdysvaltalaisen psykiatri Richard Gardnerin v. 1985 määrittelemä psykiatrin häiriö, joka ilmenee lähes yksinomaan huoltoriitojen yhteydessä ja johtuu toisen vanhemman manipuloivasta vieraannuttamiskäytöksestä. Ks. Gardner, 2002. Viitattu 5.4.2024.

⁹ Euroopan parlamentin päätöslauselma, kohta U.

¹⁰ APA Dictionary of Psychology, PAS, päivitetty 15.11.2023, viitattu 14.4.2024.

¹¹ Ks. WHO: Parental alienation ja APA Dictionary of Psychology, PAS, päivitetty 15.11.2023, viitattu 14.4.2024.

¹² Euroopan parlamentin päätöslauselma, kohta 41.

¹³ HE 88/2018 vp. s.7: viittaus Suomen ratifioimaan Istanbulin sopimuksen 31 artiklaan, jonka mukaan osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut varmistakseen, että yleissopimuksen soveltamisalaan kuuluvat väkivaltatapaukset huomiodaan lasten huoltajuudesta ja tapaamisoikeuksista määrättäessä ja edelleen, ettei tapaamis- tai huoltajuusoikeuksien käyttäminen vaaranna uhrin tai lasten oikeuksia ja turvallisuutta.

Ks. lisäksi LaVM 12/2018 vp s. 4-5: lakivaliokunta korostaa, että väkivallan käsite tulee ymmärtää laajasti ja siihen tulee kiinnittää erityistä huomiota Istanbulin sopimuksen valossa.

¹⁴ Vaitomaa, teoksessa Vaitomaa ym., 2023, s. 19.

Vieraannuttamisen oikeudellisessa määritelmässä taustalla näkyy myös PAS:n vaikutus.¹⁵ Vaikka vieraannuttamista ei mielletä mielenterveyden häiriöksi, näkyy PAS siten, että lapsen ja vanhemman välinen suhde vaarantuu sellaisesta toisen vanhemman käytöksestä, jolle ei ole hyväksyttävää syytä ja joka on ristiriidassa lapsen huollon (HTL 1 §) ja tapaamisoikeuden (HTL 2 §) tavoitteiden kanssa. Vieraannuttamisella vaikutetaan jollain tapaa lapsen vapaaseen tahoon ja oikeuteen muodostaa riippumaton mielipiteensä.

Vieraannuttaminen voi ilmetä passiivisesti tai aktiivisesti, esimerkiksi tapaamisoikeuden estämisenä tai muuna lapsen ja toisen vanhemman suhdetta sabotoivana käytöksenä, esimerkiksi jatkuvana kielteisenä puheena toisesta vanhemmasta tai pyrkimyksenä vaikuttaa lapsen mielipiteeseen muulla tavalla. Vanhemman toimet voivat olla tietoisia tai tiedostamattomia.¹⁶ Sitä, minkälaista vanhemman käytöstä ja puheita sitten tulee pitää vieraannuttamisena, tulee arvioida aina tapauskohtaisesti ja kokonaiskuva huomioiden. Edellä mainitun valossa *vieraannuttamisen* tai *vieraannuttamistyyppisen käytöksen* voidaan katsoa muodostuvan seuraavista elementeistä:

1. vanhemman käytös aiheuttaa perusteetonta haittaa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle ja voi jatkuessaan johtaa suhteen katkeamiseen,
2. toiminnalla *vaikutetaan* tai *pyritään vaikuttamaan* suoraan lapseen ja hänen mielipiteisiinsä ja
3. toiminta ja sen seuraukset ovat lapsen edun vastaisia.

1.1.2 Hallituksen esitys 88/2018 vp tavoitteet tutkielman pohjana

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettu laki (361/1983, jäljempänä lapsenhuoltolaki tai HTL) on pysynyt lähes muuttumattomana sen voimassaolon ajan.¹⁷ Joulukuussa 2019 astui voimaan laajat uudistukset. Lapsenhuoltolain muuttamista koskevassa hallituksen esityksessä 88/2018 vp. esitetyt uudistukset pyrkivät vastaamaan yhteiskunnassa ja perherakenteissa tapahtuneisiin muutoksiin¹⁸ sekä huomioimaan entistä paremmin lapsen oikeus ylläpitää läheisiä ihmissuhteita hänelle tärkeisiin ihmisiin. Lain esitöiden mukaan lain tavoitteena on *parantaa*

¹⁵ Ks. Aaltonen, 2020, s. 76.

¹⁶ Ks. OM 47/2017, s.35, Asianajajaliitto dnro 60/2017, s. 2. Vaitomaa, teoksessa Vaitomaa ym., 2023, s. 24.

¹⁷ Vrt. HE 224/1982 vp ja HE 88/2018 vp.

¹⁸ Esimerkiksi jo kumottu äitiyslaki 253/2018 säädettiin kansalaisaloitteen KAA 3/2016 pohjalta. Aloitteessa nostettiin esiin mm. naisparit, joiden kohdalla ei-synnyttäneellä vanhemmalla ei ole juridista asemaa suhteessa lapseen ennen kuin vanhemmuus on vahvistettu perheen sisäisellä adoptiolla (KAA 3/2016 s. 22). Nykyisin sekä äitiyslaki että isyyslaki (11/2015) on kumottu ja korvattu 1.1.2023 voimaantulleella vanhemmuuslailla (775/2022).

lapsen edun toteutumista lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa ja *turvata lapselle läheiset ja myönteiset ihmissuhteet lapsen ja hänen vanhempiansa välillä*.¹⁹

Lapsenhuoltolain muutoksella laajennettiin lapsen edun kansallista tulkintaa vastaamaan paremmin Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimusta lapsen oikeuksista (SopS 60/1991) huomioimalla lapsen edun toteutuminen myös *huollon ulkopuolella* ja velvoittamalla vanhempia *vaalimaan lapselle läheisiä ihmissuhteita ja myötävaikuttamaan tapaamisoikeuden toteutumiseen*.²⁰ Samalla lakiin lisättiin säännös, jonka mukaan lasta tulee suojella kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä (HTL 1.2 §). Hallituksen esityksessä on nimenomaisena esimerkkinä henkisestä väkivallasta mainittu lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta.²¹ Termiä *vieraannuttaminen* ei kuitenkaan löydy laista. Samalla hallituksen esityksellä kuitenkin ehdotettiin useita lainsäädäntötoimenpiteitä, joiden tarkoituksena on ehkäistä vieraannuttamista ja keinoja puuttua siihen.²² Lakivaliokunta korosti hallituksen esitystä koskevassa mietinnössään, että vieraannuttamiseen ja muuhun tapaamisoikeuden estämiseen kiinnitetään huomiota, sillä se voi aiheuttaa haittaa lapsen kehitykselle ja muulle hyvinvoinnille. Edelleen keskeistä on, että vieraannuttaminen tunnistetaan sekä sosiaalitoimissa että tuomioistuimissa.²³

Hallituksen esityksessä korostettiin *vieraannuttamisen haitallisuutta* ja *lapsen edun ensisijaisuutta*. Molemmat ovat kuitenkin käsitteitä, jotka edellyttävät tuomioistuimilta aina tapauskohtaista kokonaisarviointia, jonka vuoksi vieraannuttamiskäsitteen selkeyttäminen edellyttää oikeustapauksien analysointia.

1.2 Aiheen valinta, rajaaminen ja tutkimuskysymykset

Vieraannuttaminen on tunnistettu ilmiönä jo pitkään ja siihen on haluttu puuttua myös aikaisemmin jopa nykyistä lakia voimakkaammin keinoin.²⁴ Vieraannuttaminen valikoitui tutkielman aiheeksi, sillä se on ilmiönä kiehtova. Se rikkoo keskeisiä lapsen oikeuksia ja toisaalta huoltajan velvollisuuksia. Lisäksi oikeuksia ja velvollisuuksia rikotaan useammassa suhteessa.

¹⁹ HE 88/2018 vp. s. 18.

²⁰ HE 88/2018 vp. s. 1. Ks. myös CRC/C/GC/14, kohta IV, erityisesti alakohta A 2.: Although parents are not explicitly mentioned in article 3, paragraph 1, the best interests of the child “will be their basic concern” (art.18, para. 1).

²¹ HE 88/2018 vp. s. 35.

²² HE 88/2018 vp. s. 22.

²³ LaVM 12/2018 vp. s. 9.

²⁴ Ks. kirjalliset kysymykset KK 364/2007 vp., KK 222/2011 vp., KK319/2014 vp., KK 476/2014 vp.

Rikkominen kohdistuu sekä lapseen ja vieraannutettuun vanhempaan että toisaalta lapsen ja vieraannuttavaan vanhemman väliseen suhteeseen.

Ilmiön tunnistaminen voi olla vaikeaa ja siihen puuttuminen vielä vaikeampaa, vaikka lain esitoissa asia onkin nostettu esiin. Vieraannuttamisen tarkan määritelmän puuttuminen laista jättää viranomaisille ja erityisesti tuomioistuimille toistaiseksi liikkumavaraa sen suhteen, mitä vieraannuttamisella käytännössä tarkoitetaan, vaikka siihen puuttuminen koetaan tärkeäksi.²⁵ Tutkielman tarkoituksena on selvittää, miten tuomioistuimet tulkitsevat vieraannuttamista suhteessa lapsen etuun. Varsinaisia tutkimuskysymyksiä on kaksi:

1. miten hallituksen esityksessä ehdotetut vieraannuttamista koskevat muutokset näkyvät oikeuskäytännössä lapsen edun määrittelyssä, ja
2. pyrkivätkö tuomioistuimet aktiivisesti rajaamaan ja nostamaan esiin vieraannuttamiseen kuuluvia tyyppielementtejä ja siten vakiinnuttamaan määritelmää.

Tutkielman tarkoituksena on perehtyä siihen, miten tuomioistuimet ottavat kantaa lapsen ja vanhempien välisten suhteiden luomiseen ja ylläpitoon hallituksen esityksen tarkoittaman vieraannuttamisen näkökulmasta. Tutkielmassa kiinnitetään huomiota tuomioistuinten perusteluihin, mikäli vanhempien käyttäytymisestä on huomattavissa manipulointia tai muuta epäasiallista vaikuttamista lapseen esimerkiksi tapaamisoikeuden perusteettomana estämisenä.²⁶ Tutkielman tarkoituksena on näin ollen pyrkiä määrittelemään vieraannuttaminen yhtenä väkivallan muotona ja nostaa ratkaisuihin esiin ne seikat, jotka puhuvat vieraannuttamisen puolesta tai sitä vastaan.²⁷

Varsinaisen vieraannuttamisen lisäksi on olennaista käsitellä lapsioikeudelle tyypillisiä prosessioikeudellisia erityispiirteitä. Prosessioikeudelliset erityispiirteet aiheutuvat siitä, ettei lapsi ole häntä koskevassa huolto- ja tapaamisoikeusasiassa asianosainen.²⁸ Tuomioistuimen tulee viranomaisena valvoa lapsen etua (LOS 3 artikla), jonka vuoksi lapsiasiat poikkeavat muista riita-asioista esimerkiksi vaatimis- ja väittämistä osalta.²⁹ Jotta lapsen edun toteutumista tuomioistuimen ratkaisuihin voidaan analysoida tarpeeksi kattavasti, tulee prosessioikeudellisia erityispiirteitä käsitellä.

²⁵ Lakivaliokunta on mietinnössään (LaVM 12/2018 s. 8-9) erityisesti maininnut, ettei vieraannuttamista ehdoteta määriteltäväksi lain tasolla. Ehdotettu lainsäädäntö on valiokunnan mukaan suhteessa asianmukaista, mutta ehdotettujen keinojen toimivuutta ja tehokkuutta käytännössä tulee jatkossa seurata.

²⁶ Ks. LaVM 12/2018 vp. s. 9.

²⁷ Ks. HE 88/2018 vp. s.35.

²⁸ Ks. esim. Aaltonen, 2020, s.213.

²⁹ Ks. Tolonen – Linnanmäki, 2020, taulukko s. 320.

Lapsen ja toisen vanhemman välisen suhteen rajoittamiselle voi olla myös hyvä syy, esimerkiksi lapseen tai toiseen vanhempaan kohdistunut väkivalta.³⁰ Tutkielman tarkoituksena ei ole arvioida sitä, missä määrin väkivallalle altistuminen estää lapsen ja toisen vanhemman välisen vuorovaikutussuhteen kokonaan, vaan keskittyä tuomioistuimen perusteluihin suhteessa lapsen kokonaisvaltaiseen etuun ja oikeuteen luoda ja ylläpitää myönteiset suhteet kumpaankin vanhempansa.

Tutkielmassa vieraannuttaminen on lisäksi rajattu koskemaan tapauksia, joissa lapselle on syntymästään saakka voitu riidattomasti nimetä kaksi vanhempaa avioliiton tai tunnustamisen perusteella.³¹ Tällöin molemmilla on lähtökohtaisesti tiedossa vanhemmuuden oikeusvaikutukset,³² ja molemmat todennäköisesti ovat jollain tapaa läsnä lapsen elämässä, jolloin mahdollinen vieraannuttamispyrkimys voidaan todeta.³³

1.3 Tutkimusmetodi

Tutkielma on yhdistelmä lainoppia ja syvemmin tarkasteltuna oikeusteoriaa. Lainopillinen eli oikeusdogmaattinen näkökulma on välttämätön tutkimuskysymyksen kannalta. Lainoppi pyrkii yhtäältä selvittämään oikeussääntöjen sisällön eli tulkitsemaan niitä ja toisaalta systematisoimaan oikeussäännöksiä.³⁴ Tutkimuskysymyksillä pyritään löytämään vastaus toistaiseksi epäselvään oikeustilaan, jossa vieraannuttaminen on käsitteenä tunnistettu, mutta sen ilmenemistä ei vielä osata tai haluta määritellä. Oikeustilan selventäminen edellyttää, että tuomioistuimet ja oikeustieteen tutkijat pyrkivät systemaattisesti tunnistamaan tekijät, jotka katsotaan vieraannuttamiseksi. Lainopin tulkinta-aspekti on olennainen, sillä vieraannuttamista ei ole mainittu lain tasolla, vaikka sen ehkäisemiseksi esitetään hallituksen esityksessä useita toimenpiteitä. Vieraannuttamisen ehkäisemiseksi lakia on esimerkiksi selkiytetty siten, että lapselle läheisiä ihmissuhteita, etenkin suhdetta vanhempiin korostetaan. Lisäksi lakiin on otettu henkisen väkivallan kieltä, jonka yhtenä nimettynä ilmenemismuotona on vieraannuttaminen.³⁵ Lainsäätäjän tahtona on ollut ehkäistä vieraannuttamista, johon on myös tarjottu keinoja³⁶. Käytännössä

³⁰ Ks. HE 88/2018 s. 18, 34, 35, 38 ja LaVM 12/2018 vp. s. 4

³¹ Ks. tarkemmin vanhemmuuden määräytymisestä vanhemmuuslaki 775/2022.

³² Ks. VanhL 19.2 §: tunnustamisen yhteydessä osapuolille on selvitettävä tunnustamisen merkitys ja vanhemmuuden vahvistamisen oikeusvaikutukset.

³³ Vieraannuttamisesta ei voitane puhua tilanteissa, joissa lapsen toinen vanhempi jää kokonaan selvittämättä (VanhL 14 §), vaikkakin kyseessä olisi lapsen ainoan vanhemman tahto. Myöskään tilanteet, joissa vanhemmuus selvitetään ja vahvistetaan vastoin toisen vanhemman tahtoa, eivät tutkielman kannalta ole olennaisia, vaikka vieraannuttamista tällaisissa tilanteissa voineekin tapahtua.

³⁴ Ks. Aarnio, teoksessa Häyhä (toim.). 1997, s. 36.

³⁵ Ks. HE 88/2018 vp. s. 22: Vieraannuttaminen ja muu tapaamisoikeuden estäminen.

³⁶ Esim. HTL 9d §:n mukainen uhkasakko tapaamisoikeuden turvaamiseksi.

vieraannuttamisen tulkitseminen on kuitenkin jätetty tuomioistuimille. Tutkimuksen tarkoituksena on tulkita sekä lain esitöitä että oikeuskäytäntöä.

Lakimuutoksen tarkoituksena on ollut edistää lapsen oikeutta läheisiin ihmissuhteisiin ja suojata lasta henkisesti ja fyysiseltä väkivallalta. Vieraannuttaminen liittyy vahvasti kumpaankin. Käsitteeltä puuttuu täsmällinen määritelmä, joten vieraannuttamiselle tyypilliset oikeustosi-seikka – oikeusseuraamus -suhteet jäävät epäselviksi ja siten lainopillinen tulkinta suppeaksi.³⁷ Näin ollen tutkimuskysymyksiä tulee tarkastella myös laajemmin oikeusteoreettisesta, ehkä jopa filosofisesta näkökulmasta. Mikäli lain sanamuodon, esitöiden tai lopulta oikeustapausten lainopillinen tulkinta ei tarjoa vastausta kysymyksiin, tulee kysymykset palauttaa oikeustieteen perusteisiin, käsitteisiin ja niihin oikeushyviin, joita säädöksillä suojellaan. Tämä puolestaan edellyttää lapsioikeudelle tyypillisten oikeusperiaatteiden tunnistamista. Jotta periaatetta voidaan kutsua periaatteenksi, tulee sillä olla riittävä sisällöllinen hyväksyttävyyys ja institutionaalinen tuki.³⁸ Lapsioikeuden periaatteisiin kuuluvat esimerkiksi perheyhteyden periaate, suojelu-periaate ja osallisuusperiaate.³⁹

Periaatteet auttavat esimerkiksi keskeisen lapsioikeudellisen käsitteen, lapsen edun määrittelymisessä ja tapauskohtaisessa tulkinnessa. Lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa sopimusvaltiot huomioimaan lapsen edun kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa (LOS 3 artiklan 1. kohta). Sopimuksella turvataan lisäksi lapsen oikeus tunkea vanhempansa ja olla heidän hoidettavanaan (7 artikla) ja säilyttää sukulaissuhteensa (8 artikla). Sopimuksen 9 artiklassa taataan, ettei lasta eroteta vanhemmistaan heidän tahtonsa vastaisesti paitsi silloin, kun toimivaltaiset viranomaiset toteavat sen olevan lapsen edun mukaista. Lapsella on oikeus ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä säännöllisesti kumpaankin vanhempaansa, paitsi jos se on lapsen edun vastaista (LOS 9 artiklan 3. kohta). Keskeinen teoreettinen lähtökohta on siis lapsen etu, johon sisältyy lapsen oikeus tunkea vanhempansa. Se on aina aikaan, paikkaan ja lopulta asianosaisiin sidonnainen käsite, jota tulee käsitellä yhtenä oikeuden monista tasoista.⁴⁰ Samalla se voidaan palauttaa periaatetasolle – niin itsenäisenä periaatteena kuin muiden lapsioikeuden periaatteiden summana.

Tutkielman aiheena on vieraannuttaminen – mitä sillä tarkoitetaan, miten se ilmenee ja miten siihen on reagoitu tai pitäisi reagoida oikeuskäytännössä. Vieraannuttamista tulee

³⁷ Aarnio, teoksessa Häyhä (toim.). 1997, s. 40.

³⁸ Hakalehto, 2018, s.72.

³⁹ Hakalehto, 2018, s. 73-90 ja osallisuusperiaatteesta tarkemmin Pajulampi, 2014.

⁴⁰ Ks. oikeuden monitasoisuudesta Tuori, teoksessa Häyhä (toim.). 1997. s. 319-321.

oikeuskäytännössä lähestyä *pro et contra* -argumentaatiolla kahdesta näkökulmasta. Ensinnäkin kyseessä on lapsen etu lapsen yksilölliset tarpeet huomioiden. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa käsiteltäessä tulee kiinnittää huomiota vanhempien vaatimuksiin. Keskeistä on, ovatko vanhemman vaatimukset lapsen ja toisen vanhemman välisten tapaamisten rajoittamisesta perusteltavissa puhtaasti lapsen turvallisuudella ja hyvinvoinnilla, jolloin kyseessä ei ole vieraannuttaminen sen tämänhetkisen määritelmän mukaisessa merkityksessä. Vanhempien käyttäytymistä tulee voida arvioida *oikeudellisesti* sen haitallisuuden perusteella ja näin saada aikaan oikeudellisesti pätevä tulkinta.⁴¹

Tuomioistuinten tulee kiinnittää huomiota siihen, missä määrin tapaamisoikeuden rajaaminen on hyväksyttävää lapsen suojelemiseksi. Myös tämän tunnistaminen on olennaista. Lapsella on oikeus ylläpitää suhdetta molempiin vanhempiinsa, mutta samalla hänellä on oikeus riittävään hoivaan ja huolenpitoon sekä turvalliseen ja vakaaseen elinympäristöön niin henkisesti kuin fyysisestikin. Jokaista esitettyä väitettä tulee arvioida itsenäisesti, mutta lopullinen ratkaisu tulee antaa kokonaisarviona. Toiseksi vanhempien käyttäytymistä tulee arvioida juuri vieraannuttamisen näkökulmasta – onko vanhemman tarkoituksena pyrkiä tarpeettomasti erottamaan lapsi toisesta vanhemmastaan. Mikäli tuomioistuin päätyy ratkaisussaan siihen, että vanhemman tarkoituksena on vieraannuttaminen, tulee lopullinen ratkaisu lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta jälleen antaa kokonaisarvion jälkeen. *Pro et contra* -argumentit huomioidaan tutkimuksessa ja niillä pyritään systematisoimaan oikeuskäytäntöä vieraannuttamisen tunnusmerkkien listaamiseksi.

1.4 Aineisto

Aineistona tutkielmassa on käytetty käräjä- ja hovioikeuksien ratkaisuja. Tietopyyntö esitettiin tuomioistuimille koskemaan lapsen huoltoa (HTL 1 §), tapaamisoikeutta (HTL 2 §) ja lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian ratkaisemista (HTL 10 §). Ajallinen rajausta ratkaisussa on 1.1.2020 eteenpäin tietopyynnön esittämispäivään saakka, joka ajoittui joulukuulle 2022. Tietopyyntö esitettiin Helsingin, Itä-Suomen, Turun, ja Vaasan hovioikeuksiin ja osaan käräjäoikeuksista,⁴² jotta aineisto olisi myös maantieteellisesti mahdollisimman kattava.⁴³

⁴¹ Oikeustieteen erityisyydestä tieteenalana ks. Aarnio, teoksessa Häyhä (toim.).1997, s.35-36: Oikeudellinen ajattelu ei ole yksikäsitteisiä sääntöjä noudattava prosessi, vaan se on sananmukaisesti harkintaa ”weighing and balancing”. *Oikeustiede ei selitä, se tulkitsee.*

⁴² Lapin käräjäoikeus ei luovuttanut tietoja samalla tietopyyntölomakkeella kuin muut oikeudet.

⁴³ Suurin osa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista asioista ratkaistaan alioikeustasolla, jonka vuoksi aineisto olisi jäänyt suppeaksi, mikäli se olisi koostunut pelkästään hovioikeuden päätöksistä. Tietopyyntöä Rovaniemen hovioikeuteen ei esitetty käräjäoikeuden vastauksen vuoksi.

Luovutettujen päätösten⁴⁴ pohjalta aineistoa on edelleen rajattu siten, että se koostuu sellaisista ratkaisuksista, joissa joko:

- a) osapuolet itse ovat hakemuksessaan vedonneet vieraannuttamiseen, tai
- b) tuomioistuin ottaa itsenäisesti kantaa osapuolten väitteisiin vieraannuttamisen tunnusmerkistö huomioiden. Tällöin varsinaista vieraannuttamista ei välttämättä mainita ratkaisussa, vaan asiaa tarkastellaan tapaamisoikeuden toteutumisen ja siihen myötävaikuttamisen näkökulmasta lapsen mielipiteen aitous huomioiden.

Lopulliseksi aineistoksi on valittu yhteensä 10 käräjä- ja hovioikeuksien ratkaisua, jotka ovat lähtökohdiltaan mahdollisimman erilaisia. Tapauksissa esimerkiksi lasten ikä ja vanhempien välisen konfliktin kesto eroavat toisistaan. Aineisto on valittu siten, että sen pohjalta pystytettiin vastamaan tutkimuskysymyksiin mahdollisimman kattavasti.

Tutkielman rajallisen laajuuden vuoksi aineistoon on valittu ainoastaan sellaisia päätöksiä, joissa tuomioistuimet ovat perusteluissaan ottaneet kantaa siihen, miksi lapsen ja vanhemman välistä suhdetta tulee jollain tapaa turvata toiselta vanhemmalta. Aineistosta on näin ollen suoraan karsiutuneet tapaukset, joissa esimerkiksi vanhempien kotien pitkä välimatka on esteenä säännöllisille viikonlopputapaamisille ja kyse on lähinnä siitä, kumman vanhemman luokse lapsi määrätään asumaan, eikä viitteitä vieraannuttamisesta ole.⁴⁵ Mikäli asiassa ei ole vieraannuttamispyrkimystä, eivät tällaiset tapaukset ole tutkimuskysymysten näkökulmasta olennaisia. Vastaavasti pois ovat karsiutuneet sellaiset tapaukset, joissa oikeudelle ei ole jäänyt epäselvyyttä siitä, että lähivanhemman vaatimus rajoittaa lapsen ja toisen vanhemman välisiä tapaamisia on tosiasiallisesti lapsen edun mukaista. Esimerkiksi tapaukset, joissa olosuhdeselvitysten ja muiden todisteiden valossa voidaan todeta, että lasten oireilu johtuu vanhemman toiseen vanhempaan kohdistaman väkivallan näkemisestä tai jopa lapseen itseensä kohdistuneesta väkivallasta, on rajattu ulkopuolelle.⁴⁶

⁴⁴ Osa tuomioistuimista pyysi hakua vastaavien tapausten suuren määrän vuoksi rajaamaan hakua edelleen ennen päätösten luovuttamista. Uusi raja on tehty esimerkiksi koskemaan satunnaisesti valittuja 20 tapausta aikaväliltä 2020-2022.

⁴⁵ On hyvä muistaa, että myös tällaisissa tapauksissa tulee ottaa kantaa siihen, kumpi vanhemmista pystyy paremmin turvaamaan lapsen ja toisen vanhemman välisen suhteen ja osaltaan myötävaikuttamaan tapaamisiin.

⁴⁶ Ensi- ja turvakotien liitto käyttää tällaisissa tilanteissa termiä vieraannuttaminen väkivallan jatkumona, jolloin lapsen ja toisen vanhemman välisen suhteen rajoittaminen kaltoinkohtelevasta vanhemmasta on perusteltua. Ks. Vaitomaa ym., 2023, s. 13.

2 Vieraannuttaminen lapsioikeudellisena tutkimuskohteena

2.1 Lapsioikeus oikeudenalana

Lapsioikeus oikeudenalana on muodostunut niiden tarpeiden ympärille, jotka ovat syntyneet sen jälkeen, kun lapsi on tunnustettu itsenäiseksi oikeussubjektiksi. Oikeussubjektina lapsella on oikeuksia, mutta hän ei kuitenkaan ole täysin kykeneväinen huolehtimaan niiden toteutumisesta.⁴⁷ Lapsioikeuden tarkoituksena on tunnistaa lapselle kuuluvat oikeudet ja turvata niiden toteutuminen. Kansainvälisellä säädöstasolla lapsioikeuden perusta on lapsen oikeuksien sopimuksessa. Sopimuksen tavoitteena on poistaa lasten huono kohtelu ja epäoikeudenmukaisuus.⁴⁸

Suomessa lapsioikeus on perinteisesti nähty osana perheoikeutta ja kytketty perheenjäsenten välisiin suhteisiin: lapsen oikeudellinen asema liittyy keskeisesti hänen vanhempiansa sekä näiden oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Modernimpi lähestymistapa lapsioikeuteen huomioi lapsen ja hänen oikeutensa myös osana yhteiskuntaa esimerkiksi koulussa ja terveydenhuollossa.⁴⁹ Tutkielmassa lapsioikeutta ja lapsen oikeuksia käsitellään perheenjäsenten välisten suhteiden kautta.

Jotta voidaan puhua lapsioikeudesta omana oikeudenalanaan, tulee tunnistaa sille ominaiset yleiset käsitteet ja periaatteet.⁵⁰ Lapsioikeuden periaatteet ohjaavat tarkastelemaan lapsen oikeudellisen aseman kannalta keskeisiä elementtejä ja tukevat tulkintaa erilaisissa punnintatilanteissa.⁵¹ Niillä siis pyritään selkeyttämään niitä tavoitteita, joihin yksittäiset lakipykälät tai tuomioistuimen laintulkinta perustuvat. Jotta voidaan puhua oikeusperiaatteesta, tulee sillä olla sekä sisällöllinen hyväksyttävyys että institutionaalinen tuki.⁵² Periaatteet siis täydentävät lain tulkintaa ja auttavat oikeuspunninnassa, mutta toisaalta niiden olemassaolo edellyttää tukea viime kädessä lainsäädännöstä. Lapsioikeudelliset periaatteet pohjautuvat lapsen oikeuksien sopimukseen sekä muihin kansainvälisiin sopimuksiin, eli niillä on vahva institutionaalinen tuki.⁵³ Kansainvälisten sopimusten tuomat oikeudet on kirjoitettu myös sisään kansallisiin

⁴⁷ Hakalehto, 2018, s.1.

⁴⁸ Hakalehto-Wainio, 2013, s. 18.

⁴⁹ Hakalehto-Wainio, 4/2011, s. 512. Ks. lapsen oikeuksista hallinnossa tarkemmin Hakalehto, 2018.

⁵⁰ Ks. oikeudenaloista Tuori, 7-8/2004, s. 1203.

⁵¹ Hakalehto, 2018, s. 71.

⁵² Hakalehto, 2018, s. 72.

⁵³ Ks. Hakalehto, 2018, s. 73.

lakeihin.⁵⁴ Keskeinen kansallinen laki on laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) jossa periaatteet on sisäänkirjoitettu lain tavoitteisiin.

Lapsioikeudessa on tunnistettu useita periaatteita, joista käsitellään vain ne, joihin perustuvia oikeuksia vieraannuttamisella selkeästi loukataan.⁵⁵

2.2 Lapsioikeuden yleiset periaatteet ja vieraannuttaminen

2.2.1 Lapsen edun ensisijaisuus

LOS 3 artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsen edun ensisijaisuuden periaate on myös lapsenhuoltolain tulkinnassa johtava periaate.⁵⁶ Lapsen etu⁵⁷ on avoin normi, eikä sille voida antaa yksiselitteistä sisältöä.⁵⁸ Se määrittyy aina tapauskohtaisesti ja yksilöllisesti jokaisen lapsen kohdalla.

Suomessa lapsen etua on aikaisemmin tulkittu suppeammin kuin mitä lapsen oikeuksien sopimus edellyttää. Kansallisessa oikeudessa lapsen etu on aiemmin kytketty huollon tavoitteisiin, jossa sitä arvioidaan hyvinvoinnin ja kehityksen näkökulmasta.⁵⁹ Lapsen edun tulee kuitenkin olla ensisijainen normi lasta koskevissa ratkaisuissa. Nykyisin lapsen etua käsitellään laajemmin oikeusperustaisesti vaihtoehtona perinteiselle hyvinvointiperustaiselle lapsen edun käsitteelle.⁶⁰ Enää ei siis riitä, että lapselle taataan perushyvinvointi, riittävä hoiva ja huolenpito, vaan lapsen etua tulee arvioida laajasti lapsen oikeuksien sopimuksen pohjalta.

Lapsen etu on lapsioikeuden kattoperiaate, joka perustuu tapauskohtaisesti muiden periaatteiden tuomien oikeuksien varaan. Se velvoittaa tekemään muiden lapsioikeuden periaatteiden

⁵⁴ Suomessa voimassa olevan dualistisen oikeuskäsityksen mukaan kansainväliset sopimukset velvoittavat ainoastaan valtioita, joten ne tulee jollain tapaa saattaa osaksi kansallista oikeusjärjestystä. Ks. Jyräki – Husa, 2012, s. 98-100. Lapsen oikeuksien sopimus on suoraan velvoittavaa oikeutta, sillä se on saatettu myös laintasoisesti voimaan. Kansalliset aineelliset lait, kuten lapsenhuoltolaki, kuitenkin vahvistavat periaatteiden institutionaalista pohjaa.

⁵⁵ Periaatteet kuitenkin linkittyvät toisiinsa, esimerkiksi lapsen oikeusturvan periaate liittyy vahvasti myös suojeluperiaatteeseen. Selkeää rajanvetoa voida tehdä sen suhteen, mitä periaatteita vieraannuttamisella loukataan.

Käsitellyt periaatteet ovat kuitenkin sellaisia, joihin vieraannuttaminen selkeästi vaikuttaa.

⁵⁶ HE 88/2018 vp. s. 30, ks. Aaltonen, 2020, s. 14.

⁵⁷ On syytä huomata, että lapsen oikeuksien sopimus on voimassa todistusvoimaisilla kielillään, joihin Suomi ei kuulu (LOS 54 artikla. Englanninkielinen termi ”*best interest of a child*” huomioi suomenkielistä ”*lapsen etua*” paremmin kaikki lapsen elämässä keskeiset intressit. Ks. tarkemmin Hakalehto, 4/2011, s. 515.

⁵⁸ Aaltonen, 2020, s. 15.

⁵⁹ Ks. Hakalehto-Wainio, 2013. s. 31-32.

⁶⁰ Aaltonen, 2020, s. 15.

välillä oikeudellista punnintaa, mutta lapsen etu ei kuitenkaan koskaan asetu vastakkain muiden lapsioikeuden periaatteiden kanssa.⁶¹ Esimerkiksi vieraannuttamisen kohdalla perheyhteyden periaate, suojeluperiaate ja osallisuusperiaate loukkaavat toisiaan. Tuomioistuimen tehtävänä on punnita, missä suhteessa loukkaaminen sallitaan, jotta ratkaisu toteuttaisi lapsen etua parhaalla mahdollisella tavalla.

2.2.2 Perheyhteyden periaate

Perheyhteyden periaate jakautuu kahteen osaan. Ensimmäinen koskee vanhempien etusijaa lasta koskevassa päätöksenteossa ja toinen perhe-elämän suojaa.⁶² Periaate ankkuroituu etenkin lapsen oikeuksien sopimuksen 7, 9 ja 18 artikloihin⁶³, jotka turvaavat lapsen oikeuden olla vanhempiensa huollettavana ja toisaalta antavat vanhemmille oikeuden päättää lapsen kasvatuksesta. Lapsen *oikeus tuntea vanhempansa* ja olla hänen kanssaan tekemisissä liittyy lapsen identiteetin kehittymiseen. Lapsen tasapainoisen kehityksen kannalta pidetään tärkeänä, että lapsella olisi hyvä suhde molempiin vanhempiinsa.⁶⁴ Lapsenhuoltolaissa perheyhteyden periaate on sisäkirjoitettu jo huollon tavoitteisiin. Huollon tulee muun muassa turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä (HTL 1 §).

Vieraannuttamisen näkökulmasta periaate ja sen rikkominen on olennaisessa asemassa. *Vieraannuttava* vanhempi rikkoo hänelle vanhempansa⁶⁵ asetettuja velvollisuuksia, kuten velvollisuutta myötävaikuttaa lapsen ja toisen vanhemman väliseen suhteeseen (HTL 2 §). *Vieraannutetun* vanhemman näkökulmasta rikotaan hänen oikeuttaan osallistua lapsen kasvatukseen (LOS 18 artiklan 1. kohta). Ensisijaisesti vieraannuttamisella rikotaan perheyhteyden periaatteen kumpaakin osaa, sekä vanhempien etusijaa päätöksenteossa sekä perhe-elämän suojaa, lapsen oikeuksien vastaisesti. Lapsella on oikeus olla molempien vanhempiensa hoidettavana. *Vieraannuttamiseen puuttumisella* puolestaan rajoitetaan vanhempien etusijaa päätöksenteossa ja vastaavasti *puuttumatta jättäminen* vaikuttaa lapsen perhe-elämän suojaan.

⁶¹ Ks. Hakalehto, 2018, s. 96. Ks. lisäksi esim LOS 9 artiklan 1. kohta, jonka mukaan lasta ei eroteta vanhemmistaan, *ellei* sen katsota olevan lapsen edun mukaista.

⁶² Hakalehto, 2018, s. 73.

⁶³ Listaus ei ole tyhjentävä, vaan periaate saa tukea myös useista muista artikloista.

⁶⁴ Hakalehto – Toivonen, 2021.

⁶⁵ Lapsenhuoltolain käsitteistä tutkielmassa ks. kappale 2.4.

2.2.3 Suojeluperiaate

Suojeluperiaatteen tarkoituksena on suojella lapsen turvallista kehitystä, joten se sisältää velvoitteen suojella lasta kaikelta hänen hyvinvoinnilleen haitalliselta kohtelulta.⁶⁶ Sen institutionaalinen tuki perustuu LOS 3 artiklaan. Suojeluperiaate kytkeytyy perheyhteyden periaatteeseen, mutta samalla sen merkitys korostuu viranomaistasolla. Lähtökohtaisesti lapsen hyvinvoinnin turvaaminen on hänen vanhempiensa vastuulla, mutta viime kädessä viranomaisten vastuulla on suojella lasta jopa hänen omalta perheeltään.⁶⁷

Lapsenhuoltolain muutoksella lakiin lisättiin nimenomainen velvollisuus suojata lasta kaikentyyppiseltä ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä (HTL 1.2 §). Hallituksen esityksessä vieraannuttaminen mainitaan yhtenä henkisen väkivallan muotona.⁶⁸ Koska vieraannuttaminen ymmärretään vanhemman haitallisena käytöksenä, joutuvat suojelu- ja perheyhteyden periaatteet ristiriitaan.

2.2.4 Osallisuusperiaate

Osallisuusperiaate perustuu LOS 12 artiklaan. Artiklan mukaan sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Näkemykset tulee huomioida lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lisäksi lapselle tulee antaa mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa toiminnoissa. Kuten muutkin lapsioikeudelliset periaatteet, osallisuusperiaatekin perustuu aikuisten velvollisuuksiin suhteessa lapsen yksilöllisiin oikeuksiin. Lapsella on oikeus saada mielipiteensä huomioiduksi häntä koskevissa asioissa ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti, mutta lopullinen päätösvalta asiassa on aikuisilla – joko lapsen vanhemmilla tai viranomaisilla.⁶⁹

Lapsenhuoltolaissa osallisuusperiaate on sisällytetty esimerkiksi huoltajan tehtäviin. HTL 4 §:n mukaan huoltajan on keskusteltava lapsen kanssa ja huomioitava lapsen mielipide ja toivomukset lapsen iän ja kehitystason mukaisesti ennen kuin huoltaja tekee lasta koskevan päätöksen. HTL 11 § koskee yleisesti lapsen mielipiteen selvittämistä, ja se velvoittaa myös viranomaisia

⁶⁶ Hakalehto, 2018, s. 78-79.

⁶⁷ Hakalehto, 2018, s. 79.

⁶⁸ HE 88/2018 vp. s. 35.

⁶⁹ Ks. Hakalehto, 2018, s. 89 ja Hakalehto, 4/2011, s. 521.

selvittämään ja huomioimaan lapsen mielipide huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa.⁷⁰

Osallisuusperiaate edellyttää, että lapselle tarjotaan riittävästi tietoa, jonka pohjalta hän voi muodostaa näkemyksensä.⁷¹ Näin ollen osallisuuden voidaan katsoa edellyttävän perusteltua mielipidettä.⁷²

Vieraannuttamisen kohdalla vieraannuttava vanhempi rikkoo osallisuusperiaatetta olennaisesti. Keskeyttäessään tapaamiset omavaltaisesti vieraannuttaja voi rikkoa lapsen mielipiteen huomioimista, mikäli lapsella edelleen on halu tavata toista vanhempaansa. Toisaalta vieraannuttamiseen liittyy myös lapsen mielipiteeseen vaikuttaminen, ”manipulointi”, jolloin lapsen mielipidettä ei voida enää pitää perusteltuna. Mikäli tuomioistuimella herää syy epäillä lapsen mielipiteen aitoutta, huomioidaan se sille painoarvoa annettaessa. Tällöin lapsen osallisuutta joudutaan rajoittamaan lapsen edun nimessä.

2.3 Tutkielman suhde aiempiin tutkimuksiin

Oikeustieteellisessä tutkimuksessa vieraannuttamista on aiemmin tutkittu lääkintäoikeudellisoikeussosiologiesesta näkökulmasta. Anja Hannuniemi on tutkinut vieraannuttamista vahvasti PAS:n kautta.⁷³ Hannuniemen tutkimuksessa *vieraannuttamista* pidetään PAS:n mukaisena mielenterveyden häiriönä, jonka yhtenä oireena on lapsen ja toisen vanhemman välisten tapaamisten sabotointi.⁷⁴ Hannuniemen tutkimukset lähtevät olettamasta, että PAS:n tunnistaminen tehostaisi lapsiasioiden ratkaisemista.⁷⁵ PAS ei kuitenkaan ole yleisesti hyväksytty tieteellinen määritelmä, joten sitä ei tulisi käyttää huoltoriidoissa.⁷⁶

⁷⁰ HTL 11 § uudistettiin siten, että siitä poistettiin lapsen mielipiteen selvittämisvelvollisuutta rajaavat edellytykset. Alkuperäisessä lapsenhuoltolaissa lapsen mielipidettä ei tarvinnut selvittää esimerkiksi silloin, jos vanhemmat ovat asiassa yksimielisiä. Lisäksi alkuperäisen lain tavoitteena oli, ettei nuori lapsi joutuisi esittämään mielipidettään omien vanhempiensa soveltuvuudesta huoltajiksi taikka lausumaan käsitystään halustaan tavata toista vanhempaansa. Nykyisin lapsen mielipide tulee selvittää kaikissa tapauksissa ja huomioida lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Vrt. HE 88/2018 vp. s. 57 ja HE 224/1982 vp. s. 16.

⁷¹ Hakalehto, 4/2011, s. 522.

⁷² Ns. Informed consent -doktriini, jonka mukaan lapsen mielipiteelle voidaan antaa oikeudellista merkitystä, mikäli se kattaa perustellun mielipiteen edellytykset. Ensinnäkin lapsen tulee olla riittävän päätöskykyinen (ikä ja kypsyys). Lisäksi hänellä tulee olla käytettävissään riittävästi ymmärrettävää tietoa, jonka pohjalta hän voi harkita asiaa huolellisesti. Lisäksi lapsen tulee ilmaista tahtonsa ilman pakkoa, taivuttelua tai manipulointia. Ks. Aaltonen, 2020, s. 395.

⁷³ OTT Anja Hannuniemi on väitellyt aiheesta: Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja vieraannuttaminen lapsen huoltoriidoissa: lääkintäoikeudellinen ja oikeussosiologinen tutkimus.

⁷⁴ Hannuniemi, 2007, s. 10.

⁷⁵ Hannuniemi, 6/2008, s. 992.

⁷⁶ Euroopan parlamentin päätöslauselma, kohta U.

Lapsioikeudessa on tutkittu niitä oikeuksia, joihin vieraannuttamisella kajotaan. Näistä merkittävimpiä ovat Henna Pajulammen⁷⁷ ja Maija Auvisen⁷⁸ tutkimukset. Vieraannuttamisella on vahva liittymä lapsen mielipiteeseen ja sen aitouteen. Pajulammen tutkimuksessa on tutkittu lapsen osallisuusoikeuksia, joilla tarkoitetaan lapsen oikeutta ilmaista vapaasti näkemyksiään sekä hänen oikeuttaan tulla kuulluksi ja vakavasti otetuksi häntä koskevissa asioissa.⁷⁹ Tärkeä osa osallisuutta on *informed consent* -doktriini, jonka yhtenä osatekijänä on edellytys sille, että tahto on ilmaistu ilman pakkoa ja painostusta.⁸⁰ Tutkimus ei varsinaisesti tutki vieraannuttamista. Lapsen *oikeus osallisuuteen* on yksi niistä oikeusperiaatteista, jota vieraannuttamisella rikotaan.

Auvinen puolestaan on tutkinut huoltoriitojen käsittelyä tuomioistuimissa sitä, minkälainen merkitys sosiaalitoimen laatimalla olosuhdeselvityksellä on niiden ratkaisemisessa. Tutkimuksessa käsitellään laajasti esimerkiksi huoltomuodon valintaa lapsen edun näkökulmasta.⁸¹ Lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta määrättäessä tulee ottaa kantaa siihen, kumpi vanhemmista pystyy paremmin turvaamaan lapsen ja toisen vanhemman välisen ihmissuhteen myös jatkossa. Vieraannuttamista tai muuta lapsen ja toisen vanhemman suhteeseen negatiivisesti vaikuttavaa toimintaa on vaikeaa, ellei mahdotonta, arvioida ilman kontekstia. Auvisen tutkimus tuo tukea siihen, missä määrin olosuhdeselvitys vaikuttaa tuomioistuimen päätökseen ja toisaalta tutkimuksessa käsitellään myös laajasti lapsen mielipiteen merkitystä.⁸²

Vieraannuttaminen on PAS:n kiistanalaisuudesta huolimatta tunnistettu ilmiö⁸³, johon haluttiin lapsenhuoltolain muutoksella puuttua. Vieraannuttamista tulee voida arvioida ilman vanhempien diagnosointia heidän käyttäytymisensä pohjalta. Sen sijaan vieraannuttaminen tulee ymmärtää siten, miten se on hallituksen esityksessä määritelty. Vieraannuttamisessa on HE:n määritelmän mukaan kyse sellaisesta *vanhemman käyttäytymisestä*, joka *vaikeuttaa* lapsen ja toisen vanhemman välistä *vuorovaikutussuhdetta* ja johtaa joissakin tapauksissa sen katkeamiseen kokonaan. Hallituksen esityksen valossa on oleellista perehtyä tuomioistuimen ratkaisuihin ja siihen, miten he suhteuttavat vanhemman käytöksen suhteessa lapsen etuun. Lisäksi tulee arvioida sitä, minkälaisia keinoja viranomaisilla on ilmiöön puuttumiseen ja miten sitä voidaan ehkäistä.

⁷⁷ Lapsi, oikeus ja osallisuus, Alma Talent 2014.

⁷⁸ Huoltoriidat tuomioistuimissa, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja 2006.

⁷⁹ Pajulammi, 2014, s. 4.

⁸⁰ Ks. Pajulammi, 2014, s. 230.

⁸¹ Auvinen, 2006, s. 268.

⁸² Auvinen, 2006, s. 407 alkaen.

⁸³ Myös Hannuniemi toteaa Suomen oikeusjärjestyksen myöntäneen vieraannuttamisen olemassaolon *ilmiönä*. Ks. Hannuniemi, 2007, s. 10.

2.4 Lapsenhuoltolain käsitteistä tutkielmassa

Lapsenhuoltolaissa on käsitteitä, jotka menevät arkikielessä helposti sekaisin. Ensinnäkin laissa käytetään termejä huolto ja huoltaja. Huollosta säädetään lapsenhuoltolain 1 §:ssä. Huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Lisäksi sen tulee turvata läheiset ja myönteiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Huoltajan tehtävänä on toteuttaa huollon tavoitteet. Käytännössä tämä tarkoittaa, että huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, koulutuksesta, asuinpaikasta, harrastuksista ja muista henkilökohtaisista asioista (HTL 4 §). Lapsenhuoltolaissa huollolla tarkoitetaan sekä lapsen oikeudellista huoltoa että hänen tosiasiallista, päivittäistä huoltoa.⁸⁴ Huoltajalla tarkoitetaan tutkielmassa oikeudellista huoltajaa, vaikka huoltajuus käsittää myös lapsen tosiasiallisen huollon. Yleensä lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa, mutta huolto voidaan uskoa myös muulle henkilölle (HTL 3 §). Vanhemmuuden ja huoltajuuden määräytymisestä säädetään lapsenhuoltolain 6 ja 6 a §:ssä. Lisäksi olennainen käsite on HTL 2 §:n mukainen tapaamisoikeus, joka turvaa lapsen oikeuden luoda ja säilyttää myönteinen ja läheinen suhde vanhempaan, jonka luona lapsi ei asu.

Tutkielman kannalta on olennaista, että huoltajan ja vanhemman käsitteet on erotettu toisistaan. Tutkielmassa keskitytään vieraannuttamiskäsitteeseen ja lapsen etuun nimenomaisesti lapsi-vanhempisuhteen näkökulmasta.⁸⁵ Lain näkökulmasta olennaista on, että lapsella on oikeus luoda ja ylläpitää suhdetta vanhempiinsa. Tämä oikeus ei poistu, vaikka lapsen vanhempi ei olisikaan lapsen huoltaja.⁸⁶ Lakimuutoksella on vahvistettu lisäksi lapsen oikeutta myös muihin hänelle läheisiin ihmissuhteisiin. Lapsen huolto voidaan uskoa myös muulle henkilölle kuin vanhemmalle ja lapselle voidaan vahvistaa tapaamisoikeus tavata hänelle erityisen läheistä henkilöä. Nämä ovat lapsen kannalta keskeisiä oikeuksia. Vieraannuttamiskäsitteen näkökulmasta lapsen suhde vanhempiinsa on olennainen, joten tutkielmassa lähestytään aihetta pääsääntöisesti tästä näkökulmasta.

Tutkielmassa käytetään termejä lähi- ja etävanhempi. Lähivanhemmalla tarkoitetaan sitä vanhempaa, jonka luona lapsi pääsääntöisesti asuu joko vahvistetun sopimuksen tai

⁸⁴ Aaltonen, 2020, s. 22.

⁸⁵ Ks. HE 88/2018 vp. s. 22: vieraannuttaminen voi kohdistua myös muuhun henkilöön kuin vanhempaan. Lisäksi lakimuutoksella vahvistettiin lapsen oikeutta ylläpitää läheisiä ihmissuhteita myös muihin henkilöihin kuin vanhempiinsa.

⁸⁶ Ks. vanhemman oikeuksista Kurki-Suonio, 2000, s. 751–752.

tuomioistuimen päätöksen mukaisesti.⁸⁷ Lähivanhempi on näin ollen yleensä myös lapsen huoltaja.⁸⁸ Etävanhemmalla puolestaan tarkoitetaan vanhempaa, jonka luona lapsi ei asu, eli sitä vanhempaa, johon lapsella on tai johon voidaan vahvistaa HTL 2 §:n mukainen tapaamisoikeus. Etävanhemp ei välttämättä ole lapsen huoltaja. Vieraannuttamista voi tapahtua kummankin vanhemman toimesta.⁸⁹

3 Huolto- ja tapaamisoikeusasiat oikeusprosessina

3.1 Prosessioikeudellisia lähtökohtia

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat ovat lapsioikeuden ydinaluetta, jossa lapsioikeuden yleisten periaatteiden punninnalla on suuri merkitys. Lapsen suojelun periaate (LOS 3) korostuu tuomioistuimessa käsiteltävissä huoltoasioissa, sillä tuomioistuimen tulee tarvittaessa suojella lasta myös hänen omalta perheeltään.⁹⁰ Lisäksi LOS 3 artikla velvoittaa tuomioistuimet tekemään ratkaisunsa lapsen edun ensisijaisuuden perusteella. Yhdessä nämä periaatteet tuovat huolto- ja tapaamisriitojen käsittelyyn normaalista siviiliprosessista poikkeavia prosessioikeudellisia elementtejä.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia pannaan vireille hakemuksella⁹¹ (HTL 13 §). Hakemuksen tekeminen ei automaattisesti tarkoita, että asiaa lähdetäisiin käsittelemään riitaisana. Asiaa käsitellään OK 8 luvun riita-asian käsittelyjärjestyksessä vasta sitten, jos hakemusta vastustetaan.⁹² Riitaisena käsiteltävän lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian oikeuskäsittely eroaa muiden siviiliprosessien käsittelystä aineellisesti, prosessuaalisesti ja tosiasiallisesti.⁹³ Erot johtuvat pitkälti siitä, että lapsi on asiassa ulkopuolinen, jonka etua viranomaisen on valvottava ja turvattava. Lapsen edun ensisijaisuus johtaa siihen, että esimerkiksi vaatimis- ja väittämistaakka sekä preklusiosäädökset ovat lapsenhuoltoasioissa ”tavallisesta” siviiliprosessista poikkeavia. Näin ollen tuomioistuimen ratkaisu voi poiketa asianosaisten

⁸⁷ Huomioksi, että nykyisin on mahdollista vahvistaa lapselle vuoroasuminen HTL 7 ja 9 §:n mukaisesti, jolloin lapsi asuu vähintään 40 % vuodesta kummankin vanhempansa luona (HE 88/2018 vp s. 20).

⁸⁸ HE 88/2018 vp. s. 42: Periaatteessa olisi mahdollista tehdä myös sopimus, jonka mukaan lapsi asuu sellaisen vanhemman luona, joka ei ole hänen huoltajansa. Tällaista huolto- ja asumisjärjestelyä voidaan kuitenkin pitää lapsen edun kannalta perusteltuna vain harvinaisissa poikkeustapauksissa.

⁸⁹ Suomen asianajajaliitto, dnro 60/2017.

⁹⁰ Hakalehto, 2018, s. 79.

⁹¹ Elatusapua koskeva vaatimus voidaan panna vireille sekä kanteella että hakemuksella. Aaltonen, 2020, s. 205.

⁹² Tolonen – Linnanmäki, 2020, s. 318.

⁹³ Tolonen – Linnanmäki, 2020, s. 299-300.

vaatimuksista lapsen edun nimessä, sillä tuomioistuimen tulee pyrkiä aineellisen totuuden mukaiseen ratkaisuun.⁹⁴

Prosessioikeudellisesta näkökulmasta lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä asioissa merkittävänä poikkeuksena muihin siviiliprosesseihin verrattuna on jatkuva olosuhteiden muuttuminen päätöksen antamisen jälkeen, eikä päätöstä voida perustaa pelkästään menneisyyden tapahtumiin.⁹⁵ Olosuhteet muuttuvat luontaisesti lapsen kasvun ja kehityksen myötä vuorovaihtuksessa ihmissuhteiden ja ympäristön kanssa.⁹⁶ Annettavan päätöksen on toteutettava lapsen etua paitsi sen antamishetkellä, myös tulevaisuudessa.⁹⁷ Lapsen edun toteutuminen tulevaisuudessa voidaan huomioida esimerkiksi siten, että tapaamiset määrätään valvotuiksi tietyksi määräajaksi, jonka jälkeen voidaan siirtyä tuettuihin tapaamisiin, jos tapaamiset ovat toteutuneet sovitusti.⁹⁸ Lapsenhuoltolain 12 § mahdollistaa lisäksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan sopimuksen ja päätöksen muuttamisen olosuhteiden muuttumisen perusteella tai jos tähän muutoin on aihetta. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat päätökset eivät näin ollen ole yhtä lopullisia kuin muissa siviiliprosesseissa.⁹⁹

3.2 Huoltoriitojen indispositiivisuus

Lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvät asiat ovat luonteeltaan indispositiivisia. Laissa käytetään termiä *asia, jossa sovinto ei ole sallittu* (esim. OK 12:18 §). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, ettei asiaa voida ratkaista pelkästään asianomaisten yksimielisyyden perusteella, vaan asian ratkaiseminen edellyttää lain edellyttämien seikkojen näyttämistä toteen.¹⁰⁰ Käytännössä tämä tarkoittaa, että tuomioistuimen tulee aina varmistua siitä, että päätös on lapsen edun mukainen, vaikka vanhemmat olisivat yksimielisiä. Lopullinen päätös tehdään sen perusteella, mikä ratkaisu toteuttaa lapsen etua kokonaisuutena arvioiden parhaalla mahdollisella tavalla.

Indispositiivisuus perustuu siihen, että asiassa annettava ratkaisu koskee oikeudenkäynnin ulkopuolista tahoa. Lapsenhuoltoasiat ovat erityisiä myös asianosaisten näkökulmasta. HTL 14 §:ssä säädetään lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian vireillepanosta ja

⁹⁴ Ks. Kuuliala – Linna – Saranpää, 2022, s. 193.

⁹⁵ Verrattuna tavalliseen riita-asiaan perusteluiden logiikka eroaa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa – päätöstä ei voida perustaa pelkästään menneisyyden tapahtumiin. Ks. Aaltonen, 2020, s.438-439.

⁹⁶ Lapsen vakiintuneita hoito-olosuhteita ei tulisi tarpeettomasti muuttaa, sillä sitä on yleisesti pidetty lapselle haitallisena. Hakalehto, 2018, s. 221.

⁹⁷ Ks. Tolonen – Linnanmäki, 2020, s. 299-300 lähteineen.

⁹⁸ Ks. esim. Pirkanmaan KO, 10157/2020.

⁹⁹ Ks. Tolonen – Linnanmäki, s. 304 ja s. 319. Ks. oikeusvoimasta tarkemmin Lappalainen – Hupli, 2021, s. 760 alkaen.

¹⁰⁰ Ks. Virolainen – Vuorenpää, 2021, s. 63.

puhevallasta. Hakemuksen voi panna vireille lapsen vanhemmat, huoltaja tai hyvinvointialue. Alaikäisellä itsellään ei ole oikeutta saada huoltoaan koskevaa asiaa vireille tuomioistuimessa, sillä HTL 14 §:ssä on tyhjentävä listaus vireillepanoon oikeutetuista henkilöistä. Lapsella ei näin ollen ole muodollista asianosaisasemaa oikeusprosessissa.¹⁰¹ Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei lapsen mielipidettä selvitetä tai häntä voitaisi henkilökohtaisesti kuulla myös oikeudenkäynnissä.¹⁰²

Tuomioistuimet eivät ole sidottuja asianosaisten vaatimuksiin, sillä niiden tehtävänä on valvoa lapsen edun toteutumista. Lapsella ei ole asianosaisasemaa, eikä hän voi valvoa omaa etuaan.¹⁰³ LOS 3 artikla ja sen tulkintaa täydentävä Lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro. 14 edellyttävät, että lapsen edun tulee olla ensisijainen ratkaisuperuste kaikissa lapsia koskevissa toimissa. *Toimet* kattavat myös toimimatta jättämisen.¹⁰⁴ Näin ollen sovinnollisissakin tilanteissa viranomaisen tai muun lapsen huollosta vastaavan toimielimen on vähintään selvitettävä lapsen omat toivomukset ja mielipide HTL 10 ja 11 §:n mukaisesti.¹⁰⁵ Mikäli lapsi on vanhempien sopimasta ratkaisusta eri mieltä, voi olla aihetta olettaa, ettei ratkaisu ole lapsen edun mukainen.¹⁰⁶ Pääsääntöisesti viranomaiset ja tuomioistuimet pyrkivät kunnioittamaan vanhempien sopimusvapautta, mikäli sopimuksen vahvistaminen ei ole lapsen edun vastaista. Tämän vuoksi lapsenhuoltoasioista voidaan puhua relatiivisesti indispositiivisina, eli niissä indispositiivisuus on suhteellista.¹⁰⁷

Turun HO S20/150: Vanhemmat olivat ennen hovioikeuden pääkäsittelyä päätyneet sovintoon. He pyysivät, että hovioikeus vahvistaa heidän sopimuksensa siitä, että lasten oikeus tavata äitiään poistetaan. Hovioikeus pyysi lisäselvitystä asiassa. Äidin vastattua, ettei hän aio tämänhetkisissä olosuhteissa tavata lapsia eikä toteutumattomien tapaamisten odottaminen ole lasten edun mukaista, tuomioistuin vahvisti vanhempien välisen sopimuksen. Käräjäoikeuden päätöslauselmaa muutettiin siten, että lapsen määrättiin asumaan isänsä luona ja yksin tämän huoltoon. Lasten oikeus tavata äitiään poistettiin.

Hovioikeus sovelsi tapauksessa HTL 10 §:n 1 ja 4 momentteja. 1 momentin mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeuttavan asian ratkaisemisessa on huomioitava lapsen etu erityisesti HTL 1 ja 2 §:n tavoitteiden toteutumisen näkökulmasta. 4 momentti antaa vanhempien sopimukselle

¹⁰¹ Hakalehto, 2018, s. 223.

¹⁰² Lapsenhuoltolain muuttamisen yhtenä päätavoitteena oli lapsen osallisuuden lisääminen häntä koskevien asioiden käsittelyssä. Lähtökohtaisesti lapsen oma mielipide pitää selvittää ja sille annetaan painoarvoa lapsen ikä, kehitystaso ja muut yksilökohtaiset tekijät huomioiden.

¹⁰³ Aaltonen, 2020, s. 205.

¹⁰⁴ CRC/C/GC/14, kohta IV, A. 1. a.

¹⁰⁵ HE 88/2018 vp. s. 47-48.

¹⁰⁶ HE 88/2018 vp. s. 57.

¹⁰⁷ Ks. Aaltonen, 2020. s. 206.

etusijan asiaa ratkaistaessa, mikäli ei ole syytä olettaa sen olevan lapsen edun mukainen. Lapsen oikeus tavata vanhempansa on tunnustettu niin vahvaksi oikeudeksi, ettei hovioikeus voinut suoraan vahvistaa vanhempien välistä sopimusta, vaan sen tuli ensin varmistua lapsen edun toteutumisesta. Äiti ei ollut todellisuudessa suostunut tapaamaan lapsiaan yli vuoteen, jonka vuoksi tapaamisten poistamisen katsottiin olevan lasten edun mukaista.¹⁰⁸

3.3 Olosuhdeselvitys

3.3.1 Olosuhdeselvityksen käyttöala

Indispositiivisuuden kannalta merkittävä tekijä ja tuomioistuinten työväline on hyvinvointialueilta hankittava selvitys (HTL 16 §), josta puhutaan yleisesti olosuhdeselvityksenä. Selvityksen tarkoituksena on antaa tuomioistuimelle tietoja perheen tilanteesta, lapsen elinolosuhteista ja muista asian ratkaisemiseen vaikuttavista seikoista (HTL 16.2 §). Olosuhdeselvitys on yleensä ainoa tuomioistuimen viran puolesta hankkima todiste.¹⁰⁹ Selvitys laaditaan asiantuntijoiden¹¹⁰ toimesta, jotka hyödyntävät omaa ammatillista osaamistaan esimerkiksi lapsen ja vanhempien käyttäytymisen ja sanomisten johdonmukaisuuden tulkinnassa. Olosuhdeselvityksellä on näin ollen suuri merkitys todisteena, mutta lopullinen oikeudellinen ratkaisu on kuitenkin aina tuomioistuimen tehtävä.¹¹¹ Tuomioistuimen tulee kiinnittää huomiota lapsen oikeuksiin kokonaisuutena ja punnita mahdollisesti vastakkaisten oikeuksien vaikutusta olosuhdeselvityksen valossa. Sen tulee valvoa lapsen edun toteutumista ja tarvittaessa suojella sitä myös lapsen omilta mielipiteiltä.¹¹² Selvityksen tarkoituksena on lisäksi tuottaa puolueetonta tietoa ja suhtautua vanhempiin tasapuolisesti, jonka vuoksi olosuhdeselvityksiä tehdään lähtökohtaisesti useampia.¹¹³

Selvityksellä voidaan katsoa olevan kaksi erillistä tavoitetta tai näkökulmaa todistelussa. Sillä voidaan ensinnäkin selvittää vanhempia koskevia seikkoja, joilla on vaikutusta lapsen edun toteutumiseen huollon, asumisen ja tapaamisoikeuden näkökulmasta. Esimerkiksi päihteiden käytöstä esitetyt väitteet selvitetään osana olosuhdeselvitystä. Vieraannuttamisen kannalta on

¹⁰⁸ HE 88/2018 vp. s. 35: tapaamisoikeuden käyttämättä jättäminen on yksi henkisen väkivallan muoto.

¹⁰⁹ Aaltonen, 2020, s. 206.

¹¹⁰ Selvityksentekijälle ei ole asetettu kelpoisuusvaatimuksia, mutta yleensä selvityksen laatii asiaan perehtyneet sosiaalityöntekijät tai lastenvalvojat, jotka työskentelevät työpareina. Lisäksi heillä tulisi olla tarpeen mukaan tukinaan eri alojen asiantuntijoita. THL 16/2023, s. 17.

¹¹¹ Ks. THL 16/2023, s. 19.

¹¹² Ks. Gottberg, 3/2008 s, 321 ja Auvinen, 2006, s. 379-381.

¹¹³ THL 16/2023, s. 19, 28-33.

olennaista selvittää esitettyjen väitteiden todenperäisyys. Toiseksi selvityksellä pyritään selvittämään lapsen mielipide, joka on edellytyksenä lapsen huolto ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa (HTL 11 §). Riittäisissä asioissa olosuhdeselvitys on ensisijainen toimitapa lapsen mielipiteen selvittämisessä.¹¹⁴ Lisäksi sillä arvioidaan lapsen ja vanhempien välistä suhdetta. Esimerkiksi lapsen asumisen määrääminen sellaisen vanhemman luokse, johon lapselle ei ole muodostunut turvallista kiintymyssuhdetta, on todennäköisesti lapsen edun vastaista, etenkin, jos suhde toiseen vanhempaan on turvallinen ja vakiintunut.¹¹⁵

Olosuhdeselvitys kytkeytyy vahvasti lapsenhuoltolain 1 §:n mukaisiin huollon tavoitteisiin, joita arvioidaan lapsen edun ensisijaisuus edellä. Jos olosuhdeselvityksessä vanhemman elämäntilanteesta nousee esiin asioita, joiden ajatellaan voivan vaikuttaa hänen kykyynsä toimia vanhempana, voidaan asioista kysyä hienovaraisesti myös lapsen kanssa keskusteltaessa ja hänen mielipidettään selvitettäessä. Mikään yksittäinen seikka ei ratkaise lapsen etua, vaan pohdinnassa tulisi kiinnittää huomiota monipuolisesti eri asioihin, kuten lapsen turvallisuuteen, lapsen omaan turvan kokemukseen kummankin vanhemman kanssa ja juuri kyseisen lapsen erityistarpeisiin ja vanhempien kykyyn niiden huomioimiseen.¹¹⁶ Mikäli olosuhdeselvityksessä ei saada tukea vanhemman väitteille esimerkiksi päihdeongelmasta, jonka vuoksi lapsi ei halua tavat vanhempansa, tulee kiinnittää erityistä huomiota vanhempien väliseen suhteeseen ja miten se on vaikuttanut lapseen. Selvityksessä on tärkeä huomioida vanhempien ja lasten asumisen ja tapaamisen historia ja tuoda esiin sitä, millä tavoin vanhemmat ja huoltajat ovat osallistuneet lapsen hoitoon ja tämän arkeen tämän varhaisina elinvuosina ja eron jälkeen.¹¹⁷ Mikäli lapsi syystä tai toisesta suosii toista vanhempaa, tulee lojaliteettiristiriidan vaikutus huomioida lapsen suhtautumisessa vanhempien keskinäistä suhdetta silmällä pitäen.

3.3.2 Lapsen mielipiteen selvittäminen ja huomioiminen

Olosuhdeselvityksen yhteydessä tapahtuva lapsen mielipiteen selvittäminen on ensisijainen väylä lapsen kuulemisessa riittäisissä tilanteissa. Olosuhdeselvityksen yhteydessä lasta on mahdollista kuulla useammin kuin kerran lapselle tutussa ympäristössä.¹¹⁸ Lapsen kuuleminen hänelle luontaisessa ympäristössä toteuttaa osaltaan lapsen oikeutta saada äänensä kuuluville. Lapset mukauttavat herkästi toimintaansa muiden läsnä olevien vaikutuksesta – käytös ja puhe

¹¹⁴ He 88/2018 vp. s. 24.

¹¹⁵ Ks. lasta koskevien ratkaisujen oikeudellisesta poissuljennasta Hakalehto, 2018, s. 220-222.

¹¹⁶ THL 16/2023, s. 34.

¹¹⁷ THL 16/2023, s. 36.

¹¹⁸ HE 88/2018 vp. s. 24.

voivat muuttua riippuen esimerkiksi siitä, kumman vanhemman kanssa lasta kuullaan tai kuka lapsen tuo tapaamiseen.¹¹⁹ Useampi kuulemiskerta antaa selvityksen laatijalle mahdollisuuden arvioida lapsen kertoman johdonmukaisuutta. Mikäli kertomuksissa havaitaan eroavaisuuksia tai selvityksen tekijä havaitsee muutoksia esimerkiksi lapsen kehonkielessä, tulee näistä ottaa kirjaus selvitykseen.¹²⁰ Jos tuomioistuin katsoo selvityksen olevan puutteellinen, tai jos lisäselvitys on tarpeen, tuomioistuin voi pyytää aikaisemman selvityksen täydentämistä tai muuta selvitystä (HTL 16.4 §).

Lapseen mielipiteen painoarvoa tarkasteltaessa tulee huomioida mielipiteen muodostamisen edellytykset ns. *informed consent* -näkökulmasta. Vieraannuttamispyrkimystä arvioitaessa tulee kiinnittää huomiota erityisesti lapsen tahdon ilmaisemiseen ilman pakkoa ja painostusta.¹²¹ Lapsen todellisen ja itsenäisen mielipiteen selvittämiseksi on olennaista, että lasta kuullaan ja havainnoidaan yhdessä molempien vanhempien kanssa ja lisäksi yksin ilman vanhempien läsnäoloa.¹²² Lasten kohdalla on havaittu niin sanottu lojaliteettiristiriita, jossa lapsi mukauttaa omat mielipiteensä läsnä olevan vanhemman mukaan. Lojaalius rajoittaa lasta tuomasta ilmi ajatuksiaan tai ilmaisemasta kiintymystään.¹²³ Mikäli lapsi ei ole tavannut toista vanhempaansa pitkään aikaan, tulee ajan kulumisen huomioida lapsen mielipidettä arvioitaessa. Lapsen lojaliteettiristiriita on voinut kasvaa niin suureksi, ettei lapsen ja toisen vanhemman väliselle vuorovaikutukselle ja lapsen mielipiteelle voida antaa suurtakaan painoarvoa asiaa ratkaistaessa.¹²⁴ Lapsen mielipiteen huomioimista tulee aina puntaroida suhteessa lapsen etuun.

Lapsi voi vastustaa tapaamisia myös siitä syystä, että hän haluaa päästä eroon vanhempien riitelyn aiheuttamista ongelmista.¹²⁵ Lapsi saattaa siten perustaa näkemyksensä tapaamista siihen, kumman luona hän mieluummin asuu ja sen myötä valita puolensa. Pelkän lapsen mielipiteen kuulemisen lisäksi tulee huomioida myös vanhempien suhtautuminen toisiinsa. Olosuhdeselvityksen lisäksi tuomioistuimen tulee hyödyntää lisäksi vanhempien havainnointia. Tuomioistuin

¹¹⁹ Ks. esim. Aaltonen, 2020, s. 363 ja THL, 16/2023, s.55. Tarkemmin lasten käyttäytymisestä ja lähisuhteiden jännitteistä esim. Karttunen, 2010.

¹²⁰ Ks. Aaltonen, 2020, s. 363.

¹²¹ Ks. Tolonen-Linnanmäki, 2020, s. 219 ja Aaltonen, 2020, s. 395-396. Perusteltu mielipide edellyttää, että lapsella on kyky asiaa koskevaan päätöksentekoon, hänellä on riittävästi ymmärrettävää tietoa, hän kykenee harkitsemaan asiaa huolellisesti ja että lapsi on ilmaissut tahtonsa ilman muiden henkilöiden vaikuttamista hänen mielipiteeseensä.

¹²² Tiedon tulee olla mahdollisimman objektiivista, joten sitä tulee hankkia kuulemalla lasta, kotikäynneillä, vanhempien ja lapsen välistä vuorovaikutusta havainnoimalla sekä hankkimalla tietoa mm. lapsen päiväkodista ja koulusta. Aaltonen, 2020, s. 290.

¹²³ Karttunen, 2010, s.156–157.

¹²⁴ Huolimatta PAS:n ristiriitaisuudesta, on HE:n tarkoittamassa vieraannuttamisessa havaittavissa PAS:n peruselementti, eli vieraannuttavan vanhemman ja lapsen välinen lojaliteetti, johon lapsen mielipiteen aitouden tunnistaminen osaltaan perustuu. Ks. Hannuniemi, 6/2008, s. 997–998. Vrt. THL 16/2023 s. 55-56, jossa huomioidaan myös lapsen mielipiteeseen vaikuttaminen tahattomasti.

¹²⁵ Aaltonen, 2020, s. 174.

saa arvokasta tietoa vanhempien suhtautumisesta toisiinsa käyttämällä valmisteluistunnossa aktiivisesti kyselyoikeuttaan ja kuulemalla vanhempia henkilökohtaisesti pääkäsittelyssä.¹²⁶ Mikäli vanhemmat suhtautuvat toisiinsa hyvin vihamielisesti, tulee lapsen mielipiteen perusteita arvioida vanhempien keskinäisen vuorovaikutuksen valossa ja lapsen ikä huomioiden.

Lojaliteettiristiriita ja lapsen tarve välttää vanhempien välisien konfliktien syntyä vaikuttavat lapsen mielipiteeseen. Vaikka nekin aiheutuvat vanhemman käyttäytymisestä ja vaikuttavat lapsen ja toisen vanhemman väliseen suhteeseen, vanhemman tarkoituksena harvoin on tietoisesti sabotoida lapsen ja toisen vanhemman välistä suhdetta.¹²⁷ Lapsen mieli- ja muistikuviiin on helppo vaikuttaa myös tahattomasti.¹²⁸ Todennäköisesti lapsen suhde toiseen vanhempaansa muuttuu, kun hän saa tapaamisille myös lähivanhemman tuen. Lapsen mielipiteen aitoutta ja vieraannuttamista arvioitaessa tulee kiinnittää erityistä huomiota sellaiseen vanhemman käytökseen, jolla hän pyrkii tietoisesti vaikuttamaan lapsen mielipiteeseen ja jonka tueksi hän esittää väitteitä, joille ei sittemmin löydy todisteita. Hyvin perusteltu, johdonmukainen ja kuulemiskerrasta toiseen muuttumaton kertomus tapahtumista antaa hyvät lähtökohdat perustellulle mielipiteelle. Vastaavasti mitä epäjohdonmukaisempi ja yksipuolisempi lapsen kertomus on, sen suurempi voi olla riski mielipiteeseen vaikuttamiseen. Arviointia voi selkiyttää myös se, että vanhempien ja lapsen mielipiteitä verrataan keskenään.¹²⁹

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat ovat moniammatillisia prosesseja.¹³⁰ Olosuhdeselvityksessä hyödynnetään sosiaalitoimen erityisosaamista. Selvityksen tarkoituksena on selvittää tuomioistuimelle lapsen ja vanhempien suhteen laatua ja kuvailla sen syvyyttä.¹³¹ Olennaista olosuhdeselvityksessä on kuitenkin erottaa lapsen sanominen ja selvityksen tulkinta toisistaan.¹³² Koska lapsen kuuleminen suoritetaan pääsääntöisesti tuomioistuimen ulkopuolella, on mahdollista, ettei olosuhdeselvityksen tekijä tunne kuulemisen oikeudellisia periaatteita tai ei osaa huomioida niitä lapsen mielipidettä arvioidessaan.¹³³ Näin ollen lapsen

¹²⁶ Vaitomaa ym., 2023, s. 31.

¹²⁷ Voi olla vaikea määrittää, milloin lapsen edun vastaista toimintaa voidaan pitää vieraannuttamisena ja milloin taas kysymys on vanhemman ajattelemattomista, toiseen vanhempaan kohdistuvista moitteista ja mielipiteistä lapsen kuullen. Vaitomaa ym. 2023, s. 31.

¹²⁸ Laajasalo, 2023, s. 31.

¹²⁹ THL 16/2023, s. 55.

¹³⁰ Pajulammi korostaa, että vaikeissa huoltoriidoissa lapsen osallisuuden merkitystä on haastavaa arvioida pelkillä juridisilla opeilla ja tiedoilla. Siksi on tärkeää, että eri aloilla toimivat henkilöt ovat riittävästi tietoisia myös muiden alojen lähestymistavoista ja tutkimustiedosta. Pajulammi, 2014, s. 6.

¹³¹ THL 16/2023, s. 19.

¹³² THL 16/2023, s. 55.

¹³³ Auvinen, 2006, s. 397. Ks. myös THL 16/2023 s. 19, jossa korostetaan, ettei olosuhdeselvityksen tarkoituksena ole ratkaista asiaan tuomioistuimen puolesta, vaan selvitys ainoastaan tukee tuomioistuimen ratkaisutoimintaa. Ohjeen mukaan selvitys tulee laatia siten, että tuomioistuimella on itsenäinen mahdollisuus arvioida selvityksen merkitystä ja paikkansapitävyyttä.

mielipide saa lopullisen oikeudellisen painoarvonsa vasta tuomioistuimen kokonaisharkinnan jälkeen.

3.4 Avustajan merkityksestä oikeudenkäynnissä

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat ovat korostetun henkilökohtaisia ja tuomioistuimissa käsiteltäviin asioihin liittyy myös suuria tunteita. Riitaisassa asiassa oikeudellisen avustajan rooli korostuu, ja parhaimmillaan avustaja pystyy edistämään asian hyvää käsittelyä ja lapsen edun mukaisen lopputuloksen saavuttamista.¹³⁴

Asianajajista annetun lain (496/1958) 5.1 §:n mukaan asianajajan tulee rehellisesti ja tunnollisesti täyttää hänelle uskotut tehtävät sekä kaikessa toiminnassaan noudattaa hyvää asianajajatapaa. Asianajajien tapaohjeiden¹³⁵ kohdan 3.1 mukaan asianajajan on oltava asiakkaalleen lojaali. Asianajajan tulee lakia ja hyvää asianajajatapaa noudattaen valvoa asiakkaansa etua ja oikeutta. Huoltoriidoissa asianajajan vastuu ja erikoisosaaminen lapsioikeudesta korostuvat, sillä kyseessä on lapsen etua koskeva asia, jossa lapsi itse on ulkopuolisen asemassa. Yleensä asiakkaana on lapsen vanhempi, joka pyrkii saamaan vahvistuksen omille lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeville vaatimuksilleen. Asianajajan tulee tasapainotella asiakkaansa toiveiden, lapsen edun ja tosiseikkojen välillä. Sillä, miten asianajaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja ohjaa päämiestään laatimaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan hakemuksensa lapsen edun mukaiseksi, voi olla suuri vaikutus asian lopullisessa ratkaisemisessa. Tuomioistuimen tulee ratkaista asia lapsen edun mukaisesti, eli sille on annettu tiettyjä mahdollisuuksia poiketa vanhempien yksimielisistäkin näkemyksistä¹³⁶ ja osapuolten vaatimuksista.¹³⁷ Vanhempien hakemuksessa esittämät vaatimukset luovat kuitenkin pohjan tuomioistuimen käsittelylle ja antavat käsityksen esimerkiksi vanhempien suhtautumisesta toisiinsa.

Asianajajien omia kokemuksia lapsioikeudellisten toimeksiantojen hoitamisesta ja niissä onnistumisesta on kartoitettu kyselytutkimuksella.¹³⁸ Tärkeimpinä onnistumisen kriteereinä korostuivat sovinnollisuus, päämiehen tyytyväisyys ja lapsen edun toteutuminen. Asianajajat

¹³⁴ Aaltonen, 2020, s. 257.

¹³⁵ Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet, 26.1.2023.

¹³⁶ Ks. esim. Turun HO S 20/150: Vanhemmat olivat ennen hovioikeuden pääkäsittelyä sopineet asian ja pyytäneet, että hovioikeus antaa heidän sopimuksensa mukaisen päätöksen. Hovioikeus ei voinut suoraan vahvistaa vanhempien sopimusta siitä, että lasten oikeus tavata äitiään poistetaan, sillä tämä on pääsääntöisesti lapsen edun vastaista. Hovioikeus on pyytänyt vanhemmilta lausuman, miksi tapaamisoikeuden poistaminen on lasten edun mukaista. Selvityksen jälkeen sopimus on vahvistettu, sillä se on todettu olevan lapsen edun mukainen. Ks. myös HTL 10.4 §.

¹³⁷ Ks. Tolonen – Linnanmäki, 2020, s. 220.

¹³⁸ Hakalehto – Mielityinen 2021: Osaaminen ja onnistuminen lapsioikeudellisissa toimeksiannoissa.

tunnistivat roolinsa päämiehensä ja lapsen edun välillä tasapainoilussa. Asiakkaan ajattelutavan tai toiminnan muuttaminen lapsen edun toteutumiseksi parhaalla mahdollisella tavalla on tärkeä osa onnistumisen kokemuksesta.¹³⁹ Ajattelutavan ja asiakkaan kannan muuttamisella voi olla merkittävä rooli tuomioistuimen ratkaisun kannalta. Mikäli molemmat vanhemmat katsotaan muiden seikkojen¹⁴⁰ valossa yhtä lailla soveltuviksi lähivanhemmiksi, voidaan asia ratkaista viime kädessä sen perusteella, kumpi vanhemmista on osoittanut pystyvänsä paremmin myötävaikuttamaan lapsen ja toisen vanhemman ihmissuhteen ylläpitämiseen ja tapaamisoikeuden turvaamiseen.

Riitaisissa eroissa vanhemman luottamus toista kohtaan voi hävitä ja toisesta vanhemmasta aletaan luomaan kuvaa epäluotettavana ja lapselle turvattomana hoitajana, jonka luokse lasta ei voida päästää. Ennen lapselle tuttu ja turvallinen vanhempi saattaa lojaliteettiristiriidan myötä muuttua myös lapsen silmissä.¹⁴¹ Ei ole lainkaan tavatonta, että vanhemmat pyrkivät kostaamaan toisilleen lapsen edun kustannuksella. Esimerkiksi jos toinen vanhemmista on vaatinut yksinhuoltoa ja tapaamisten rajoittamista mustamaalaamalla, on todennäköistä, että myös vastapuoli haluaa esittää vastaavat vaatimukset. Riitaiset vanhemmat tekevät usein toisistaan myös rikosilmoituksia, lähestymiskieltohakemuksia ja lastensuojeluilmoituksia.¹⁴² Tällaisessa tilanteessa avustajalla on keskeinen rooli sovinnollisuuteen pyrkimisessä sekä realististen tavoitteiden asettamisessa, jotka myös toteuttavat lapsen etua.¹⁴³ Vanhempien perusteettomat väitteet, esimerkiksi lapseen kohdistuneista pahoinpitelyistä ja niistä seuraavista lastensuojeluilmoituksista ovat yleensä vanhempaa itseään vastaan puhuvia seikkoja. Viime kädessä tuomioistuin voi ratkaista lapsen huoltoa ja asumista koskevan asian sen perusteella, kumpi vanhemmista pystyy paremmin asettamaan lapsen tarpeen vanhempien välisten ristiriitojen edelle (HTL 10.2 §). Asiaa ratkaistaessa otetaan erityisesti huomioon huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteiden toteutuminen (HTL 10.1 §).

¹³⁹Ks. Hakalehto – Mielityinen, 2021: s. 177-178.

¹⁴⁰ Esimerkiksi lapsen asuinpaikasta päätettäessä huomioidaan riittävän hoivan ja huolenpidon lisäksi mm. tuleeko lapsen vaihtaa koulua muuton myötä, onko lapselle tarjolla oma huone, vanhempien työvuorot jne.

¹⁴¹ Kroneld – Välilä, 2021, s. 81.

¹⁴² Aaltonen, 2020, s. 261.

¹⁴³ Kroneld – Välilä, 2021, s. 84.

4 Vieraannuttamisen tunnusmerkit

4.1 Asianosaisten vaatimusten arviointi

4.1.1 Aluksi

Lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvissä asioissa on tyypillistä, että ratkaisussa on otettava kantaa ainakin lapsen asumiseen, huoltoon ja tapaamisoikeuteen. Vanhemmilla on lapsenhuoltolain 7-8 §:n perusteella mahdollisuus sopia edellä mainituista asioista, jolloin hyvinvointialue voi vahvistaa sopimuksen, mikäli sen katsotaan olevan lapsen edun mukainen.¹⁴⁴ Mikäli asia etenee tuomioistuimeen, ovat asianosaisten välit yleensä pahasti tulehtuneet. Usein molemmat osapuolet unohtavat, että kyseessä on lapsen etua koskeva asia, ei vanhempien keskinäinen välienselvittely. Tällöin on tavallista, että molemmat osapuolet pyrkivät rajoittamaan lapsen ja toisen vanhemman yhteydenpitoa vaatimalla yksinhuoltoa ja rajoittamalla tapaamisia. Näin ollen tuomioistuimen on otettava kantaa siihen, miten huolto, tapaamisoikeus ja lapsen asuminen toteuttavat lapsen etua parhaalla mahdollisella tavalla. Ei ole tavatonta, että tuomioistuin päätyy ratkaisuun, jota kumpikaan asianosaisista ei ole vaatinut. Vanhemmat ovat esimerkiksi saattaneet vaatia yksinhuoltoa ja vedota riitaisiin väleihin, mutta tuomioistuin päätyy kuitenkin pysyttämään yhteishuollon, mikäli sille on edellytykset ja sen katsotaan olevan lapsen edun mukaista. Tuomioistuimen tulee kuitenkin käyttää kyselyoikeuttaan aktiivisesti ja pyrkiä siten selvittämään, millainen ratkaisu palvelee lapsen etua parhaiten.¹⁴⁵

Aineistossa korostuu se, että yleensä toinen vanhemmista hakee yksinhuoltoa ja toinen yhteishuollon pysyttämistä. Yhteishuollon tulisi olla lähtökohta riippumatta siitä, asuvatko vanhemmat yhdessä vai erillään.¹⁴⁶ Tuomioistuin ei kuitenkaan voi antaa määräystä yhteishuollosta, jos sen katsotaan olevan lapsen edun vastainen. Yhteishuoltoa ei voida määrätä esimerkiksi silloin, jos vanhemmat eivät käytännössä pysty toimimaan yhdessä lapsensa parhaaksi, jolloin yhteishuollon määräämisellä ylläpidetään vanhempien välisiä konflikteja. Nämä vanhempien ristiriidat ovat itsessään riskitekijä lapsen tasapainoiselle henkiselle kehitykselle. Lisäksi kykenemättömyys toimia yhdessä voi viivyttää tai estää kokonaan lapsen kannalta tärkeiden päätösten tekemisen.

¹⁴⁴ Huomaa, että sopimuksen vahvistamisen ehtona on lapsen edun toteutuminen.

¹⁴⁵ Aaltonen, 2020, s. 206.

¹⁴⁶ Aaltonen, 2020, s. 31. Ks. myös HTL 6 ja 6a §.

4.1.2 Yhteishuolto pääsääntönä ja siitä poikkeaminen

Lapsen huolto määritellään lapsenhuoltolain 1 §:ssä. Se koostuu kolmesta osasta: *käytännöllisestä huolenpidosta, päätöksentekovallasta ja lapsen edustamisesta*.¹⁴⁷ Käytännöllinen huolenpito sisältää niin fyysisen kuin psyykkisenkin huolenpidon ja siitä käytetään myös käsitettä tosiasiallinen huolto¹⁴⁸. Sen lisäksi, että lapsella on fyysisesti turvallinen kasvuympäristö, tulee huollon turvata myös lapsen henkinen hyvinvointi ja tarjota lapselle ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä (HTL 1.3 §). Päätöksentekovalta ja lapsen edustaminen puolestaan liittyvät lapsen juridiseen huoltoon ja huoltajuuteen, jonka vuoksi lapsen huoltajilla on lapsen tosiasiallisessa kasvatuksessa suuri merkitys. Huoltajan tehtäviin kuuluu esimerkiksi oikeus päättää lapsen koulutuksesta ja asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista (HTL 4 §).

Tuomioistuinten tulee lasta koskevista päätöksissään ottaa kantaa siihen, miten huollon tavoitteiden toteutuminen turvataan. Vanhempien muuten hyvin riittaiset välit eivät automaattisesti tarkoita, että vanhemmat olisivat erimielisiä lapsen huollosta. Ristiriidat on ratkaistava tapauskohtaisesti, jolloin kaikkien osapuolten edut on tasapainotettava huolellisesti. Lasta parhaiten palvelevalle näkökulmalle on tässä harkinnassa annettava enemmän painoarvoa.¹⁴⁹ Tuomioistuimen tulee arvioida vanhempien riittaisuusväitettä juuri lapsen todellisen huollon onnistumisen kannalta. Yhteishuollosta poikkeaminen tulee kyseeseen silloin, mikäli vanhempien riittaisuus tosiasiaa estää lapsen juridisen huollon.

Vaikka lapsenhuoltolaissa lapsen oikeudellinen ja tosiasiallinen huolto on niputettu yhteen, oikeudenkäynnissä nämä osa-alueet erotetaan toisistaan.¹⁵⁰ Yleensä molemmat vanhemmat ovat kykeneviä huolehtimaan lapsen tosiasiallisesta huollosta, eli perushoivasta ja huolenpidosta vähintään lyhyiden tapaamisten ajan. Oikeudellisen huollon osalta tulee kuitenkin arvioida kaikkien huollon tavoitteiden toteutumista. Tällöin tulee huomioida myös muut huollon tavoitteet tosiasiallisen huollon lisäksi.

Vanhempien yhteishuolto on yleisesti Suomessa noudatettu pääsääntö, jonka toteutumista vahvistettiin muutoksella. Mikäli yhteishuolto toimii ja vanhemmat pystyvät sopimaan asioista, on se eittämättä paras ratkaisu lapsen edun kannalta. Molemmat vanhemmat ovat automaattisesti tietoisia lapsen asioista, kun huoltoon kuuluvista asioista tulee sopia yhdessä. Huoltajan status

¹⁴⁷ Aaltonen, 2020, s. 21.

¹⁴⁸ Aaltonen, 2020, s. 23.

¹⁴⁹ HE 88/2018 vp. s. 56.

¹⁵⁰ Aaltonen, 2020, s. 22.

voi olla myös merkittävä psykologinen tekijä sille vanhemmalle, jonka luona lapsi ei asu. Se voi kannustaa ja tukea etävanhempaa osallistumaan lapsen elämään.¹⁵¹

Yhteishuolto on pääsääntö, sillä se katsotaan lähtökohtaisesti olevan lapsen edun mukaista. Lapsen oikeuksien sopimuksen 7 artiklan mukaan lapsella on oikeus tuntea vanhempansa ja olla heidän hoidettavanaan, mikäli tämä on mahdollista. Yhteishuoltajuus toteuttaa omalta osaltaan tätä oikeutta, sillä lasta koskevat päätökset esimerkiksi asuinpaikasta tulee tehdä yhteistoiminnassa (HTL 4 ja 5 §).

Yhteishuoltajuus muuttuu ongelmalliseksi siinä vaiheessa, kun vanhemmat eivät pysty sopimaan esimerkiksi lapsen asuinpaikasta tai terveydenhuollosta yhdessä. Yleensä lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvät riidat ilmenevät vanhempien eron välittömässä läheisyydessä, mutta myös niiden pitkittyminen on yleistä. Osaltaan pitkittyminen johtuu lapsioikeuden luonteesta, jonka tulee aina toteuttaa lapsen etua ja joka tämän myötä muuttuu lapsen kasvaessa ja ihmissuhteiden kehittyessä. Esimerkiksi tehtäessä ratkaisua lapsen asumisesta tai tapaamisoikeudesta on HTL 10.3 §:n mukaan huomioitava mm. lapsen ikä ja vanhempien asuinpaikkojen välinen etäisyys. Mikäli vanhemmat eivät pysty sopimaan asioista ja vahvistamaan esimerkiksi lapsen asuinpaikkaa tai elatusapua koskevaa sopimusta, voi olla, että käytännössä samaa asiaa joudutaan käsittelemään tuomioistuimessa uudelleen, mikäli olosuhteet ovat merkittävästi muuttuneet.¹⁵²

Yhteishuolto on lain pääsääntö, mutta tuomioistuimelle on annettu lailla vaihtoehtoisia malleja sen toteuttamiseksi. Tuomioistuimessa annettavasta päätöksestä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta säädetään HTL 9 §:ssä. Pykälän 4 momentin mukaisesti tuomioistuin voi antaa esimerkiksi tehtävänjakomääräyksen huoltajien tehtävistä. Tällöin asiat, joista vanhemmat ovat yksimielisiä ja joissa heillä on keskusteluyhteys, ovat jatkossakin huoltajien yhteisesti päätettäviä. Puolestaan ne asiat, joista vanhemmat eivät pääse yksimielisyyteen, osoitetaan toiselle vanhemmalle yksin päätettäväksi. Tuomioistuin voi esimerkiksi antaa päätöksen, että toinen vanhemmista päättää yksin lasten terveyden- ja sairaanhoidosta sekä päivähoidosta ja koulutuksesta, mutta muut asiat kuuluvat huoltajien yhteisesti päätettäväksi. Kuten muissakin lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa päätöksissä, tällainen voidaan antaa vain, mikäli sen katsotaan olevan lapsen edun mukaista. Tällainen päätös voi olla perusteltua, jos esimerkiksi

¹⁵¹ Aaltonen, 2020. s. 33.

¹⁵² Ks. HE 88/2018 vp. s. 60: Hakemus voidaan hylätä 14a §:n nojalla kirjallisessa menettelyssä, mikäli asia on jo vähintään kerran ratkaistu riitaisana asiana oikeudenkäyntimenettelyssä ja tuomioistuin on ottanut kantaa esitettyihin väitteisiin. Lisäksi edellytetään, että olosuhteet eivät ole ratkaisun antamisen jälkeen muuttuneet. Säännöksen tarkoituksena on estää samojen asianosaisten väliset tarpeettomat oikeudenkäynnit.

toiselta vanhemmalta on vaikea saada tarvittavaa suostumusta edellä mainittuihin asioihin ja ilman tehtävänjakomääräystä kyseisissä asioissa aiheutuu tarpeetonta viivytystä ja pahimmillaan kuormitusta lapselle, jos vanhempien välillä on jatkuvasti jännitettä.¹⁵³ Molemmilla huoltajilla on kuitenkin yhtäläinen oikeus saada lasta koskevat tiedot myös niistä asioista, jotka on tehtävänjakomääräyksellä annettu toisen vanhemman yksin päätettäväksi. Näin vanhemmilla on mahdollisuus pysyä ajan tasalla myös niistä asioista, joiden osalta keskusteluyhteys puuttuu.

Mikäli tuomioistuin katsoo, että lapsen edun toteutumisen kannalta on parasta, että lapsi uskotaan yksin toisen vanhemman huoltoon, voidaan toiselle vanhemmalle myöntää kuitenkin tiedonsaantioikeus. Oikeus saada tietoja huoltajan tavoin voidaan tuomioistuimen päätöksellä antaa myös vanhemmalle tai muulle henkilölle, vaikka hän ei olisikaan lapsen huoltaja (HTL 9.1 §:n 3. kohta).

Yhteishuollon pääsäännöstä voidaan poiketa, mikäli se katsotaan lapsen edun mukaiseksi. Vieraannuttamista arvioitaessa huoltomuotoa koskevan vaatimuksen perusteluilla ja liitännäisvaatimuksilla esimerkiksi tapaamisoikeuden laajuudesta on merkitystä. Vaatimukset tulee suhteuttaa huollon osa-alueisiin, eli käytännölliseen/tosiasialliseen huoltoon sekä päätöksentekovaltaan ja edustamisoikeuteen. Olennaista on huomioida se, aiheuttaako juridinen yhteishuolto haittaa lapsen käytännölliselle huollolle, esimerkiksi terveydenhuoltoon liittyvän päätöksenteon hitautena.

Yksinhuoltoa koskevaan vaatimukseen tulee suhtautua varauksella ja se tulee huomioida vieraannuttamista arvioitaessa, mikäli tuomioistuimelle herää epäily huoltovaatimuksen motiiveista. Yksinhuoltovaatimus voidaan esittää esimerkiksi silloin, jos vanhemmalla on halu sulkea toinen vanhempi kokonaan pois lapsen elämästä, kostaa toiselle vanhemmalle parisuhteen rikkoutuminen tai jollain tapaa rajoittaa toisen vanhemman ja lapsen yhdessäoloa.¹⁵⁴ Vieraannuttamisepäilyssä myös tapaamisia on yleensä vaadittu hyvin suppeina.

¹⁵³ Esim. Länsi-Uudenmaan käräjäoikeuden päätös 1004 4675: Huoltajan tehtävien jakaminen voi auttaa ratkaisemaan huoltomuotoa koskevan riidan sovinnollisesti. Tehtävänjakomääräys on käyttökelpoinen erityisesti silloin, kun vanhempien erimielisyys kohdistuu joihinkin yksittäisiin lapsen asioihin. Tehtävien jakamisella voidaan myös välttää toisen vanhemman erottaminen kokonaan lapsensa huollosta. Asiaa kokonaisuutena arvioidessaan käräjäoikeus katsoo, että jakamattoman yhteishuollon jatkuessa on todennäköistä, että vanhempien välisiä konfliktitilanteita syntyy edelleen toistuvasti ja huollon piiriin kuuluvien asioiden hoitaminen viivästyy. Tällöin on vaarana, että keskeisten lasten elämään liittyvien asioiden hoitaminen estyy ja vaikeutuu. Käräjäoikeus pitää tärkeänä, että terveydenhuoltoon, päivähoitoon ja koulutukseen liittyvät asiat hoituvat viivytyksettä ja ongelmitta, eikä niihin liittyvät vanhempien erimielisyydet aiheuta lapsille kuormitusta.

¹⁵⁴ Aaltonen, 2020, s. 130. Aaltonen mainitsee vielä erityisenä esimerkkinä matkustamisen lapsen ja vanhemman yhteisenä ajanviettotapana. Huoltajalla on oikeus päättää esimerkiksi lapsen matkustusasiakirjoista.

Käytännöllinen huolto on läsnä myös tapaamistilanteissa, jolloin lapsen ikään ja mahdollisiin erityistarpeisiin tulee kiinnittää erityistä huomiota, jotta lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito turvataan. Huomiota tulee kiinnittää myös lapsen henkisen turvallisuuden kokemukseen. Tapaamisoikeutta rajoittavan vaatimuksen takana voi lapsen siinänsä todellinen kielteinen suhtautuminen tapaavaan vanhempaan.¹⁵⁵ Tuomioistuimen tehtävänä on kuitenkin selvittää, johtuuko lapsen reaktio aidosti tapaavasta vanhemmasta vai toisen vanhemman manipuloivasta käytöksestä – joko tahallista tai tahattomasta.¹⁵⁶

Vieraannuttamista ei voida todeta pelkästään huoltovaatimuksesta, vaan vanhemman käyttäytymisen arviointi edellyttää aina kokonaiskuva. Yksinhuoltovaatimusta voidaan kuitenkin käyttää osana arviointia, kun huomioidaan seuraavat osatekijät:

- vanhempien riitaisuusväite yksinhuollon taustana – onko riitaisuus todellisuudessa estänyt lapsen huollon, vai käytetäänkö sitä perusteettomasti ja lapsen edun vastaisesti oman vaatimuksen tukena
- yksinhuoltoa on vaadittu ilman tietojensaantioikeuden sallimista toiselle vanhemmalle
- yksinhuoltovaatimukseen on yhdistetty tarpeettoman suppeat tapaamiset, joita on lisäksi esitetty valvottuina
- yksinhuoltovaatimuksen perusteluissa esitetyt väitteet esimerkiksi toisen vanhemman väkivaltaisuudesta eivät saa tukea olosuhdeselvityksestä tai muusta näytöstä
- yksinhuoltovaatimus esitetään pian vahvistetun sopimuksen tai aiemmin annetun päätöksen jälkeen.

¹⁵⁵ Ks. THL, 16/2023, s. 39: Lapsi voi esimerkiksi oireilla sen jälkeen, kun on viettänyt aikaa toisen vanhemman kanssa, mikä saattaa kertoa siitä, että jokin tilanteeseen liittyvä asia painaa lapsen mieltä. Tiedetään, että riitaisissa avioerotilanteissa lapsi usein oireilee siirtyessään kodista toiseen. Tämä ei vielä kuitenkaan ole varma merkki siitä, että lapsi kokisi esimerkiksi väkivaltaa jommankumman vanhemman luona. Toisinaan kyseessä voi olla reaktio kuormittavaan tilanteeseen yleisesti tai erityisesti siihen, että lapsi joutuu eroamaan toisesta vanhemmasta.

¹⁵⁶ Ks. THL 16/2023, s. 55.

4.1.3 Lapsen asuminen

Lapsen asuinpaikka on keskeinen osa lapsen huoltoa. Vanhemmat voivat usein olla myös yksimielisiä muista asioista, mutta lapsen asuminen johtaa siihen, että sopimisen sijaan asia käsitellään tuomioistuimessa.¹⁵⁷ Asuinpaikan valinta voi joskus ohjata myös huoltajan valinnassa. Mikäli yhteishuolto ei vanhempien riitaisuuden vuoksi ole mahdollista, voidaan muuten tasavahvojen vanhempien välillä lopullinen päätös huoltajuudesta tehdä sen perustella, kumpi vanhemmista soveltuu paremmin lähivanhemmaksi, eli kumman luokse lapsi määrätään asumaan.¹⁵⁸

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Lapsen etua arvioitaessa tulee erityisesti kiinnittää huomiota huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteiden toteutumiseen vastaisuudessa (HTL 10.1 §). Lapsen asumisesta päätettäessä tulee lisäksi erityisesti huomioida lapsen ikä ja kehitystaso, lapsen luonne ja taipumukset, lapsen mahdolliset erityistarpeet, vanhempien asuinpaikkojen välinen etäisyys sekä vanhempien kyky ottaa yhdessä vastuu lasta koskevista asioista ja suojella lasta kaikenlaiselta väkivallalta (HTL 10.3 §). Asumista koskevat erityiset ratkaisuperusteet ovat konkreettisempia kuin huollon yleiset tavoitteet ja yhdessä 1 ja 2 §:n kanssa ne antavat tuomioistuimelle hyvät työkalut asian ratkaisemiseen lapsen edun mukaisesti.¹⁵⁹

Lapsen asumista koskevan vaatimuksen perustelut eroavat sen mukaan, onko esittäjänä lasten nykyinen lähi- vai etävanhempi. Asuminen liittyy läheisesti myös tapaamisoikeuteen ja sen mahdolliseen toteutumatta jäämiseen. Lähivanhempi perustelee asumisvaatimustaan yleensä sillä, että lasten olosuhteet ovat vakiintuneet hänen luokseen. Lisäksi toisesta vanhemmasta esitetään yleensä väitteitä väkivallasta sekä mielenterveys- ja päihdeongelmista, jonka vuoksi tapaamisetkaan eivät ole toteutuneet, sillä lapsi pelkää vanhempaansa, eikä halua tavata tätä. Tapaava vanhempi puolestaan vastaa väitteisiin vieraannuttamisella. Asumisen määräämistä hän puolustele sillä, että lähivanhempana hän pystyy toista vanhempaa paremmin säilyttämään suhteen myös siihen vanhempaan, jonka luona lapsi ei asu. Tuomioistuimissa käsiteltävissä huoltoriidoissa korostuu sellaisten vanhempien osuus, joilla on erilaisia psykososiaalisia

¹⁵⁷ Ks. Auvinen, 2006, s. 258. Taulukko 9.

Myös tämän tutkielman aineistosta, joskin suppeasta sellaisesta, on havaittavissa, että usein ainakin toinen vanhemmista näkee yhteishuollon toimivana, ja kyse on ainoastaan lasten asuinpaikasta.

¹⁵⁸ Lapsen asumista sellaisen vanhemman luona, joka ei ole vanhemman huoltaja, voidaan pitää hyvin poikkeuksellisenä. Asuinpaikalla vahvistetaan se, kenelle pääasiallinen vastuu lapsen tosiasiallisesta huollosta uskotaan. Ilman huoltajuutta lapsen päivittäisten asioiden, kuten esimerkiksi päiväkotiin ja kouluun liittyvien hallinnollisten toimien, hoitaminen on vaikeaa. Ks. HE 88/2018 vp. s. 46.

¹⁵⁹ Aaltonen, 2020, s. 55.

ongelmia.¹⁶⁰ Vieraannuttamista arvioitaessa tulee jälleen erottaa toisistaan tapaukset, joissa ”vieraannutetulla” vanhemmalla esiintyy mielenterveys- tai päihdeongelmia, tapauksista, joissa vastaaville väitteille ei saada tukea. Mikäli merkkejä mistään varsinaisesta kaltoinkohtelusta toisen vanhemman luona ei voida näyttää toteen, tulee katse kääntää väitteiden esittäjään.

Asumista ratkaistaessa tulee erottaa toisistaan asumisen *fyysinen* ja *psykykinen* vaikutus lapsen huoltoon.¹⁶¹ Vanhempien soveltuvuutta lähivanhemmaksi voidaan näiden perusteella punnita ja päätyä lapsen edun kannalta parhaaseen vaihtoehtoon. Fyysisten tekijöiden perusteella tasavahvat vanhemmat pystyvät tarjoamaan lapselle *fyysisesti* tasa-arvoiset olosuhteet. Fyysisiä tekijöitä voi olla esimerkiksi mahdollisuus tarjota lapselle oma huone, sitoutuminen esimerkiksi lapsen terapiaan ja kyky vastata lapsen erityistarpeisiin tai vanhemman säännöllinen päivätyö, jolloin lapsen vuorokausirytmii ei muutu ja toisaalta vanhemmalla on paremmat mahdollisuudet viettää aikaa lapsensa kanssa tämän valveilla ollessa. Fyysiset tekijät vaikuttavat suoraan myös lapsen henkiseen hyvinvointiin, mutta selkeyden vuoksi erotettakoon ne toisistaan.

Asumiseen liittyy myös vahvasti vanhemman kyvykkyys huolehtia lapsen *psykykisestä* hyvinvoinnista ja tukea lapsen kasvua ja kehitystä. Psykykkisellä puolella on vahva liittymä vieraannuttamiseen, sillä lähivanhemmalla on päävastuu lapsen huollon toteuttamisesta – viettäähän lapsi suurimman osan ajastaan lähivanhemman luona. Huoltoon liittyy vahvasti lapsen oikeus saada omat yksilölliset tarpeensa ja toivomuksensa huomioiduksi. Vieraannuttamisella puutetaan lapsen oikeuteen muodostaa oma mielipiteensä. Lisäksi asumisesta päätettäessä tulee huomioida erityisesti huollon tavoitteet lapsen ja hänelle tärkeiden ihmissuhteiden turvaamisessa. Huollon tavoitteena on turvata lapselle tärkeitä ihmissuhteita (HTL 1 §). Kummankin vanhemman on omalta osaltaan myötävaikutettava tapaamisoikeuden toteutumiseen ja vältettävä kasvatustehtävässään kaikkea, mikä on omiaan aiheuttamaan haittaa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle (HTL 2.2 §).

Vieraannuttaminen on mainittu yhtenä esimerkkinä henkisestä väkivallasta.¹⁶² HTL 1.2 §:n mukaan lasta tulee suojella kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. Tilanteessa, jossa lapsi on jossain määrin vieraantunut vanhemmastaan, tuomioistuini joutuu vaikeaan paikkaan päättäessään lapsen asumisesta. Lapsen asumista ei voida ratkaista pelkästään fyysisen tai psykykkisen turvallisuuden ja hyvinvoinnin perusteella,

¹⁶⁰ Aaltonen, 2020, s. 55 ja Auvinen, 2006, s. 255-256 ja 260.

¹⁶¹ Ks, THL 16/2023, s. 34-35: oppaaseen on listattu asioita, joihiin tulee kiinnittää erityistä huomiota olosuhdeselvitystä tehtäessä. Esimerkiksi vanhemman asuinolosuhteilla, terveydentilalla ja vanhemman ja lapsen vuorovaikutuksella ja kiintymyssuhteella on vaikutusta lapsen edun arvioinnissa.

¹⁶² HE 88/2018 vp. s.35.

vaan näitä tulee arvioida yhdessä ja lapsen etu kokonaisuutena huomioiden. Vieraannuttaminen on henkistä väkivaltaa, jolta lasta tulee suojella.¹⁶³ Mikäli tuomioistuimien tulee asiassa esitetyn näytön perusteella tulokseen, että lapsen mielipiteeseen tai suhtautumiseen toiseen vanhempaansa on jollain tapaa vaikutettu¹⁶⁴, tulee tuomioistuimen ratkaista lapsen asumista koskeva kysymys punnitsemalla lapsioikeudellisia periaatteita. Tuomioistuimen tulee punnita sitä, missä määrin vanhempien asumisen fyysisissä tekijöissä olevat erot voivat saada etusijaa suhteessa psyykkisiin tekijöihin. Etenkin silloin, jos vanhemmat asuvat niin kaukana toisistaan¹⁶⁵, ettei esimerkiksi arki- tai edes viikoittaiset viikonlopputapaamiset ole mahdollisia, tulee huomioida asumisen todellinen vaikutus lapsen lähisuhteisiin. Tällaisessa tilanteessa lapsen suhdetta toiseen vanhempaansa ei voida samalla tavalla vahvistaa usein toistuvilla tapaamisilla. Asumisesta päätettäessä potentiaalisesti vahingollisena lapselle voidaan pitää sitä, että hänen yhteytensä läheisiin henkilöihin katkaistaan tai sitä rajoitetaan. Aiheutuvaa haittaa voidaan pitää sitä merkittävämpänä, mitä kattavampaa ja pitkäkestoisempaa rajoitusta vaaditaan.¹⁶⁶ Mikäli lapsi selkeästi suosii toista vanhempaansa, aiheuttaa muutto toisen vanhemman luokse lapselle suurta stressiä. Tuomioistuimen tulee tehdä päätös siitä, missä määrin on lapsen edun mukaista lähteä ratkaisemaan vieraannuttamista asuinpaikan vaihdolla.

Lain esitöissä kiinnitettiin erityistä huomiota siihen, että vieraannuttamiseen ja muuhun tapaamisoikeuden estämiseen tulee puuttua hyvissä ajoin. Tällainen toiminta voi vaikuttaa kielteisesti lapsen kehitykseen ja kasvuun sekä lapsen ja hänen perheensä hyvinvointiin. Keskeistä on, että vieraannuttaminen tunnustetaan käytännössä ja se otetaan sosiaalitoimessa ja tuomioistuimessa huomioon, sillä vieraannuttajan ei tule voida hyötyä toiminnastaan.¹⁶⁷ Lapsen edun näkökulmasta jo tapahtuneeseen vieraannuttamiseen reagoiminen voi kuitenkin olla vaikeaa, jos lapsen olosuhteet ovat jo vakiintuneet toisen vanhemman luokse. Etenkin silloin, jos lapsen asuinpaikan vaihto vaikuttaa lapsen kouluun, päiväkotiin tai terveydenhuoltoon, tulee huomioida *status quo* -periaate. Lapsioikeudessa sillä tarkoitetaan näkemystä, jonka mukaan vakiintuneet hoito- ja huolto-olosuhteet toteuttavat paremmin lapsen etua kuin niiden tarpeeton muuttaminen.¹⁶⁸ Eroperheissä on erityisen tärkeää erottaa toisistaan lapselle tärkeiden ihmissuhteiden jatkuvuus ja toisaalta lapsen ympäristön ja muiden fyysisten tekijöiden pysyvyys.¹⁶⁹

¹⁶³ Toisaalta vieraannuttamiskäytöksen tunnistaminen on vaikeaa, sillä lapsen haluttomuus tavata toista vanhempaansa voi johtua myös lapsen omasta, aidosta mielipiteestä.

¹⁶⁴ Joko suoraan estämällä tapaamiset, jolloin etenkin pieni lapsi helposti vieraantuu, tai jollain tapaa vaikuttamalla lapsen mielipiteeseen, joko tietoisesti tai tiedostamattomasti.

¹⁶⁵ HTL 10.3 §: Lapsen asumisesta määrittäessä on huomioitava vanhempien asuinpaikkojen välinen etäisyys.

¹⁶⁶ Ks. Tolonen, 2015, s. 146.

¹⁶⁷ LaVM 12/2018 vp. s. 9.

¹⁶⁸ Ks. Auvinen, 2006, s. 232.

¹⁶⁹ Ks. Kurki-Suonio, 2000, s. 755.

Kokonaisarvioinnin jälkeen voidaan tulla tulokseen, että lapsen asuinpaikka tulee joka tapauksessa määrätä vieraannuttavan vanhemman luokse, mikäli tämä kaikki asiaan vaikuttavat seikat huomioiden soveltuu paremmin lähivanhemmaksi.

Lapsen asuinpaikalla on iso merkitys etenkin lapsen ja etävanhemman väliselle suhteelle. Tämä huomioiden lapsenhuoltolain uudistuksessa lakiin lisättiin uusi 5a §, joka velvoittaa vanhemman ilmoittamaan toiselle vanhemmalle aiotusta muutosta, jos muutolla on tosiasiallista vaikutusta lapsen huoltoon tai tapaamisoikeuteen. HE:n mukaan ilmoitusvelvollisuus syntyy silloin, jos lapsen koulu tai päiväkotia vaihtuu muuton seurauksena tai jos sillä on vaikutusta voimassa olevaan tapaamisjärjestelyyn pidentyneen välimatkan vuoksi. Ilmoitus on tehtävä hyvissä ajoin, ja jos mahdollista, vähintään kolme kuukautta ennen aiottua muuttoa.¹⁷⁰ Asuinpaikkavaatimuksen ja vieraannuttamisen välistä suhdetta tulee arvioida myös sen mukaan, onko lähivanhempi todellisuudessa jo muuttanut lapsen kanssa siten, että sillä on tosiasiallista vaikutusta lapsen huoltoon tai tapaamisoikeuteen. Samalla tulee huomioida myös lapsen huoltajuus. HTL 5 §:n mukaan lapsen huoltajat vastaavat yhdessä lapsen huoltoon kuuluvista tehtävistä ja tekevät yhdessä lasta koskevat päätökset, jollei toisin ole säädetty tai määrätty. Jos molemmat vanhemmat ovat lapsen huoltajia, tulee lapsen asuinpaikasta sopia yhdessä.¹⁷¹ Mikäli vanhempi on muuttanut ilman toisen vanhemman suostumusta ja lisäksi laiminlyönyt ilmoitusvelvollisuutensa,¹⁷² voidaan asia huomioida arvioitaessa lain 10 §:n 2 momentin mukaisesti, kykeneekö vanhempi asettamaan lapsen tarpeet vanhempien välisten ristiriitojen edelle, tai 10 §:n 3 momentin mukaisesti, kykeneekö vanhempi kantamaan vastuuta lasta koskevista asioista yhdessä toisen vanhemman kanssa. Laiminlyönti voidaan ottaa yhtenä seikkana huomioon myös harkittaessa 12 §:n nojalla, onko syytä muuttaa lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevaa sopimusta tai päätöstä.¹⁷³

Asuinpaikasta päätettäessä tulee huomioida vanhempien kyky yhteistyöhön. Erityisen tärkeää on kiinnittää huomiota siihen, kumpi vanhemmista pystyy lähivanhempana paremmin turvaamaan lapsen ja toisen vanhemman välisen ihmissuhteen ylläpitämisen. Vieraannuttamista arvioitaessa huomiota tulee kiinnittää erityisesti seuraaviin asumiseen liittyviin tekijöihin:

¹⁷⁰ HE 88/2018 vp. s. 38.

¹⁷¹ HTL 4.1 §: Lapsen huoltajan on turvattava lapsen kehitys ja hyvinvointi siten kuin 1 §:ssä säädetään. Tässä tarkoituksessa huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, koulutuksesta, asuinpaikasta, harrastuksista sekä muista henkilökohtaisista asioista.

¹⁷² Lapsenhuoltolain 5 a pykälän mukaan ilmoitusvelvollisuutta ei kuitenkaan ole, muutto on välttämätöntä lapsen tai asuinpaikkaansa muuttavan henkeen, terveyteen tai vapauteen kohdistuvan välittömän ja vakavan uhan torjumiseksi. Jälleen tulee muistaa, ettei vieraannuttamista tule sekoittaa tilanteisiin, joissa toisella vanhemmalla on perusteltu syy suojella itseään tai lasta väkivallalta.

¹⁷³ HE 88/2018 vp. s. 38.

- asumisvaatimus suhteessa lähivanhemman esittämään tapaamisoikeuden laajuuteen – onko pitkä välimatka tai lapsen ikä esteenä pidemmille tapaamisille, vai pyritäänkö tapaamisia rajoittamaan perusteettomasti
- miten lähivanhempi on aiemmin myötävaikuttanut tapaamisten toteutumiseen
- onko vanhempi laiminlyönyt velvollisuutensa ilmoittaa muutosta tai jopa muuttanut muualle ilman lapsen toisen huoltajan suostumusta
- *status quo* -periaatteeseen vetoaminen tilanteissa, joissa lähivanhempi on perusteettomasti estänyt lapsen ja tapaavan vanhemman välisen tapaamisoikeuden tai muulla tapaa suhtautuu kielteisesti tapaavaan vanhempaan lapsen kuullen.

4.1.4 Tapaamisoikeuden rajoittaminen

Tapaamisoikeuden tarkoituksen tarkoituksena on turvata lapselle oikeus luoda ja säilyttää myönteinen ja läheinen suhde vanhempaansa, jonka luona lapsi ei asu (HTL 2.1 §). Pykälän 2 momentti asettaa vanhemmille velvollisuuden myötävaikuttaa tapaamisoikeuden toteutumiseen. Velvollisuus sisältää myös vanhemman toimintaa rajoittavan elementin: vanhempi ei saa omalla toiminnallaan aiheuttaa haittaa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle. Lähivanhemmudesta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä tulee lähivanhemman valmiuksia tapaamisoikeuden toteutumiseen arvioida laveasti. Velvollisuus myötävaikuttaa lapsen ja toisen vanhemman väliseen suhteeseen ei tarkoita pelkästään tapaamisten ja yhteydenpidon sallimista, vaan lähivanhemman tulee osoittaa myös emotionaalista tukea yhteydenpidolle.¹⁷⁴ Käytännössä tämä tarkoittaa, että vanhemman tulee myös kannustaa lasta tapaamaan vanhempaansa ja samalla myös välttää esimerkiksi negatiivista puhetta toisesta vanhemmasta lapsen läsnä ollessa.

Lapsen oikeus tavata sitä vanhempaansa, jonka luona hän ei asu, on nähty perinteisesti nähty hyvin perustavanlaatuisena oikeutena. Sen rajoittamiseen on suhtauduttu kriittisesti ja sen poistaminen kokonaan on hyvin harvinaista. Vanhemman vaatimukset tapaamisoikeuden rajoittamisesta tulee suhteuttaa kahteen tärkeään ennakkopäätökseen.

KKO 2007:71: Tapauksessa oli kyse lapsen oikeudesta tavata isäänsä. Isä oli ollut väkivaltainen äitiä kohtaan parisuhteen aikana, ja hänelle oli määrätty äitiä koskeva lähestymiskielto, joka ei kuitenkaan koskenut tapaamisoikeuspäätöksen mukaisia tapaamisia. Ensimmäinen päätös lapsen tapaamisoikeudesta on annettu lapsen ollessa n. puolitoistavuotias. Korkeimman oikeuden antaessa

¹⁷⁴ Aaltonen, 2020, s. 130.

päätöksensä lapsi oli 7-vuotias. Lapsen ja isän tapaamiset olivat toteutuneet vain muutaman kerran valvotusti, eikä hänelle ollut siten muodostunut isäänsä mitään suhdetta. Hovioikeus totesi, että tapaamisten epäonnistuminen oli johtunut pääasiassa isän negatiivisesta suhtautumisesta tapaamisiin. Äiti ei ollut peloistaan huolimatta estänyt tapaamisia, vaan hän oli toimittanut lapsen tapaamisiin kuten oli sovittu. Lapsi ei ollut halukas tapaamaan isäänsä. Hovioikeus oli poistanut lapsen oikeuden tavata isäänsä edes valvotusti. Korkein oikeus kuitenkin totesi, että lapsen tasapainoisen kehityksen kannalta on tärkeää, että hän saa pitää yhteyttä myös isäänsä. Asiassa esitettyjen selvityksien mukaan tapaamisista sinänsä ei ole vaaraa tai vahinkoa lapselle. Se, että lapsi on vieraantunut isästään, ei estä tapaamista, koska vieraantuminen voidaan ottaa huomioon sopivilla tapaamisjärjestelyillä. Lapsen ikä huomioden lapsen mielipiteelle ei annettu asiassa merkitystä, ja korkein oikeus päätyi sallimaan tapaamiset valvottuina.

KKO 2023:5: Lasten huolto oli uskottu yksin äidille ja lasten oikeus tavata isäänsä oli poistettu. Isälle myönnettiin valituslupa koskien tapaamisoikeutta. Oikeus kiinnitti huomiota ratkaisussaan siihen, että väkivaltaisesti aiemmin käyttäytyneen vanhemman tapaaminen valvottunakin voi vaarantaa lapsen psyykkisen terveyden ja kehityksen, jolloin tapaamisoikeuden poistaminen väliaikaisesti on viimesijainen keino.¹⁷⁵ Korkein oikeus ei muuttanut hovioikeuden päätöstä vaan päätyi perusteluissaan siihen, että lasten ja isän väliset tapaamiset ovat omiaan psyykkisesti kuormittamaan lapsia ja siten aiheuttamaan vaaraa heidän tasapainoiselle kehitykselleen.

Kummassakaan tapauksessa ei ole ollut kyse varsinaisesta vieraannuttamisesta.¹⁷⁶ Ennakko-päätöksinä niillä on kuitenkin merkitystä myös tapauksissa, joissa arvioidaan vieraannuttamisväitteitä tai muuten vanhempien kykyä myötävaikuttaa lapsen ja toisen vanhemman välisen tapaamisoikeuden toteutumiseen ja myönteisen ja läheisen ihmissuhteen kehittymiseen. Tapaamisoikeuden poistaminen on edelleen äärimmäinen toimi, ja silloinkin kyse on sen väliaikaisesta poistamisesta.¹⁷⁷ Mikäli vapaista tapaamisista aiheutuu vaaraa lapsen fyysiselle tai psyykkiselle turvallisuudelle, voidaan tapaamiset järjestää lapsen edun niin vaatiessa tuettuina tai valvottuina.¹⁷⁸ Lapsenhuoltolain muutoksella lakiin kirjattiin tapaamisista uusi 9 b § oikeustilan

¹⁷⁵ KKO 2023:5 kohta 19-20.

¹⁷⁶ Huomioitava kuitenkin on, että tapauksia on analysoitu ainoastaan julkisten, Finlexistä löytyvien ratkaisujen perusteella. Vieraannuttamista tai muitakaan huoltoriitoja ei tule koskaan käyttää todellisen lähisuhdeväkivallan naamiomiseksi. Ks. Istanbulin sopimuksen 31 artikla ja LaVM 12/2018 vp s. 5.

KKO 2023:5 Äidillä on ollut perusteltu syy vaatia tapaamisoikeuden vahvistamatta jättämistä lasten edun turvaamiseksi.

KKO 2007:71: Isä on ollut äitiään kohden väkivaltainen. Korkein oikeus on kuitenkin ottanut kantaa kaappausuhan todellisuuteen, mutta siitä huolimatta saatavilla olevan päätöksen perusteella kyseessä ei ole ollut vieraannuttaminen. Äidillä on ollut perusteltu pelko isää kohtaan, ja hän on joka tapauksessa myötävaikuttanut voimassa olevan päätösten mukaisten tapaamisten toteutumiseen.

Vrt. toisaalta Hannuniemen tulkinta ratkaisusta KKO 2007:71, Hannuniemi, 6/2008, s. 998-999.

¹⁷⁷ KKO 2023:5 kohta 51.

¹⁷⁸ Myös vaihdot voidaan toteuttaa valvottuina, jos varsinaisiin tapaamisiin ei liity erityistoimenpiteitä, mutta vanhempien kanssakäymiseen liittyy ongelmia, kuten lapselle vahingollista riitaisuutta tai väkivallan uhkaa. HE 88/2018 vp. s.51.

selkeyttämiseksi.¹⁷⁹ Myöskään tuettuja tai valvottuja tapaamisia ei saa jatkaa pidempään kuin on välttämätöntä, sillä tapaamisten järjestämiseksi tuettuina tai valvottuina tulee olla lapsen edun kannalta perusteltu syy.¹⁸⁰ Näin ollen kaikkiin tapaamisoikeutta rajoittaviin vaatimuksiin tulee suhtautua varoen – etenkin, jos lapsen hyvinvoinnin – psyykkisen tai fyysisen – vaaran-
tumisesta ei ole ennen eroprosessia ollut merkkejä.¹⁸¹ Eroprosessin aikana ilmennyt lapsen fyysinen ja psyykkinen oireilu voi aiheuttaa molemminpuolista syyttelyä vanhemmissa. Se voi johtaa lastensuojelu- ja rikosilmoituksiin joko riittävän huollon puutteena tai jopa lapsen laiminlyönteinä tai pahoinpitelypäilyinä.

Huollosta ja tapaamisoikeudesta päätettäessä on kiinnitettävä huomiota siihen, miten huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteet parhaiten toteutuvat *vastaisuudessa* (HTL 10.1 §). Tapaamisoikeuden toteutumisen turvaamiseksi lakiin kirjattiin muutoksen yhteydessä mahdollisuus asettaa uhkasakko lapsen lähivanhemmalle tai muulle huoltajalle (HTL 9 d §). Uhkasakon asettamisen edellytyksenä on vanhemman aiempaan toimintaan perustuva epäily siitä, ettei hän tulisi vapaaehtoisesti noudattamaan tapaamisoikeutta koskevaa päätöstä. Säännöksen tarkoituksena on turvata tapaamisoikeuden toteutuminen nykyistä tehokkaammin ja jouduttaa täytäntöönpanomenettelyä, jos tapaaminen estyisi edelleen ilman pätevää syytä.¹⁸² Antaessaan päätöksen lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, tuomioistuimien ottaa kantaa lapsen etuun. Lapsenhuoltolain 12 §:n mukaan tuomioistuimen päätöstä voidaan muuttaa, jos olosuhteet päätöksen antamisen jälkeen muuttuneet taikka jos tähän muutoin on aihetta. Uhkasakkovaatimuksen vastustaminen on hyvä huomioida, sillä se osaltaan antaa viitteitä siitä, miten vanhempi suhtautuu tuomioistuimen päätökseen ja sen tulkintaan lapsen edun mukaisesta ratkaisusta.

Vieraannuttamista arvioitaessa on näin ollen tapaamisoikeuden suhteen kiinnitettävä erityistä huomiota:

- tapaamisoikeuden rajoittamisen perusteluihin ja rajoitusten keston
- vanhempien suhtautumiseen toisen vanhempaan – pystyykö vanhempi ymmärtämään toisen vanhemman merkityksen lapsen edun kannalta
- siihen, onko vanhempi aikaisemmin jättänyt tapaamiset noudattamatta ja etenkin siihen, perustuvatko aiemmat tapaamiset sopimukseen vai tuomioistuimen päätökseen.

¹⁷⁹ HE 88/2018 vp. s. 51.

¹⁸⁰ HE 88/2018 vp. s. 53.

¹⁸¹ Neuvolassa, päiväkodissa, koulussa ja muissa viranomaisissa kiinnitetään jatkuvasti huomiota lapsen hyvinvointiin ja samoin myös lapsen ja vanhempien väliseen vuorovaikutukseen. Viranomaisten tulee tukea vanhempia ja huoltajia kasvatustehtävissä ja tarvittaessa ohjata perhe lastensuojelun piiriin. Ks. lastensuojelulain (417/2007) 2.2 § ja 25 §.

¹⁸² HE 88/2018 vp. s. 22.

4.2 Vieraannuttamisen ajallinen ulottuvuus

4.2.1 Huoltoriidan kesto

Vieraannuttamista arvioidessa tulee huomioida sen ajallinen ulottuvuus useammastakin näkökulmasta. Ensimmäinen liittyy huoltoriidan ajankohtaan. Mikäli lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskeva asia tulee vireille tuomioistuimessa pian eron jälkeen, on siinä todennäköisesti eri lähtökohdat kuin vuosia eron jälkeen riitaisaksi muuttuneessa asiassa. Vanhemmat ovat todennäköisesti pystyneet aiemmin sopimaan lapsen huollosta ja tapaamisista yhteisymmärryksessä. Lisäksi tapaamiset ovat todennäköisesti myös toteutuneet sovitusti – tällöin lienee epätodennäköistä, vaikka mahdollista, että riidan taustalla olisi vieraannuttamista.¹⁸³ Pian eron jälkeen vireille tullessa riidassa, joka ei ole vielä päässyt pitkittymään, viranomaisen tehtävänä on pyrkiä ylläpitämään lapsen ja vanhemman välisiä tapaamisia lapselle turvallisella tavalla silloinkin, kun toinen vanhemmista niitä vastustaa.¹⁸⁴ Viranomaisen tulee pyrkiä ennaltaehkäisemään pitkiä ja vaikeita huoltoriitoja ja siten ehkäisemään vieraannuttamista.¹⁸⁵ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat riidat tulee ratkaista mahdollisimman nopeasti, jotta vahinkoa lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle ei pääse syntymään.

Ajallinen ulottuvuus liittyy myös huoltoriidan pitkittymiseen. Pitkittynyt ja riitainen erotilanne aiheuttaa stressiä ja ristiriitoja myös lapselle.¹⁸⁶ Vanhempi voi esimerkiksi omavaltaisesti päättää lakkauttaa tapaamiset toisen vanhemman kanssa. Tapaamisten katkeaminen yhdessä mahdollisesti vanhemman tapaan puhua toisesta vanhemmasta voi johtaa siihen, että lapsi mukautuu lähivanhempansa tunteisiin. Pitkittyneessä riidassa tulee lisäksi kiinnittää huomiota siihen, pyritäänkö oikeustilaa jatkuvasti muuttamaan.¹⁸⁷ Sopimuksen tai päätöksen toimivuutta ja olosuhteiden todellista muuttumista ei voida todeta välittömästi. Toisaalta vieraannuttamistilanteissa annetun päätöksen toimivuus edellyttää, että *vieraannuttava vanhempi muuttaa omaa käytöstään*. Vieraannuttaja voi vedota siihen, ettei lapsi edelleenkään suostu tapaamisiin

¹⁸³ Vuosia eron jälkeen vireille tullut riita-asia voi koskea esimerkiksi tapaamisten laajuutta, johon voi vaikuttaa esimerkiksi muutto tai lasten oma mielipide, joka pitää huomioida lasten iän mukaisesti. Ks. KKO 2008:69 sekä kyseisen päätöksen kritisoinnista Hakalehto, 3/2016, s. 442.

¹⁸⁴ Tuomioistuimien voi antaa väliaikaismääräyksen. Tapaamiset pitäisi pyrkiä järjestämään tarpeen mukaan esimerkiksi valvottuina, jotta lapsen suhde tapaavaan vanhempaan säilyisi myös varsinaisen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan pääasian ratkaisemiseen.

¹⁸⁵ Ks. LaVM 12/2018, s. 9-10.

¹⁸⁶ Isotalus, 2021, s. 140.

¹⁸⁷ Kroneld – Vällilä, 2021, s. 84-85: esimerkiksi eräässä tapauksessa vanhempi haki yksinhuoltoa viisi kuukautta sen jälkeen, kun toisen vanhemman yksinhuolto oli muutettu yksinhuolloksi.

annetun päätöksen mukaisesti. Vanhemman tulee kuitenkin kannustaa lastaan tapaamaan toista vanhempansa ja siten muuttaa esimerkiksi sitä, miten hän puhuu toisesta vanhemmasta.¹⁸⁸

4.2.1 Lapsen iän vaikutus

Vieraannuttamisen ajallisen ulottuvuuden tulkinnassa tulee ottaa huomioon myös lasten ikä ja luontainen tarve itsenäistyä. Lapsen mielipiteelle tulee antaa painoarvoa hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti, mutta lapsen etu ei välttämättä ole yhtä kuin lapsen oma tahto.¹⁸⁹ Lapsen huolta ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa on yleisesti pidetty keskeisenä ikärajana 12 vuotta.¹⁹⁰ Vieraannuttamisen kannalta tämä on kuitenkin ongelmallista, sillä ikään liittyy jo valmiiksi mustavalkoinen ajattelumalli, jolloin lapsi voi entistä herkemmin asettua toisen vanhemman puolelle.¹⁹¹ Tuomioistuinten tulee kiinnittää erityistä huomiota lapsen mielipiteen aitouteen ja sen muodostumisen osatekijöihin¹⁹² suhteessa lapsen etuun, sekä siihen, miten vieraannuttavan vanhemman toimintaan voitaisiin puuttua ja lasta kannustaa tapaamaan myös toista vanhempansa.

Hallituksen esityksellä pyrittiin osaltaan lisäämään lapsen osallisuutta häntä koskevien asioiden käsittelyssä.¹⁹³ Lapsen huolta ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on selvitettävä ja otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli, kun se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista (HTL 11.1 §). Lapsen iällä on vaikutusta esimerkiksi siihen, miten luotettavina lasten kertomuksia voidaan pitää.

Olosuhdeselvitystä tehtäessä pienikin lapsi otetaan osaksi selvitystä, sillä lapsen ja vanhempien välinen vuorovaikutus antaa olennaista tietoa asian ratkaisemisen kannalta. Varsinaisesta kuulemista voidaan puhua vastan lapsen tultua esikouluikänsä.¹⁹⁴ Mitä nuorempi lapsi on kyseessä, sitä vähemmän painoarvoa lapsen mielipiteelle ja vuorovaikutukselle voidaan antaa suhteessa muihin asian ratkaisemisen kannalta olennaisiin tekijöihin. Pienen lapsen mielipide voi olla

¹⁸⁸ Ks. uhkasakosta Gottberg, 3/2008, s. 327. Vaikka lasta luonaan pitävä vanhempi voidaan velvoittaa sallimaan tapaamiset uhkasakon nojalla, hän ei ole oikeutettu tai velvollinen pakottamaan tai painostamaan lasta tapaamiin. Toisaalta hänen tulee kuitenkin omalta osaltaan myötävaikuttaa niiden toteutumiseen. Hän ei voi jatkaa negatiivista puhetta toisesta vanhemmasta ja sitten vedota siihen, ettei lapsi halua lähteä tapaamisiin.

¹⁸⁹ Aaltonen, 2020, s. 391.

¹⁹⁰ Täytäntöönpanolain 2 §:n mukaan lasta koskevan päätöksen täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä vastoin lapsen tahtoa.

¹⁹¹ Aaltonen, 2020, s.398-399.

¹⁹² Informed consent -doktriinin mukaan pätevän tahdonilmaisun edellytyksenä on laatuun nähden riittävä päättämiskyky, asianmukainen tieto asiasta ja päätöksen seurauksista, huolellinen harkinta ja vapaa tahto, eli päätös on syntynyt ilman pakkoa ja painostusta. Ks. lisää esim. Pajulampi, 2014, s. 229-230.

¹⁹³ HE 88/2028 vp. s. 1.

¹⁹⁴ Gottberg, 2008, s. 320.

riippuvainen siitä, kumman vanhemman kanssa hän on ollut haastattelutilanteessa.¹⁹⁵ Lapsen mielipide on aina vain yksi lapsen edun arviointiin vaikuttava seikka, eikä ratkaisua voida perustaa pelkästään sen varaan edes varttuneempien lasten kohdalla.¹⁹⁶

Länsi-Uudenmaan KO 133400/2021: Käräjäoikeus on perusteluidensa aluksi todennut, ettei tapaa-misoikeuden täytäntöönpanoon saa ryhtyä vastoin 12-vuotta täyttäneen lapsen tahtoa. Lapsen vastustuksen merkitystä arvioitaessa tulee kutienkin kiinnittää huomiota siihen, perustuuko se lapsen itsenäiseen tahtoon (TpL 2 §). Käräjäoikeus on näin ollen joutunut ottamaan kantaa siihen, onko lasten ja isän tapaamisten estymiselle/toteutumatta jäämiselle ollut hyväksyttävä syy ja onko äiti jollain tapaa omalla toiminnallaan vaikuttanut lasten mielipiteeseen.

Lapsen iästä riippuen tuomioistuimen todelliset mahdollisuudet puuttua vieraannuttamiseen ovat kuitenkin rajalliset. Tuomioistuin voi kuitenkin omilla toimillaan, esimerkiksi uhkasakolla, pyrkiä vaikuttamaan vanhemman suhtautumiseen toiseen vanhempaan ja kannustaa sallimaan tapaamiset. Pitkittyneissä eroriidoissa ja siten myös vieraannuttamistapauksissa korostuu se, että vanhemmat pitävät 12 vuoden ikärajaa ehdottomana ja perustelevat omia vaatimuksiaan lapsen ikään vedoten ”lapsen omana tahtona”.¹⁹⁷ Tuomioistuimen tulee siten mahdollisuuksien mukaan hyödyntää uhkasakkoa vieraannuttamisen ehkäisemisessä, mutta myös kiinnittää huomiota sen toimivuuteen.¹⁹⁸ Uhkasakosta voi olla apua vanhemman käytöksen muuttamisessa ja siten myös lapsen suhtautumisessa toiseen vanhempaan, mutta mikäli se todetaan tapauskohtaisesti toimimattomaksi, eikä lasta saada tapaamaan toista vanhempaansa, tulee sakko poistaa.

¹⁹⁵ Ks. Aaltonen, 2020, s. 397.

¹⁹⁶ Aaltonen, 2020, s. 391.

¹⁹⁷ Ks. Vaitomaa, teoksessa Vaitomaa ym., 2023, s. 16 ja Immonen, teoksessa Vaitomaa ym., 2023 s. 32.

¹⁹⁸ Ks. LaVM 12/2018 vp. s. 9.

5 Vieraannuttaminen tuomioistuinten perusteluissa

5.1 Vanhempien suhtautuminen toisiinsa: lapsen edun ensisijaisuus ja lapsen osallisuus

5.1.1 Vanhempien yhteistoiminta ja kyky asettaa lapsi etusijalle

Lapsenhuoltolaki lähtee siitä perusoletuksesta, että lapsella on kaksi vanhempaa, joiden tulee tukea toisiaan lapsen kasvatuksessa.¹⁹⁹ Lain lähtökohtana on, että vanhemmat toimivat lapsen edun mukaisesti.²⁰⁰ Huoltajan tehtävä on turvata lapsen kehitys ja hyvinvointi, ja tässä tarkoituksessa hänellä on oikeus päättää lapsen hoidosta ja siihen liittyvistä asioista (HTL 4.1 §). Huoltajien oikeudet ja velvollisuudet korostuvat myös oikeudenkäynnissä, joka toisaalta on monessa tapauksessa ainoa tilanne, jossa vanhempien kyky toimia lapsensa parhaaksi joutuu arvioitavaksi.²⁰¹ Lapsen kokonaisvaltaisen edun arvioinnissa otetaan kantaa muiden huollon osatekijöiden ohella myös siihen, miten vanhemmat pystyvät tukemaan lapsen ja toisen vanhemman välistä suhdetta. Tuomioistuimet kiinnittävät ratkaisuisaan erityistä huomiota siihen, miten vanhemmat suhtautuvat toisiinsa.

Länsi-Uudenmaan KO 1004 4675: Isä on kokenut, että äiti järjestelmällisesti mustamaalaa häntä ja pyrkii erottamaan hänet lapsista mm. esittämällä väitteitä kuritusväkivallasta ja päihteiden käytöstä sekä mielenterveysongelmista. Oikeuskäsittelyn aikana isän pettymys ja turhautuminen on tullut selkeästi esiin. Käräjäoikeus toteaa, että isän suhtautuminen äitiin on poikkeuksellisen kielteinen ja vihamielinen. Asiassa esitetyn näytön perusteella äidin katsotaan kuitenkin pyrkineen tukemaan lasten suhdetta isään sekä käytännössä että emotionaalisesti, eikä hänen käytöksessään ole havaittavissa mitään vieraannuttamistyyppiseen käytökseen viittaavaa. Käräjäoikeuden mukaan äidin väitteet perustuvan aitoon huoleen isästä.

Vieraannuttamisepäilyissä on olennaista se, *miten* vanhemmat tuovat ilmi suhtautumisensa toiseen vanhempaan oikeudenkäynnissä ja olosuhdeselvityksessä.²⁰² Länsi-Uudenmaan käräjäoikeudessa käsitellyssä tapauksessa äiti oli yksinhuoltovaatimuksensa tueksi esittämissään perusteluissa tuonut ilmi, että isällä on jatkuvia ja vakavia päihde- ja mielenterveysongelmia, joihin hän on haluton saamaan hoitoa. Olosuhdeselvityksissä on kuitenkin käynyt ilmi, että vanhemmat ovat yksimielisiä joistakin huoltoon liittyvistä asioista, kuten lasten asumisesta äitinsä

¹⁹⁹ Esimerkiksi HTL 1.1 §, 2 §, 3 §, 5 §, 5 a § ja 10 §.

²⁰⁰ Hakalehto, 2018, s. 115–116.

²⁰¹ Jos jätetään huomiotta tilanteet, jossa on esimerkiksi lastensuojelun asiakkaana.

²⁰² Ks. THL 16/2023, s. 36.

luona, ja he molemmat kokevat, että toisella vanhemmalla on lapsille suuri merkitys. Ottaen huomioon sen, että etenkin vanhemmalla lapsella on ollut psyykkistä oireilua ja hän on tuonut ilmi isän käyttämän kuritusväkivallan ja sen, ettei isä koe tarvitsevansa tukea suhteen luomiseen, on asiassa huomioitava myös isän oma käytös. Isä ei kykene asettamaan lapsen etua etusijalle suhteessa vanhempien väliseen riitaan. Ratkaisu oli tutkimuskysymysten kannalta oleellinen, sillä huolimatta vanhempien riitaisista väleistä, tuomioistuimien katsoi äidin yrittävän tukea lasten ja isän välistä suhdetta.

Pohjois-Savon KO 21/2297: Vanhemmat ovat eronneet loppukesällä 2020. Eron jälkeen äiti on tehnyt isästä tutkintailmoituksen, joka koskee joidenkin vuosien takaista isän lapsiin kohdistamaa kuritusväkivaltaa sekä myös äitiin kohdistunutta henkistä ja fyysistä väkivaltaa. Käräjäoikeus toteaa, että saamansa käsityksen mukaan kuritusväkivalta on ollut kummankin vanhemman hyväksymää kasvatuksellisenä toimenpiteenä. Ennen päätöksen antamista joulukuussa 2021 vanhempien välillä on vahvistettu kolme sopimusta/sovintoa lasten asumisesta ja tapaamisoikeudesta.

Pirkanmaan KO 20/6687: Lapset ovat vanhempien erotessa vuonna 2012 jääneet asumaan äidilleen ja tavanneet isäänsä aluksi vuoroviikkoasumisena. Syksyllä 2017 vanhin lapsi on muuttanut isälleen, eikä ole sen jälkeen juuri tavannut äitiään, kun muut lapset ovat tavanneet isäänsä joka toinen viikonloppu. Keväällä 2019 lasten tullessa isän luo tapaamiseen, yhdessä lapsessa on havaittu iso mustelma, joka on johtanut lopulta lastensuojeluilmoitukseen ja epäilyyn äidin suorittamasta pahoinpitelystä. Tapahtumat ovat edenneet siihen pisteeseen, että lapsen on sijoitettu kiireellisesti isän luo ja tapaamiset äidin kanssa on määrätty aluksi valvotuiksi. Isä hakee muutosta huhtikuussa 2019 annettuun käräjäoikeuden päätökseen lasten huollosta ja asumisesta. Helmikuussa 2020 käsitelty asia koski sitä, kumman luona lapset määrätään asumaan. Keskeisinä kysymyksinä on isän väitteet äidin alkoholiongelmasta ja toisaalta isän väitetty vieraannuttamispyrkimys. Isällä ei kuitenkaan ole oman kertomansa mukaan ollut omakohtaista havaintoja äidin alkoholiongelmasta.

Edellä mainituissa tapauksissa vanhemmat ovat jossain määrin saavuttaneet yhteisymmärryksen lapsen asioista tai asiassa on ollut alle vuoden vanha lainvoimainen päätös. Huomattavaa on se, että vanhemmat ovat nopealla syklillä pyrkineet muuttamaan vallitsevaa oikeustilaa.²⁰³ Lisäksi rikosilmoitusten tekemisen ajankohta on tuomioistuinten näkökulmasta ollut olennainen sen arvioinnissa, kumpi vanhemmista paremmin soveltuu lähivanhemmaksi. Pohjois-Savon käräjäoikeus on päätöksessään todennut, ettei isään kohdistuvalle pahoinpitelyepäilylle voida antaa suurtakaan merkitystä arvioitaessa huollon tavoitteita tulevaisuudessa, sillä isä on muuttanut käyttäytymistään esimerkiksi lopettamalla alkoholin käytön kokonaan. Tuomioistuin antoi enemmän painoarvoa sille, miten lapsen huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteet toteutuvat

²⁰³ Ks. Kroneld – Välilä, 2021, s. 84-85.

tulevaisuudessa kuin sille, onko isä joskus kohdistanut väkivaltaa lapsia tai äitiä kohtaan.²⁰⁴ Asiassa esitetyn näytön perusteella äiti pyrki estämään lapsen ja isän väliset tapaamiset.

Kanta-Hämeen KO 20/831: Vanhemmat olivat yhdessä 21 vuotta. Heillä on neljä lasta, joista vanhin on 11-vuotias. Isä on jäänyt hoitamaan lapsia lasten ollessa pieniä äidin palattua työelämään. Yhteiselämä on päättynyt äidin ja lasten muuttaessa turvakotiin tammikuussa 2019, jonka jälkeen lapset ovat tavanneet isäänsä ainoastaan valvotusti. Syyskuussa 2019 annetun väliaikaismääräyksen mukaiset tapaamiset ovat toteutuneet vähiten laajentuen tuetuista tapaamisista vuoroviikkoasumiseen.

Kanta-Hämeen käräjäoikeuden ratkaisussa kyse oli siitä, pystyvätkö vanhemmat asettamaan lapsen edun keskinäisten ristiriitojensa edelle. Tapauksesta ei käy ilmi syytä turvakotiin muuttolle, eikä sitä ole päätöksessä sen suuremmin käsitelty. Äidin esittämät vaatimukset lasten oikeudesta tavata isäänsä ovat kuitenkin suppeat huomioiden vanhempien asuinpaikkojen välinen etäisyys.²⁰⁵ Vahvistettavaksi on vaadittu lasten oikeus tavata isäänsä joka toinen viikko torstaista sunnuntaihin. Perusteluikseen äiti on esittänyt mm. sen, ettei isä ole tukenut äidin vanhemmuutta. Isä puolestaan on esittänyt lasten asumista luonaan ja oikeuden tavata äitiään vuoroviikoin maanantaista maanantaihin, eli käytännössä vuoroviikkoasumista. Koska tapauksessa ei ole ollut muita perusteita laajalle, vuoroasumista vastaavalle tapaamisoikeudelle, kuin vanhempien keskinäinen erimielisyys, edellyttää lasten etu laajan tapaamisoikeuden vahvistamista.

5.1.2 Lapsen mielipiteen painoarvo

Sen lisäksi, että tuomioistuimet analysoivat vanhempien suhtautumista toisiinsa oikeusprosessin aikana, kiinnittävät ne erityistä huomiota siihen, miten vanhempien mielipide toisistaan käy ilmi lapsen puheista, ja onko se osaltaan vaikuttanut lapsen omaan suhtautumiseen toista vanhempaa kohtaan.

Pohjois-Savon KO 21/2297: Pian 9-vuotiaasta lapsi B:tä on kuultu olosuhdeselvityksessä kolme kertaa kolmen kuukauden aikana. Lapsen näkemys isästään on selvitysten välillä muuttunut huomattavasti. Lapsi on alkanut kutsumaan isäänsä tämän etunimellä. Hän on myös kertonut isän olevan ihan kiva, mutta vähän pelottava. Pelon syyksi hän tuntuu olosuhdeselvittäjän mukaan kertovan ”mitä

²⁰⁴ Ks. Tolonen – Linnanmäki, 2020, s. 333-334.

²⁰⁵ Oikeus on todennut, että lasten virallinen asuinpaikka ei vaikuta lasten kouluihin, harrastuksiin tai ystävyys-suhteisiin, sillä vanhemmat asuvat lähellä toisiaan.

äiti on kertonut”. Lisäksi lapsi on todisteena olevalla puhelutallenteella ilmoittanut, että voi tulla käymään isänsä luona ”mutta se edellyttää sitä, että sä lopetat äidille ne uhkasakot”.

Pohjois-Savon kärjäoikeus on tullut tulokseen, että lapsen sanomisista on pääteltävissä, että kyseessä on pikemmin lapselle kerrottuja asioita, kuin lapsen omia kokemuksia ja tuntemuksia. Olosuhdeselvityksissä ei ole havaittu lapsen ja isän välisessä vuorovaikutuksessa mitään sellaista, että lapsi pelkäisi isäänsä. Kärjäoikeus toteaa, että äiti on toiminut johdonmukaisesti tapaamisten suhteen jo ainakin puolentoista vuoden ajan. Asiaan liittyy vielä se, että äiti on muuttanut ilman isän suostumusta lapsi B:n kanssa satojen kilometrien päähän, jolla on olen- nainen vaikutus lapsen huollon ja tapaamisoikeuden toteutumiseen. Kokonaisuutta arvioides- saan kärjäoikeus on tullut tulokseen, ettei äiti kykene lähihuoltajana lain edellyttämällä tavalla tukemaan lapsen ja isän välistä suhdetta.

Pirkanmaan KO 20/6687: Isä on tuonut ilmi äidin vakavan alkoholiongelman, josta hänellä ei kui- tenkaan ole omakohtaisia havaintoja. Kolme nuorinta lasta ovat kertoneet äidin alkoholinkäytöstä hyvin vaihtelevasti. Vanhin heistä on sanonut käytön olevan viikoittaista ja hyvin humalahakuista, kun taas nuorin lapsista kertoi, että äiti käytti alkoholia muutaman kerran vuodessa, eikä silloinkaan humalahakuisesti. Kärjäoikeus tuli tulokseen, ettei se pidä lasten kertomaa äidin alkoholiongel- masta luotettavana eikä mikään muu selvitys tue sitä. Asiassa on lisäksi riidatonta, etteivät lapset ole tavanneet äitiään kuin kaksi kertaa valvotusti. Isä on ilmoittanut, etteivät lapset halua mennä äidin luo ja sosiaalitoimiston ohjeen mukaan hänen ei tar- vitse pakottaa lapsia tapaamisiin.

Pirkanmaan kärjäoikeus määräsi lapset lopulta asumaan äitinsä luona. Ratkaisukriteerinä oli se, kumpi vanhemmista kykenee paremmin turvaamaan myönteisen ja läheisen ihmissuhteen toiseen vanhempaan. Koska lasten puheista selkeästi paistoi läpi isän sanomat asiat, ei lasten mielipiteelle voitu antaa asiassa merkittävää painoarvoa.

Helsingin KO 20/3233: Sovittelijan mukaan lapset, etenkin nuorempi, ovat vahvasti äitinsä vaiku- tuksen alla. Lasten tapa kertoa heihin kohdistuvasta väkivallasta ei ole suhteessa äidin välittämän kuvan kanssa. Lisäksi sovittelija ei ole havainnut lapsissa pelkoa tai ahdistusta. Kärjäoikeus on perusteluissaan ottanut kantaa siihen, että lasten kertomukset muuttuvat yhä monipuolisemmiksi ajan kuluessa, vaikka tapaamiset isän kanssa ovat loitontuneet yhä kauemmaksi historiaan. Pahoin- pitelyjen kuvaus itsessään on epäuskottava. Tarinoiden kehitys on myös lasten ikä huomioiden epä- tavallista. Kärjäoikeus toteaa, että lasten kertomus on palvellut äidin toiveita siitä, että lapset etään- tyvät isästään.

Itä-Uudenmaan KO 20/50411: Perhe on tullut Suomeen vuonna 2015. Lapset ovat olleet tällöin noin 5- ja 2-vuotiaita. Lasten kertomuksille äidin kokemasta väkivallasta entisessä kotimaassaan ei ole voitu antaa painoarvoa.

Pirkanmaan KO 20/6687: 11-vuotias lapsi on asumisesta ja tapaamisoikeudesta kysyttäessä kertonut, että haluaa asua isän luona ja toivoo valvottujen tapaamisten äidin kanssa jatkuvan, sitten siirtyvän päivätapaamisiin ja sitten viikonlopun yli kestäviin tapaamisiin. Tapaamisten pitäisi lähteä liikkeelle pikkuhiljaa. Käräjäoikeus ei ole pitänyt ilmaisia lapsen iälle ominaisina, etenkin, kun lapsi ei ole osannut kertoa, miksi hän haluaa valvottujen tapaamisten jatkuvan.

Kanta-Hämeen KO 20/831: 11-vuotiaan lapsen käyttämistä ilmaisuista herää epäily, että äiti on jollain tavalla vaikuttanut lapsen sanomisiin. Olosuhdeselvityksen mukaan lapsen mielipide ei ole ollut kovinkaan vahva.

Vanhemman käyttäytymistä arvioitaessa huomio kiinnittyy siihen, *miten* vanhempi on vaikuttanut lapsen mielipiteeseen. Tahattomaan vaikuttamiseen, esimerkiksi lapsen seurassa negatiivisesti puhumiseen, on helpompi puuttua, sillä vanhempi saattaa tehdä tätä tiedostamattaan. Vanhempi saattaa havahtua tilanteeseen tuomioistuimen nostaessa asian esiin. Tilanteissa, joissa *lapsi selkeästi puhuu vanhemman suulla*,²⁰⁶ voitaneen olettaa vanhemman pyrkineen vaikuttamaan lapsen mielipiteeseen tietoisesti.²⁰⁷ Vaikka lapsella on oikeus osallistua itseään koskevien asioiden käsittelyyn ja oikeus saada mielipiteensä huomioduksi, tulee myös vanhempien muistaa *lapsen ikä ja kehitystaso* lapsen kanssa keskustellessaan. Suojeluperiaate velvoittaa vanhempia suojelemaan lapsen turvallista kehitystä, johon liittyy lapsen suojaaminen kaikelta hänen hyvinvoinnilleen haitalliselta kohtelulta.²⁰⁸ Lapsen kuormittaminen vanhempien välisillä riidoilla vaikuttaa lapseen haitallisesti. Se, että lapsi kykenee yksityiskohtaisesti kertomaan esimerkiksi vanhempaansa kohdistuneesta, kauan sitten tapahtuneesta väkivallasta tai kuvailemaan toiveitaan tapaamisten toteuttamisesta tavalla, joka ei ole lapselle tuttu,²⁰⁹ kertoo yleensä siitä, että lapsen tiedot ja sitä kautta mielipiteet perustuvat vanhemman kertomaan. Tämä puolestaan kertoo siitä, ettei vanhempi pysty asettamaan lapsen tarpeita vanhempien välisten ristiriitojen edelle.

²⁰⁶ Etenkin pienten lasten kohdalla tulee kiinnittää huomiota siihen, jos lapsi osaa esimerkiksi vaatia vanhempaa lopettamaan uhkasakot.

²⁰⁷ Ks. Aaltonen, 2009, s. 252.

²⁰⁸ Hakalehto, 2018, s. 79.

²⁰⁹ Ks. Aaltonen, 2009, s. 254: Lapsella voi olla hyvinkin perusteltuja näkemyksiä tapaamisoikeuteen liittyvistä järjestelyistä kuten tapaamistiheydestä, -ajoista ja -paikasta, *etenkin jos tapaamisia on jo pidempään toteutettu*.

5.2 Huoltomuoto perheyhteyden periaatteen turvaajana

5.2.1 Yhteishuolto läheisten ihmissuhteiden edellytyksenä

Tuomioistuimet ovat joissain tapauksissa päätyneet määräämään lapsen vanhempien yhteishuoltoon vanhempien riitaisista väleistä huolimatta, mikäli tämä on katsottu lapsen edun mukaiseksi ratkaisuksi. Yksittäisten kysymysten osalta voidaan kuitenkin päätyä tehtävänjakomääräykseen, jotta lapsen asioiden hoito ei suhteettomasti vaikeudu tai viivästy.

Länsi-Uudenmaan KO 1004 4675: Jakamattoman yhteishuollon jatkuessa vanhempien välisiä konflikteja syntyy jatkuvasti. Vanhemmat ovat kuitenkin tietyistä huollon osa-alueista yksimielisiä, eikä niihin liity käytännön toimenpiteitä yhdessä päätettäviksi ja tehtäviksi. Käräjäoikeus arvioi, että oikeudenkäynnin päättymisen ja tilanteen rauhoittuminen johtavat myös vanhempien väliden paranemiseen. Huoltajuuden säilymisellä on isälle suuri merkitys. Kokonaisarvioinnin jälkeen käräjäoikeus on päättänyt, että lapset jäävät vanhempien yhteishuoltoon tehtävänjakomääräyksen siten, että äidillä on yksin oikeus päättää lasten terveyden- ja sairaanhoitoon ja koulutukseen liittyvistä asioista.

Pirkanmaan KO 101057/2020: Käräjäoikeus on perusteluissaan todennut, että äidin yksinhuoltohakemuksen pääasiallisena motiivina on ollut sulkea isä pois lasten elämästä. Tätä tukee mm. se, että äiti on muuttanut lasten kanssa Pirkanmaalta Kainuuseen sopimatta asiasta isän kanssa. Isä ei ole vaatinut yksinhuoltoa, mutta on vaatinut lasten asumisen vahvistamisen luokseen. Kokonaisarvioinnin jälkeen käräjäoikeus on tullut tulokseen, että vanhempien puutteellisesta yhteistyöstä huolimatta yhteishuolto on lasten edun kannalta paras ratkaisu, sillä lasten erityistarpeiden vuoksi on tärkeää, että molemmat vanhemmat saavat tietoa lasten tilanteesta ja voivat osallistua lasten asioiden hoitamiseen.²¹⁰

Länsi-Uudenmaan käräjäoikeuden päätöksessä äiti oli vaatinut yksinhuoltoa. Käräjäoikeus on huomionnut ratkaisussaan myös huoltajuuden psykologisen puolen, joka voi kannustaa ja tukea etävanhempaa osallistumaan lapsen elämään.²¹¹ Etenkin tapauksessa, jossa lapsen ja vanhemman väliset tapaamiset vaativat tukea, voi huoltajastatuksella olla korostunut merkitys vanhemmalle. Hänen oikeutensa olla lapsensa huoltaja on tunnistettu, mutta samalla on nostettu esiin lapsen edun toteutumisen edellytykset. Pirkanmaan käräjäoikeuden tapauksessa isä ei ole osoittanut vaatimuksia huollosta, ja käräjäoikeus toteaaakin perusteluissaan, ettei kumpikaan

²¹⁰ Äiti valitti ratkaisusta hovioikeuteen. Ennen hovioikeuden käsittelyä vanhemmat kuitenkin sopivat asian, siten, että lapset määrättiin isänsä yksinhuoltoon ja heidän oikeutensa tavata äitiään poistettiin. Hovioikeus päätyi vahvistamaan sopimuksen lapsen edun mukaisena sen jälkeen, kun se oli pyytänyt lisäselvityksen vanhemmilta.

²¹¹ Aaltonen, 2020. s. 33.

vanhemmista ole tuonut esille lapsen huoltoon liittyviä asioita, jotka olisivat jääneet hoitamatta. Isä ei myöskään käytä yhteishuoltoa äidin häiritsemiseen. Äiti puolestaan on esittänyt yksinhuoltovaatimuksensa sulkeakseen isän pois lasten elämästä.²¹² Molemmat päätökset osoittavat sen, että yhteishuollon pääsääntö on vahva. Huoltajuus kuitenkin ”pakottaa” vanhemman osaksi lapsen elämää, sillä toisen vanhemman *ei pitäisi*²¹³ pystyä tekemään päätöksiä lapsen asioista yksin (HTL 4-5 §). Yhteishuollosta määrääminen voi myös korostaa vanhemmille toisen vanhemman merkitystä lapselle. Tapauksissa, joissa on vaarana, että lapsi muuten vieraantuu vanhemmastaan, voi huoltajuus osaltaan suojata tältä. Mikäli yhteishuolto kokonaisuutena arvioiden katsotaan lapsen edun mukaiseksi, pyritään vanhempien välistä konfliktia rauhoittamaan muulla tavoin.

5.2.2 Yksinhuolto lapsen edun mukaisena huoltomuotona

Lasta koskevien päätösten tulee aina olla lapsen edun mukaisia, vaan joissain tapauksissa yksinhuolto on lapsen edun kannalta ainoa vaihtoehto. Yhteishuolto ei myöskään voi olla keino palkita tai rangaista²¹⁴ vanhempia. Tämä voi joskus tarkoittaa yksinhuollon vahvistamista, vaikka vanhempien välisen yhteistoiminnan puuttuminen johtuisikin pääasiassa yksinhuoltoa vaatineesta vanhemmasta.²¹⁵ Riidassa on kuitenkin aina kaksi osapuolta, joista vähintään toinen joutuu pettymään ratkaisuun. Huoltomuodosta määrättäessä ratkaisu tulee tehdä sen mukaan, kumpi vanhemmista pystyy paremmin turvaamaan huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteiden toteutumisen ja asettamaan lapsen tarpeet vanhempien riitojen edelle (HTL 10 §).

Pirkanmaan KO: 20/6687: Molemmat vanhemmat olivat vaatineet yksinhuoltoa sekä lasten asumista luokseen. Vanhempien riitaisuuden vuoksi yhteishuolto ei ole vaihtoehto, joten pääasiallinen riitaisuus koskee sitä, kumman luokse lapset määrätään asumaan. Oikeus toteaa, että lapset voisivat sinänsä asua kumman vanhemman luona tahansa, mutta äiti pystyy paremmin turvaamaan myönteisen ja läheisen ihmissuhteen isään. Isä ei ole myötävaikuttanut tapaamisten toteutumiseen vaan jopa pyrkinyt estämään ne. Lisäksi käräjäoikeus pitää todennäköisenä, että lasten mielipiteeseen on jollain tapaa vaikutettu.²¹⁶

²¹² Ks. Aaltonen, 2020, s. 35.

²¹³ Käytännössä on kuitenkin mahdollista, että vanhempi esimerkiksi fyysisesti muuttaa lapsen kanssa toisaalle ilman toisen huoltajan suostumusta. Esim. Pirkanmaan KO, 101057/2020, Pohjois-Savon KO 21/2297. Ks. muuttoilmoituksen vaikutuksista Gottberg, 6/2006, s. 957-959.

²¹⁴ Ks. LaVM 12/2018 vp. s. 9: Keskeistä on, että vieraannuttaminen tunnustetaan käytännössä ja se otetaan sosiaalitoimissa ja tuomioistuimissa huomioon, sillä *vieraannuttajan ei tule voida hyötyä toiminnastaan*.

²¹⁵ Aaltonen, 2020, s. 37.

²¹⁶ Turun HO S 20/358: Hovioikeus keskeytti lasten asumista koskevan päätöksen (Pirkanmaan KO 20/6687) täytäntöönpanon siihen asti, kunnes pääasia on ratkaistu hovioikeudessa.

Pohjois-Savon KO 21/2297: Vanhemmilla on kaksi yhteishuollossa olevaa lasta, joista vanhempi asuu isänsä luona ja nuorempi äidillään. Isä on vaatinut, että molempien lasten huolto uskotaan yksin hänelle ja myös nuoremman lapsen asuminen muutetaan hänen luokseen. Äiti puolestaan on vaatinut, että nuorempi lapsi määrätään yksin hänen huoltoonsa ja asumaan hänen luonaan, kun taas vanhempi lapsi jää vanhempien yhteishuoltoon ja asumaan isällään. Äiti on muuttanut nuoremman lapsen kanssa satojen kilometrien päähän ilman isän suostumusta ja lapsen puheista käy ilmi voimakkaan värittyneet käsityksen isästä. Molemmat lapset on määrätty asumaan isällään ja isän yksinhuoltoon.

Itä-Suomen HO S 21/247: Hovioikeus päättyi muuttamaan käräjäoikeuden ratkaisua siten, että aiemmin vanhempiensa yhteishuollossa ollut ja äitinsä luona asunut lapsi määrättiin isän vaatimuksesta yksin isänsä huoltoon ja asumaan tämän luona. Tässäkin tapauksessa huolto on ratkaistu sen perusteella, kumman vanhemman luokse lapsi määrätään asumaan. Äiti ei ole riittävällä tavalla täyttänyt velvollisuuttaan myötävaikuttaa tapaamisiin isän kanssa. Äiti ei ole noudattanut annettua väliaikaismääräystä tapaamisista. Äiti on myös vaihtanut lapsen koulua keskustelematta asiasta ensin isän kanssa. Lisäksi lapsen mielipide ei ole itsenäinen, vaan siihen on vaikuttanut lojaliteettiristiriita ja äidin lähipiirin negatiivinen suhtautuminen isään. Isä pystyy äitiä paremmin turvaamaan lapsen suhteen ylläpitämisen toiseen vanhempaan, jonka vuoksi lapsen huolto ja asuminen on määrätty isälle.

Tapauksissa yksinhuolto on määrätty toiselle vanhemmalle sen perusteella, kumman vanhemman luona asuessa lapsen etu toteutuu paremmin. Ratkaisevana tekijänä kaikissa on se, *kumpi vanhemmista pystyy paremmin turvaamaan lapsen ja toisen vanhemman suhteen säilymisen*. Olosuhdeselvityksistä ei ole ilmennyt seikkoja, joiden perusteella tuomioistuimelle olisi syntynyt huoli lasten perushoivasta ja -huolenpidosta kummankaan vanhemman luona. Ratkaisevana tekijänä on ollut vanhemman negatiivinen suhtautuminen toiseen vanhempaan, joka on jollain tapaa vaikuttanut myös lapsen omaan mielipiteeseen. Vanhemman negatiivinen suhtautuminen on tullut ilmi myös siten, ettei vanhempi ole tukenut lapsen ja toisen vanhemman välistä suhdetta. Tämä on ilmennyt siten, ettei voimassa olevaa tapaamisoikeutta koskevaa päätöstä tai sopimusta ei ole noudatettu. Lisäksi Pohjois-Savon käräjäoikeuden ja Itä-Suomen hovioikeuden tapauksissa myös vanhempien yhteistoimintaedellytystä (HTL 5) on rikottu, kun lapsen asuinpaikkaa ja koulua on vaihdettu ilman toisen huoltajan suostumusta.

Vieraannuttamisen kannalta tapauksissa on olennaista se, että kaikissa on nähtävillä jonkin asteista lasten mielipiteisiin vaikuttamista. Lapsenhuoltolain 4.2 §:n mukaan vanhemman tulee tehdessään lasta koskevia päätöksiä huomioida lapsen mielipide ja toivomukset lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Huoltaja ei kuitenkaan päätöstä tehdessään ole sidottu lapsen

mielipiteeseen ja toivomuksiin. Toisaalta hän myöskään siirtää päätöksenteko-oikeutta lapselle, etenkin, jos hän on omalla käytöksellään vaikuttanut lapsen mielipiteeseen.²¹⁷ Osallisuusperiaatteen mukaisesti *lapsen mielipiteen tulee olla perusteltu* (informed consent). Huoltaja, joka jättää *lapsen aidon mielipiteen huomioimatta oman vaatimuksensa ajamiseksi*, ei ole hyvä huoltaja, vaikka kenties pystyisikin tarjoamaan lapselle turvallisen ja muilta puitteiltaan moitteettoman kodin.²¹⁸

5.3 Lapsen asuinpaikasta

Lapsen asuinpaikkaa ratkaistaessa tulee huomioida lapsen edun toteutuminen erityisesti perheyhteyden periaatteen ja *status quo* -periaatteen näkökulmasta. Vaikka asiassa todettaisiinkin toisen vanhemman puolelta vieraannuttamistyyppistä käytöstä, tulee lapsen etu huomioida konkreettisesti erityisesti lapsen vakiintuneen arjen näkökulmasta.

Turun HO S 20/358: Hovioikeus keskeytti lasten asumista koskevan päätöksen (Pirkanmaan KO 20/6687) täytäntöönpanon siihen asti, kunnes pääasia on ratkaistu hovioikeudessa. Lasten muutto isän luota äidin luokse toiselle paikkakunnalle ei ole lasten edun mukaista, etenkin, kun aiemmasta muutosta isän luokse on kulunut vasta vajaa vuosi.

Pirkanmaan käräjäoikeus on päättänyt määräämään lasten asumisen äidin luokse ja lasten *tapaavan isäänsä äidin vaatimusten mukaisesti* joka toinen viikonloppu perjantaista koulun päättymisestä maanantaihin koulun alkamiseen. Isä on hakemuksessaan ilmoittanut, että mikäli lapset määrätään asumaan äitinsä luona, tapaamisoikeus toteutetaan vastaavana kuin äidin hakemuksessa. Lapset ovat asuneet isänsä luona vasta vajaan vuoden käräjäoikeuden väliaikaismääräyksen perusteella. Status quo -periaate ja se, että isä on ollut yhtä mieltä tapaamisoikeudesta siinä tapauksessa, että asuminen määrätään äidille, ratkaisu *olisi voinut olla* jo käräjäoikeudessa toinen.²¹⁹ Vanhempien erotessa vuonna 2012 lasten ja isän tapaamiset ovat toteutuneet käytännössä vuoroviikkoasumisena, josta on sittemmin siirrytty viikonlopputapaamisiin.²²⁰ Keväällä

²¹⁷ Ks. HE 88/2018 vp., s. 37.

²¹⁸ Ks. Gottberg, 3/2008, s. 322.

²¹⁹ Ks. kuitenkin Gottberg, 6/2006, s. 960: Väliaikaismääräyksillä voi olla prejudisoiva vaikutus. Status quo -periaate on itse laissakin hylätty: mahdollistaahan HTL 12 § jopa lainvoimaisen huoltoratkaisun ottamisen milloin tahansa uuteen käsittelyyn ja sen muuttamisen, milloin olosuhteet ovat muuttuneet ”tai tähän muutoin on aiheutta”. Väliaikaismääräyksen ei itsessään tulisi merkitä sen enempää lopullisen ratkaisun ennakoimista kuin lapsen sinne tänne pallotteluakaan.

²²⁰ Päätöksen antohetkellä helmikuussa 2020 vanhemmat asuvat noin 1,5 tunnin ajomatkan päässä toisistaan, mutta päätöksestä ei käy ilmi, milloin muutto eri kaupunkeihin on tapahtunut. Käytännössä välimatka kuitenkin estää kouluikäisten lasten vuoroviikkoasumisen.

Ks. vuoroasumisen arviointikriteereistä ja vanhempien asuinpaikkojen välisestä etäisyydestä Aaltonen, 2020, s.121-123.

2019 lasten asuminen on äkisti siirtynyt isälle, eivätkä tapaamiset äidin kanssa ole sen jälkeen toteutuneet sovituksi. Tapauksessa on todettavissa se, että isä on omalla toiminnallaan vaikuttanut negatiivisesti lasten ja äidin väliseen suhteeseen. Kuitenkin lasten etu kokonaisuutena huomioiden herää kysymys, *olisiko isän asenteeseen ja tapaamisiin voitu aluksi vaikuttaa isälle asetettavalla uhkasakolla*.²²¹ Nyt hovioikeus on keskeyttänyt lasten asumista koskevan päätöksen täytäntöönpanon ja asia käsitellään kokonaisuudessaan uudelleen hovioikeudessa.

Pirkanmaan KO 101057/2020: Isä on vaatinut, että lasten asuminen määrätään hänen luokseen, mutta lapset jäävät vanhempiensa yhteishuoltoon. Tapaamiset järjestettäisiin valvottuina joka toinen viikonloppu 2–3 tuntia kerrallaan. Äidin epävakaa käyttäytymisen ja lapsia vahingoittavien puheiden vuoksi tapaamisten tulisi olla valvottuja. Äiti puolestaan on vaatinut, että hänet määrätään yksin lastensa huoltajaksi ja että tapaamiset isän kanssa toteutetaan valvottuina kerran kuukaudessa 2–3 tuntia kerrallaan. Perusteluina vaatimuksille on se, että lapset ovat asuneet äitinsä kanssa. Äiti on tukenut isän ja lasten välisiä tapaamisia, mutta neljän toteutuneen tapaamisen jälkeen lapset ovat kieltäytyneet tapaamasta isäänsä. Isä on tämän jälkeen lausunut, että jos lapset määrätään asumaan äidillään, aloitetaan tapaamiset isän kanssa olosuhdeselvityksen esittämällä tavalla perhekuntoutusjaksolla ja sen jälkeen joka toinen viikonloppu.

Tapauksessa arviointikriteereinä on ollut se, kumpi vanhemmista pystyy paremmin turvaamaan erityistä tukea vaativille lapsille vakaamman ja ennakoitavamman arjen sekä toimimaan yhteistyössä toisen vanhemman ja lasten asioissa olevien viranomaistahojen kanssa. Vanhempien suhtautuminen toisiinsa on nähtävillä pitkälti jo hakemuksen sisällöstä. Äiti on todellisuudessa vaikuttanut lasten ja isän väliseen suhteeseen negatiivisesti ja muutenkin toiminut lasten edun vastaisesti. Muuttamalla satojen kilometrien päähän ilman isän suostumusta äiti on rikkonut huoltajien yhteistoimintavelvoitetta. Lisäksi huomioiden lasten erityistarpeet ja niiden edellyttämät hoitokontaktit, äidin käytöstä voidaan pitää lasten edun vastaisena.

Vaasan HO S 20/8523: Hovioikeus muutti Keski-Suomen käräjäoikeuden päätöstä 20/3617 siten, että aiemmin vanhempiensa yhteishuollossa tehtävänjakomääräyksien olleet äidin luona asuvat lapset määrättiin vuoroasumaan molempien vanhempien luona ja huoltoa koskevat tehtävänjakomääräykset kumottiin. Hovioikeus on pääkäsittelyssä varannut osapuolille tilaisuuden ottaa kantaa myös kysymykseen mahdollisesta lasten vuoroviikkoasumisesta. Hovioikeus päätyi vuoroviikkoasumiseen vanhempien riitaisuudesta huolimatta, sillä oikeuden mukaan se turvaa parhaiten lasten oikeuden säilyttää ja luoda myönteinen ja läheinen suhde molempiin vanhempiinsa. Lisäksi lapset ovat ilmaisseet toiveensa vuoroviikkoasumisesta. Varsinaisesta vieraannuttamisesta ei ole ollut kyse,

²²¹ Äiti on vaatinut uhkasakon asettamista siinä tapauksessa, että lapsen määrätään asumaan isän luona. Toisaalta isä on vastustanut sakkoa kokonaisuudessaan perusteettomana. Mikäli sellainen kuitenkin määrättäisiin, tulisi sakko asettaa 1000 euron kertauhkasakkona, eikä äidin esittämässä laajuudessa.

mutta käräjäoikeus on asumisesta määrätessään ottanut kantaa siihen, miten vanhemmat puhuvat toisistaan lasten kuullen.

Kanta-Hämeen KO 20/831: Riidatonta on, että lapsilla on läheinen suhde äitiinsä. Suhteen läheisyys ja se, että lasten asuminen on vakiintunut äidin luokse, puoltaa lasten asumista äidillään. Äidin luona asumista vahvasti vastaan on kuitenkin se seikka, että äiti on kuormittanut lapsia erottamalla heidät isästään useiksi kuukausiksi. Lisäksi käräjäoikeudella on vahva epäily siitä, että äiti olisi jollain tapaa vaikuttanut lasten sanomisiin heitä kuultaessa. Isän luona asumista puoltaa se, että hänellä on vuosien ajan ollut päävastuu lasten hoidosta vanhempien asuessa yhdessä ja hänellä on myös mahdollisuus olla enemmän läsnä lasten arjessa kuin äidillä. Häntä vastaan puolestaan puhuu se, että isällä on sairaus, joka vaikuttaa hänen jaksamiseensa. Lisäksi isä on kuormittanut lapsia epäasiallisilla viesteillä. Edelleen tulee huomioda vanhempien yhdessä asuessa isän tavanomaisesta poikenneet kasvatustavat. Lasten etu kokonaisuutena huomioiden käräjäoikeus pitää parhaimpana ratkaisuna sitä, että lapsen asuvat äidin luona ja tapaavat isäänsä ja ovat tämän luona säännöllisesti parittomat viikot.

Kanta-Hämeen käräjäoikeus päätyi määräämään lasten asumisen äitinsä luokse. Tapaamiset sovittiin tapahtuvan arkena siten, että lapset tapaava isäänsä ja ovat tämän luona säännöllisesti parittomat viikot. Loma-aikojen luonapidosta on vahvistettu vanhempien sopimus, joka noudattaa vuorovuosisiperiaattia, jolloin loma-ajat jakautuvat tasaisesti. Käytännössä kyse on vuoroasumisesta,²²² mutta varsinaista vuoroasumismääräystä ei kuitenkaan annettu, vaan päätös on kirjoitettu tapaamisoikeuden muotoon.²²³ Kun tapausta vertaa Vaasan hovioikeuden päätöseen, on molemmista jossain määrin huomattavissa vanhempien kielteinen suhtautuminen toisiinsa. Siitä huolimatta vuoroasuminen on katsottu lapsen edun kannalta parhaaksi vaihtoehtoksi.

²²² Ks. HE 88/2018 vp. s. 20: Vuoroasumisen ehdot määriteltäisiin tapauskohtaisesti samalla tavoin kuin tapaamisoikeudesta sovittaessa tai määrättäessä. Vuoroasumisella tarkoitettaisiin lähtökohtaisesti tilannetta, jossa lapsi asuu vähintään 40 prosenttia kalenterivuodesta toisen vanhempansa luona

²²³ Ks. HE 88/2018 vp. s. 73: Vaadittaessa hyvin laajaa tapaamisoikeutta, tuomioistuimen tulee käydä asiaan osallisten kanssa keskustelu vaatimuksen korjaamiseksi siten, että vaaditaan vuoroasumista koskevan määräyksen antamista. Ks. myös HTL 9 a § virallisen asuinpaikan määrittämisestä.

Ks. Aaltonen, 2020, s. 124 esimerkit vuoroasumISRatkaisun kirjoittamisesta. Sen lisäksi, että vaihtopäivät on selkeästi ilmoitettu, ratkaisuteksteistä ilmenee suoraan *lapsen asuminen vuorotellen* vanhempien luona, eikä varsinaisesta tapaamisoikeudesta ole puhuttu.

5.4 Tapaamisoikeudesta

5.4.1 Osallisuusperiaatteen vaikutus tapaamisoikeuteen

Tuomioistuimet ovat lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa päätöksissään kiinnittäneet erityistä huomiota siihen, voidaanko lapsen mielipidettä pitää perusteltuna ja minkälaista valtaa lähivanhemmat ovat antaneet lapsille koskien heidän oikeuttaan tavata toista vanhempaansa. Olennaista tapauksissa on se, onko tuomioistuimella herännyt epäily siitä, onko lähivanhempi todellisuudessa vaikuttanut itse lapsen mielipiteeseen. *Vaikuttaminen voi tapahtua jo pelkän lojaliteettiristiriidan kautta*, eli vanhempi voi syyllistyä siihen myös tiedostamattaan. Lojaliteettiristiriita on *lapsen omaehtoinen reaktio* vanhempien väliseen riitaan, mutta toisaalta se sekoittuu helposti myös vanhemman tietoiseen manipulaatioon.²²⁴

Itä-Suomen HO 21/247: Lapsen ja isän väliset tapaamiset eivät ole toteutuneet lainkaan kesäkuun 2020 jälkeen ennen helmikuuta 2021. Äiti on antanut lapsen ikään nähden lapselle suurta päättäväisyyttä tapaamisten suhteen ja passiivisuudellaan myötävaikuttanut pitkään taukoon tapaamisten välillä. Hovioikeus toteaa lapsen huollosta määrätessään, että vanhempien eron jälkeen asumiseen ja tapaamisoikeuteen liittyviä oikeudenkäyntejä on ollut useita. Koska lapsen asuminen määrätään isälle, on lapsen edun mukaista määrätä lapsi isänsä yksinhuoltoon.

Osallisuusperiaatteeseen kuuluu, että lapsella on oikeus ilmaista näkemyksensä sekä oikeus saada tämä näkemys otetuksi huomioon kaikissa häntä koskevissa asioissa. Lisäksi se velvoittaa aikuiset ja viranomaiset huomioidaan lapset yksilöinä.²²⁵

Länsi-Uudenmaan KO 1004 4675: Tuomioistuin on päättänyt sisarusten kohdalla erilaiseen ratkaisuun. Nuoremman lapsen kohdalla on perusteltua, että tapaamiset järjestetään vapaasti päivätapaaamisina, josta ne laajenevat vähitellen joka toinen viikonloppu tapahtuviksi päivätapaamisiksi. Vanhemman lapsen kohdalla tapaamiset aloitetaan tuettuina joka toinen viikonloppu kahden tunnin ajan. Mikäli tapaamiset sujuvat hyvin ja lapsi itse haluaa siirtyä samaan rytmiin sisaruksen kanssa ja vanhemmat ovat samaa mieltä asiassa, voidaan siirtyä samansisältöisiin tapaamisiin. Vaihdot tapahtuvat molempien lasten kohdalla aluksi valvottuina.

Länsi-Uudenmaan käräjäoikeuden tapauksessa äiti oli vaatinut lasten tapaamisoikeutta saman sisältöisenä molempien sisarusten osalta. Äiti on perustanut vaatimuksensa siihen, että vanhempi lapsi kärsii veljesten erilaisesta kohtelusta, jolloin erilaiset tapaamiset voivat haitata

²²⁴ Aaltonen, 2009, s. 252-253.

²²⁵ Hakalehto, 2018, s. 89.

vanhemman lapsen ja isän välien parantumista. Olosuhdeselvityksen tekijät ovat olleet vahvasti sitä mieltä, että lasten samanlaisena tapahtuvat tapaamiset eivät tue etenkään isän ja nuoremman lapsen välistä suhdetta. Tässä suhteessa oikeus on antanut paljon painoarvoa olosuhdeselvittäjien tulkinnalle tilanteesta ja ottanut ratkaisunsa perusteeksi sen, että päätöksen tulee toteuttaa lapsen yksilöllinen etu huomioiden lapsen yksilöllinen etu. Lasten yksilöllisyys huomioiden myös tapaamisten valvontaan on kiinnitetty huomiosta. Tapaamisia tulee rajoittaa valvonnan tai tuen avulla vain sen verran kuin on tarpeen.²²⁶ Nuoremman lapsen kohdalla varsinaisen tapaamiseen ei ole liittynyt huolta lapsen fyysisestä tai psyykkisestä hyvinvoinnista, joten tapaamisen yksityisyyttä ja lapsen oikeutta perhe-elämän suojaan ei ole ollut perusteltua rajoittaa. Vanhemman lapsen kohdalla puolestaan on ollut perusteet tapaamisten järjestämiseen tuettuina.

5.4.2 Uhkasakko oikeuksien turvana

Lapsenhuoltolain 9 d §:n mukaan uhkasakko voidaan asettaa lähivanhemmalle silloin, jos tämän vanhemman tai huoltajan aikaisemman toiminnan perusteella on aihetta epäillä, että hän ei tulisi vapaaehtoisesti noudattamaan tapaamisoikeutta koskevaa päätöstä. Uhkasakko on etenkin vieraannuttamistilanteissa lasta turvaava toimenpide, joka voi pakottaa vanhemman hyväksymään päätöksen mukaisen oikeustilan ja tuomioistuimen ja olosuhdeselvittäjien tulkinnan lapsen edun toteutumisesta. Vaikka uhkasakko kohdistuukin lasta luonaan pitävään vanhempaan, hän *ei ole oikeutettu tai velvollinen pakottamaan tai painostamaan lasta tapaamisiin*, vaan uhkasakko on tarkoitettu niitä tilanteita varten, joissa vanhempi itse estää tai vaikeuttaa lapsen toivomia tapaamisia toisen vanhemman kanssa.²²⁷ Vieraannuttamistilanteissa *uhkasakolla painostetaan vanhempaa* muuttamaan omaa ajatusmalliaan ja toimintaa lapsen läsnäollessa ja siten toivottavasti vaikuttamaan myös lapsen suhtautumiseen tapaavaan vanhempaan.²²⁸

Helsingin KO 20/3233: Käräjäoikeus tuomitsee aiemmin asetetun uhkasakon maksettavaksi, sillä äidillä ei ole missään vaiheessa ollut hyväksyttävää syytä estää isän ja lasten tapaamiset, vaan hän on toiminnallaan rikkonut hänelle lähihuoltajana laissa asetettuja edellytyksiä turvata lasten ja isän

²²⁶ Tolonen – Linnanmäki, 2020, s. 164.

²²⁷ Gottberg, 3/2008, s. 327. Vrt. Hannuniemi, 6/2008 s. 997: Hannuniemi kritisoi voimakkaasti Gottbergin tulkintaa: Yksityisoikeuden professori kehottaa tässä rikkomaan lakia, koska kerrotun kaltaista lausumaa viljellään yleensä tilanteessa, jossa lähivanhempi on itse manipuloimalla lasta ensin aiheuttanut tämän haluttomuuden tavata. Lähivanhempi pyrkii sitten vetoamalla itse aiheuttamaansa lapsen tapaamishaluttomuuteen pääsemään irti täysin aiheellisesti määrättävästä uhkasakosta. Viime hädässä hän huutaa avuksi asiantuntijoita, joista valitettavan monet eivät näe tilanteen läpi, vaan puoltavat lähivanhemman laitonta ja lapsen edun vastaista menettelyä ”lasta ei saa pakottaa” –hokemalla.

²²⁸ Ks. lapsen mielipiteeseen vaikuttamisesta Aaltonen, 2009, s. 250-252.

välinen myönteinen ja läheinen ihmissuhde. Äidin pitkäaikainen, isän ja lasten oikeudet syrjäyttänyt menettely jättää tuomioistuimelle epäilyn siitä, ettei äiti tule vastaisuudessaan noudattamaan hänelle asetettuja velvollisuuksia.

Länsi-Uudenmaan KO 133400/2021: Käräjäoikeus hylkäsi isän esittämän täytäntöönpanohakemuksen. Lapset olivat asian käsittelyhetkellä 12-, 14- ja 16-vuotitaita, mikä oli suoraan esteenä tapausmisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanolle. Tapauksessa kummankin vanhemman kohdalla oli puutteita lasten ja toisen vanhemman välisen suhteen tukemisessa, mutta varsinaiselle vieraannuttamiselle ei löytynyt perusteita.

Uhkasakkoa ei voitu asettaa, sillä käytännössä se olisi tarkoittanut, että lasten mielipidettä ei huomioida heidän ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Täytäntöönpanolaki 2 § kieltää lasta koskevan päätöksen täytäntöönpanon, jos 12 vuotta täyttänyt lapsi sitä vastustaa. Huolimatta siitä, että kumpikin vanhempi on omalla toiminnallaan myötävaikuttanut lasten ja isän väliseen suhteeseen negatiivisesti, ei teini-ikäisiä lapsia voida vasten tahtoaan pakottaa tapaamaan isäänsä eikä sakolle näin ollen ole perusteita. Käräjäoikeus on korostanut, että molempien vanhempien tulee jatkossa miettiä sitä, miten he lasten kuullen puhuvat toisilleen ja miten he puhuvat toisesta vanhemmasta lapsille.

Itä-Uudenmaan KO 21/50411: Lapset on jätetty vanhempien yhteiseen huoltoon. Äiti on velvoitettu sakan uhalla sallimaan lasten ja isän väliset tapaamiset aluksi tuetusti muutaman tunnin kestoisista tapaamisista edeten vähitellen viikonloputapaamisiksi kuitenkin siten, että vaihdot määrätään tapahtumaan valvottuina yli vuoden ajaksi.

Itä-Uudenmaan käräjäoikeuden ratkaisussa äidillä on ollut voimakkaita pelkoja lasten isää kohtaan, jotka äidin mukaan johtuvat isän häneen kohdistamasta henkisestä ja fyysisestä väkivallasta. Käräjäoikeus kuitenkin toteaa, että olosuhdeselvityksen perusteella äidin peloille ja kielteiselle suhtautumiselle isään ei ole *objektiivisesti arvioiden perusteltua syytä*. Isän toiminnassa ei ole ainakaan Suomessa olon aikana ole selvitetty olleen mitään aiheita äidin pelkoon.²²⁹ Käräjäoikeus on huomionut äidin pelkotilan, mutta sen ei ole annettu mennä lapsen edun edelle. Vaihdot on määrätty valvotuiksi äidin pelon vuoksi.²³⁰ Äidin toiminnassa on ollut useita vieraannuttamiseen viittaavia piirteitä, jonka vuoksi uhkasakkoa on pidetty perusteltuna lasten oikeuksien turvaamiseksi. Lasten ja isän suhteen ylläpitämiseksi käräjäoikeus on päättänyt

²²⁹ Ks. LaVM 12/2018 vp. s.4-5. Lapsenhuoltolain 1 § velvoittaa suojelemaan lasta kaikenlaiselta väkivallalta. "Kaikenlainen väkivalta" tulee ymmärtää laajasti. Säännös kattaa siten siinä mainitun ruumiillisen ja henkisen väkivallan samoin kuin paitsi lapseen suoraan kohdistetun myös esimerkiksi puolisoitten tai vanhempien välisen, lapseen suoraan kohdistumattoman väkivallan. Istanbulin sopimuksen 31 artikla velvoittaa huomioimaan kaikenlaisen perheväkivallan lapsen huoltoa ja tapausmisoikeutta koskeissa ratkaisuisissaan.

²³⁰ Ks. Aaltonen, 2020, s. 182.

pysyttämään vanhempien yhteishuollon ja sallimaan tapaamiset asteittain laajenevina. Vieraanuttamiseen viittaavia piirteitä ja siten uhkasakon perusteita asiassa on olleet seuraavat:

- Äiti on vaatinut yksinhuoltoa. Isän menettelyä ei kuitenkaan ole *edes väitetty estäneen* tai vaikeuttaneen lasten asioiden hoitamista millään tavoin. Vanhempien keskusteluyhteys on heikko, mutta se johtuu pääosin siitä, että äiti ei halua olla tekemisissä isän kanssa. Lasten asiat on kuitenkin saatu hoidettua tästä huolimatta, eikä perusteita yksinhuollolle ole.
- Vanhemmilla on ollut voimassa oleva sopimus lasten tapaamisista, jonka mukaisia tapaamisia on peruuntunut useita.
- Asiassa esitettyjen olosuhdeselvitysten perusteella äidin suhtautuminen isään on muuttunut koko ajan kielteisemmäksi. Lasten ja isän välinen vuorovaikutus puolestaan on ollut luontevaa ja suhtautuminen toisiinsa lämmin ja läheinen. Tapaamispaikan valvojat ovat raportoineet, etteivät lapset olisi aina edes halunneet lähteä pois tapaamisesta.
- Käräjäoikeudelle on syntynyt käsitys, että äiti on mennyt turvakotiin *välittömästi erittäin onnistuneen tapaamisen jälkeen* ja esittänyt isän olevan lapsille vaaraksi.
- Lasten käyttäytymisestä on havaittavissa lojaliteettiristiriita ja äidin suulla puhuminen. Lasten puheet eivät vastaa tapaamispaikan raportteja lasten ja isän vuorovaikutuksesta. Lisäksi erityisesti perheen entisessä kotimaassa tapahtuneen väkivallan kuvailu ei voi lasten ikä huomioiden perustua lasten omaan kokemukseen ja muistiin.

Uhkasakon tarkoituksena on turvata lapsen oikeutta ylläpitää suhdetta toiseen vanhempaansa. Tuomioistuimien on perusteluissaan todennut, ettei tapaamisille ole mitään isästä johtuvaa estettä. Esteenä sen sijaan on se, ettei äiti anna tapaamisille aitoa tukeaa ja hyväksyntäänsä, joka voisi vapauttaa lapset tilanteesta vallitsevasta ristiriidasta.

6 Johtopäätökset

6.1 Lapsen edun arvioinnista

Vieraannuttamisen arviointi edellyttää aina kokonaiskuvaa, jossa tulee huomioida sekä lapsen että molempien vanhempien tilanne sekä päätöksen antamishetkellä, että lähitulevaisuudessa. Lapsen etu määräytyy muiden lapsioikeudellisten periaatteiden, eli muiden lapselle turvattujen oikeuksien, punninnalla.²³¹ Lapsen oikeuksien sopimus lähtee lapsen edun kokonaisvaltaisesta toteutumisesta ja se on myös lapsenhuoltolain lähtökohta. Lasta koskevat päätökset tulee ratkaista ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. (LOS 3 artikla, HTL 10 §).

Hallituksen esityksessä merkittävimmät muutokset kohdistuivat väkivallan käsitteen tarkentamiseen, vanhempien velvollisuuteen myötävaikuttaa lapsen ja toisen vanhemman väliseen ihmissuhteeseen sekä lapsen osallisuuden vahvistamiseen.²³² Väkivallan käsitteeseen sisällytettiin esitöissä vieraannuttaminen yhtenä henkisen väkivallan muotona.²³³ *Vieraannuttamiseen tai muuhun tapaamisoikeuden estämiseen liittyy keskeisesti lapsen osallisuusoikeuden rikkominen.*

Aineistosta on huomattavissa, että ratkaisuissa on korostettu lapsen edun arvioinnissa lapsen henkilökohtaisen mielipiteen aitoutta ja toisaalta myös sitä, että lapsen jossain määrin manipuloituunkin mielipiteeseen pohjautuvat *tunteet ovat lapselle aitoja*, eikä niitä tule vähätellä. Keskeistä on se, katsotaanko lapsen oikeus ylläpitää suhdettaan molempiin vanhempiinsa niin vahvaksi, että sen vahvistaminen on lapsen edun mukaista.²³⁴ Mikäli lapsi on haluton tapaamaan toista vanhempaansa tai lapsen ja vanhemman välinen suhde on niin etäinen, ettei lasta voida hänen ikänsä ja kehitystasonsa huomioiden jättää yksin tapaavan vanhemman vastuulle, voidaan tapaamiset määrätä tuettuina tai valvottuina.²³⁵ Tuettujen ja valvottujen tapaamisten tarkoituksena on vahvistaa lapsen ja vanhemman välistä suhdetta riippumatta siitä, miksi suhteen luomiseen tarvitaan tukea.

Lapsen etu on kiinteästi sidoksissa vanhemman oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa riitaisissa tapauksissa ristiriitaan joutuvat sekä lapsen etu suhteessa vanhempiin, että vanhempien keskinäinen oikeus päättää lapsensa asioista sekä

²³¹ Ks. Hakalehto, 2018, s. 96.

²³² Ks. HE 88/2018 vp. s. 1.

²³³ HE 88/2018 vp. s. 35.

²³⁴ Perinteisesti lapsen tapaamisoikeutta on pidetty hyvin vahvana. Vrt. KKO 2007:71 ja KKO 2023:5.

²³⁵ Ks. Aaltonen, 2020, s. 179-182.

päätösoikeuden mukana tulevat huoltajan velvollisuudet. Edun toteutumista tarkastellaan huollon ja tapaamisoikeuden tavoitteista käsin (HTL 1 ja 2 §). Vieraannuttamistapauksissa olenaista on kiinnittää huomiota siihen, *miten vanhempien vaatimukset suhteutuvat asiassa esitettyyn näyttöön*. Tilanteissa, joissa perheessä on esiintynyt väkivaltaa, tulee huomioida se, kykeneekö vanhempi tästä huolimatta ymmärtämään lapsen ja vanhemman välisen suhteen merkityksen lapsen tasapainoiselle kehitykselle. Lapsen edun arviointi kyteytyy siihen, kykeneekö vanhempi käyttäytymään lapsen läsnä ollessa siten, ettei hän anna oman suhtautumisensa vaikuttaa lapsen mielipiteeseen. Toisaalta vanhemmalla on velvollisuus myös suojella lasta väkivallalta, joka puolestaan voi edellyttää tapaamisten rajoittamista jollain tapaa. Vanhemman velvollisuuksiin kuuluu myös se, että hän pystyy huomioimaan lapset oman tapaamisoikeutensa edellä. Vanhemman kyky asettaa lapsen etu omien oikeuksiensa ja vanhempien välisten ristiriitojen edelle voi näkyä esimerkiksi siten, että hän *tunnistaa lapsen tarpeen saada tukea* tapaamisiin, vaikka vanhempi itse ajatusta vastustaisikin.

Vieraannuttamisen näkökulmasta lapsen edun suhteuttaminen lapsen osallisuuteen näkyy oikeuskäytännössä siten, että tuomioistuimet pyrkivät toteuttamaan lapsen ja tapaavan vanhemman väliset tapaamiset mahdollisimman laajoina huomioiden lapsenhuoltolain 10 §:n ratkaisuedellytykset. Erityisesti tapaamisten laajuuteen niin pituuden kuin toistuvuudenkin osalta vaikuttaa vanhempien asunpaikkojen välinen etäisyys, ja usein se onkin ainoa syy sille, miksi esimerkiksi arkitapaamiset eivät onnistu. Usein toistuvat tapaamiset, oli kyseessä sitten vapaat tai jollain tapaa tuetut tapaamiset, vahvistavat lapsen omia kokemuksia vanhemman kanssa vieteystä ajasta. Tuomioistuimet ovatkin tilanteen niin mahdollistaessa päätyneet lapsen edun nimessä määräämään tapaamiset laajempina kuin vanhemmat ovat niitä esittäneet. Tapaamisia on voitu määrätä myös lapsen tahdon vastaisesti, mikäli on ollut aihetta olettaa, ettei kyseessä ole täysin lapsen oma mielipide. Tällöin *lapsen etu on edellyttänyt, että lapsen oikeutta osallisuuteen joudutaan väliaikaisesti rikkomaan* sivuuttamalla lapsen oma tahto. Tavoitteena kuitenkin on, että lapsen positiivisen kokemusten vahvistuessa lapsi uskaltaa vahvemmin ilmaista oman aidon mielipiteensä, jolloin lapsen oikeus osallisuuteen toteutuu jatkossa paremmin.

6.2 Vieraannuttamisen perustelut

Oikeuskäytännöstä käy ilmi se, etteivät tuomioistuimet yleensä käytä vieraannuttamistermiä omissa johtopäätöksissään tai perusteluissaan. Tuomioistuimet kuitenkin arvioivat vanhemman käytöstä sen perusteella, *vaikeuttaako se lapsen ja toisen vanhemman väliseen vuorovaikutussuhteeseen haitallisesti ja johtaako puuttumatta jättäminen mahdollisesti suhteen katkeamiseen kokonaan*. Vieraannuttamista arvioidaan suoraan lain sanamuotoon nojaten, eli sen näkökulmasta, kumpi vanhemmista pystyy paremmin asettamaan lapsen tarpeet vanhempien välisten ristiriitojen edelle (HTL 10.2 §), turvaamaan myönteiset ja läheiset ihmissuhteet lapsen ja toisen vanhemman välillä (HTL 1.1 §) ja myötävaikuttamaan tapaamisoikeuden toteutumiseen (HTL 2.2 §). Usein perusteluissa käytetään ilmaisuja, kuten ”*ei ole myötävaikuttanut sopimuksen/päätöksen mukaisten tapaamisten toteutumiseen*”, ”*suhtautuu toiseen vanhempaan ja tapaamisiin kielteisesti*” ja ”*on rajoittanut yhteydenpitoa/perusteettomasti estänyt tapaamiset*”.

Erityisesti vieraannuttamiseen kiinnitetään huomiota arvioitaessa lapsen mielipiteen aitoutta. Arvioidessaan lapsen mielipiteen aitoutta kiinnitetään huomiota siihen, *minkälaisia syitä* lapsi esittää mielipiteensä tueksi ja *miten* hän niistä kertoo. Lapsen mielipiteen arvioinnissa annetaan yleensä paljon painoarvoa olosuhdeselvitykselle siinä mielessä, että olosuhdeselvityksen tekijän tulkinta lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksesta tai siitä, minkälaisessa mielentilassa lapsi kertoo vanhemmastaan, painaa vaakakupissa enemmän kuin se, mitä lapsi on sanonut. Jos lapsi esimerkiksi kertoo pelkäävänsä vanhempaansa sen vuoksi, että tämä on pahoinpidellyt lasta tavalla, joka ei saa tukea esitetystä näytöstä, herättää epäilyksen väitteen todenmukaisuudesta.²³⁶ Kun tämä yhdistyy siihen, ettei lapsi todellisuudessa osoita minkäänlaisia pelon tai ahdistuksen merkkejä asiasta puhuessaan, voi kyseessä olla pelkästään asioiden mekaaninen toistaminen.²³⁷ Tilanteessa, jossa lapsi on saatu kuvailemaan tapahtumia, joita *hän ei ole ainakaan itse todistanut*, on syytä olettaa vanhemman tarkoituksellisesti pyrkineen vaikuttamaan lapsen mielipiteeseen. Valheelliseen manipulointiin perustuvaa vieraannuttamista tapahtuu aineiston valossa harvoin.

Tahallisuudesta vaikuttamisesta on erotettavissa *myötävaikutusvelvollisuuden laiminlyöntiä* koskevat tapaukset, joissa vanhempi antaa liikaa painoarvoa lapsen mielipiteelle, joka on kuitenkin

²³⁶ Esim. Helsingin KO 20/3233: Lapset ovat kertoneet isän hakkaavan heitä tyynyn läpi. Ainoat vammat, joita lapsissa on havaittu, ovat olleet mustelmat vatsassa. Lapsi itse on kertonut niiden syntyneen *joko* portaissa *tai* isän kyynärpäästä. Lisäksi lasten kertomukset kehittyvät jatkuvasti monipuolisempaan suuntaan, jolloin tarinoiden kehitys on epätavallista.

²³⁷ Manipuloidun lapsen puheeseen voi liittyä mekaanisuutta, sillä lapsen lausumien läpi kuuluu vanhemman puhe. Ks. Aaltonen, 2009, s. 252.

lojaliteettiristiriidan vääristämä. Tällaisessa tilanteessa vanhempi saattaa tahattomasti tai tahallaan puhua toisesta vanhemmasta negatiivisesti lapsen kuullen, jolloin lapsi lojaliteettiristiriidan vuoksi mukautuu vanhemman asenteeseen. Ennen tapaamisinnokas lapsi saattaa ilmoittaa, ettei halua lähteä tapaamiseen. Mikäli vanhempi tällaisessa tilanteessa jättää kannustamatta lasta lähtemään tapaamiseen ja sen sijaan antaa päätösvallan lapselle, voi lapsi todellisuudessa *vieraantua* toisesta vanhemmastaan, mikäli tilanne jatkuu pitkään.

Perusteluissa korostuu myös se, miten vanhemmat ovat suhtautuneet voimassa olevaan oikeustilaan. Vieraannuttamisen näkökulmasta on olennaista se, miten lapsen etu toteutuu myös tulevaisuudessa. Jos vanhempi on aiemmin perusteettomasti ja jatkuvasti jättänyt noudattamatta voimassa olevaa sopimusta tai päätöstä, pitävät tuomioistuimet tätä vahvasti lapsen kannalta haitallisena käyttäytymisenä. Vaikka lapsenhuoltolaki mahdollistaakin sopimuksen tai päätöksen muuttamisen, mikäli olosuhteet ovat muuttuneet tai mikäli tähän muuten on aihetta (HTL 12 §), suhtaudutaan jatkuvaan oikeustilan muuttamistarpeeseen kielteisesti. Yhtenä vieraannuttamisen tunnusmerkkinä voidaankin pitää sitä, ettei vanhempi hyväksy viranomaisen tulkintaa lapsen edusta, vaan voimassa olevasta päätöksestä huolimatta laiminlyö velvollisuuttaan myötävaikuttaa tapaamisten toteutumiseen.

Kaiken kaikkiaan tuomioistuimet puuttuvat herkästi kaikenlaiseen lapsen ja toisen vanhemman suhdetta *perusteettomasti* vahingoittavaan toimintaan. Perusteettomuus ilmenee esimerkiksi sillä, ettei yhteishuollosta luovuta pelkästään vanhempien riitaisten välien vuoksi, jos riitaisuudella ei ole todellista merkitystä lasten huollon toteutumisessa. Myöskään tapaamisia ei rajoiteta perusteettoman pitkään pelkästään vanhemman omien pelkojen perusteella, mikäli lapsen ja toisen vanhemman suhde sallii niiden toteuttamisen vapaasti. Sillä, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat ratkaisut tehdään objektiivisesti lapsen etu edellä eikä liiaksi vanhemman mielipiteen vaikutuksesta, pyritään osaltaan ohjaamaan myös vanhemman omaa käytöstä lapsen edun kannalta parempaan suuntaan.

Vieraannuttaminen on hallituksen esityksessä niputettu yhteen muun tapaamisoikeuden estämisen kanssa.²³⁸ Verrattaessa oikeuskäytäntöä ja lähteitä hallituksen esityksen määritelmään, voitaneen sanoa, että määritelmän loppuosa on olennaisessa asemassa siinä, katsotaanko kyseessä olevan *varsinainen vieraannuttaminen vai muu vanhemman haitallinen käytös*. Hallituksen esityksen määritelmän loppuosa ”*ja johtaa joissakin tapauksissa sen katkeamiseen kokonaan*” viittaa mielestäni siihen, että mikäli vanhemman käyttäytymiseen ei puututa, aiheuttaa

²³⁸ Ks. HE 88/2018 vp. s. 22.

se jatkuessaan lapsen ja toisen vanhemman väliselle suhteelle niin suurta haittaa, ettei enää voida puhua myönteisestä ja läheisestä ihmissuhteesta.

Vieraannuttaminen on ilmiönä tunnistettu riippumatta siitä, minkälaisella käsitteellä siihen viitataan. Sen voidaan kuitenkin katsoa olevan ilmiönä marginaalinen, sillä suurin osa vanhemmista pystyvät sopimaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, ja tuomioistuimissa käsiteltävissäkin riidoissa varsinaista vieraannuttamista tapahtuu harvoin. Olennaista on se, että sekä varsinaiseen vieraannuttamiseen ja muuhun lapsen ja vanhempien välistä suhdetta vahingoittavaan käytökseen puututaan ja lapsenhuoltolain mahdollistaman toimet vuoroasumisineen ja uhkasakkoineen hyödynnetään täysimääräisesti ja lasta koskevat päätökset perustellaan siten, ettei lapsen edun tulkitseminen jää epäselväksi.